

ISSN 3041-2048 (Online)

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Електронний науковий журнал

№ 2'2024

**Київ
2024**

Засновник –
Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»

Науковий журнал виходить 4 рази на рік (щоквартально)

Заснований 2024 року

Реєстрація суб'єкта у сфері онлайн-медіа:
рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2438 від 25.07.2024
(протокол № 21). Ідентифікатор медіа: **R40-05349**

Ухвалено до поширення через мережу Internet вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права від 1 жовтня 2024 року (протокол № 16)

Редакційна колегія:

Головний редактор, голова редакційної колегії

Гаруст Юрій Віталійович, доктор юридичних наук, професор (Україна)

Відповідальний редактор

Шкарупа Костянтин Вікторович, доктор юридичних наук, старший дослідник (Україна)

Члени редакційної колегії

Дніпров Олексій Сергійович
Жовнірчик Ярослав Степанович

доктор юридичних наук, старший дослідник (Україна)
доктор наук з державного управління, професор (Україна)

Зима Іван Ярославович
Каляєв Анатолій Олександрович

доктор наук з державного управління (Україна)
доктор наук з державного управління, професор (Україна)

Козін Сергій Миколайович
Короєд Сергій Олександрович
Костенко Інеса
Куйбіда Василь Степанович

доктор юридичних наук, старший дослідник (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)
доктор філософії в галузі права (Велика Британія)
доктор наук з державного управління, професор (Україна)

Куркова Ксенія Миколаївна
Новак Анатолій Миколайович
Омаров Азад Енвер Огли

доктор юридичних наук, професор (Україна)
доктор наук з державного управління (Україна)
доктор наук з державного управління, професор (Україна)

Сіцінський Назарій Анатолійович
Сорока Лариса Володимирівна
Чижмарь Катерина Іванівна

доктор наук з державного управління (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)

ISSN 3041-2048 (Online)

SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW

**INTERNATIONAL BULLETIN
ON PUBLIC ADMINISTRATION
AND LEGAL AFFAIRS**

Electronic Scientific Journal

No. 2'2024

**Kyiv
2024**

DOI: 10.32844/ibpala-2024-2

Founder -
Private Institution "Scientific Institute of Public Law"

The scientific journal is published 4 times a year (quarterly)

Founded in 2024

Registration of "Online media" entity:
Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 2438 of 25.07.2024
(Minutes No. 21). Media identifier: **R40-05349**

Recommended for distribution via the Internet by the Academic Council of the Scientific Institute of Public Law of 1 October 2024 (Minutes No. 16)

Editorial Board:

Editor-in-Chief, Chairman of the Editorial Board

Harust Yurii, Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)

Managing Editor

Shkarupa Kostiantyn, Doctor of Juridical Science, Senior Researcher (Ukraine)

Members of Editorial Board

Dniprov Oleksii
Zhovnirchuk Yaroslav

Doctor of Juridical Science, Senior Researcher (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor (Ukraine)

Zyma Ivan
Kaliaiev Anatolii

Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor (Ukraine)

Kozin Serhii
Koroied Serhii
Kostenko Inesa
Kuibida Vasyl

Doctor of Juridical Science, Senior Researcher (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Philosophy in Law (United Kingdom)
Doctor of Science in Public Administration, Professor (Ukraine)

Kurkova Kseniia
Novak Anatolii
Omarov Azad Enver Ogly

Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor (Ukraine)

Sitsynskiy Nazarii
Soroka Larysa
Chyzhmar Kateryna

Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)

International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs: electronic scientific journal / [editorial board: Yu. Harust (Editor-in-Chief) et al.]. Kyiv: Scientific Institute of Public Law, 2024. No. 2. 132 p.

Official website: <https://bulletin-pla.com/>

© Scientific Institute of Public Law, 2024

ЗМІСТ
ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Вігірінський А. В. НАДЗВИЧАЙНІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОПОРЯДКУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЛЕГІТИМНОСТІ	7
Курило І. В., Головій Л. В. ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....	16
Мельник В. І. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ (НІМЕЧЧИНА, ФРАНЦІЯ, ІТАЛІЯ).....	22
Олійник С. В. НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ	29
Письменська О. В. РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ.....	38
Симонова Г. М. ГЕНДЕРНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ НОРМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ: АНАЛІЗ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА МЕХАНІЗМІВ НІВЕЛЮВАННЯ	47
Сліпенюк Т. М. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД	55
Шумейко Т. А. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО СИСТЕМА.....	64
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ	
Зубрицький О. О. СПРОЩЕНЕ ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТІВ: ДОСЯГНЕННЯ РІВНОВАГИ МІЖ ОПЕРАТИВНІСТЮ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ	73
Кіяшко Ю. М. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У СТРУКТУРІ АКТУАЛЬНИХ ЗАГРОЗ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	81
Короєд С. О. ПРОБЛЕМА ОБЧИСЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ.....	92
Куркова К. М., Сташків Я. Я. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	98
Манжула А. А., Власов А. В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	103
Нескорожений В. І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	109
Ульмер М. М. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ	115
Франтовський Є. М. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ.....	121
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	130

CONTEXT

LEGAL SCIENCES

Vihirinskyi A. EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES AS A BASIC FOR THE FORMATIN OF THE LEGAL ORDER: PRACTICAL ASPECTS OF LEGITIMACY	7
Kurylo I., Holoviy L. CONCERNING SOME ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF BIOLOGICAL WEAPONS IN THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION	16
Melnyk V. ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE FUNCTIONING OF STATE ECONOMIC SECURITY SYSTEMS IN SOME COUNTRIES OF THE WORLD (GERMANY, FRANCE, ITALY)	22
Oliinyk S. SCIENTIFIC AND TECHNICAL MEANS OF COLLECTING AND RESEARCHING CRIMINALLY SIGNIFICANT INFORMATION ABOUT THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, PROMISE OR OBTAINING AN IRREGULAR BENEFIT BY AN OFFICIAL PERSON	29
Pysmenska O. CORRUPTION OF MINORS: CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF CRIMINAL LAW COUNTERACTION	38
Symonova H. GENDER SOCIO-CULTURAL NORMS AS A DETERMINANT OF VIOLENT BEHAVIOR: ANALYSIS OF CAUSE AND EFFECT RELATIONSHIPS AND MECHANISMS OF LEVELING	47
Slipeniuk T. ABUSE OF PROCEDURAL POWERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE BASIS OF AGREEMENTS	55
Shumeiko T. ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE SUBJECTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF WEAPONS TRAFFIC IN UKRAINE AND ITS SYSTEM	64
PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION	
Zubrytskyi O. SIMPLIFIED DISCIPLINARY PROCEDURES FOR LAWYERS: ACHIEVING A BALANCE BETWEEN EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS	73
Kiiashko Y. DIGITAL TOOLS IN THE STRUCTURE OF CURRENT THREATS TO THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH	81
Koroied S. THE PROBLEM OF CALCULATING THE GENERAL TERM FOR REVIEWING OF APPLICATIONS IN THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE OF TERMINATION OF UKRAINIAN CITIZENSHIP	92
Kurkova K., Stashkiv Ya. FEATURES OF THE ADMINISTRATION OF THE SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN ITS STATE POLICY SYSTEM	98
Manzhula A., Vlasov A. ADMINISTRATIVE AND LEGAL INSTRUMENTS FOR REGULATING THE TRADE SPHERE: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES	103
Neskorozhenyi V. PROBLEMS AND PROSPECTS OF LEGAL SECURITY FOR THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY AND TECHNICAL POTENTIAL OF UKRAINE	109
Ulmer M. CONCEPT AND CONTENT OF THE RIGHT TO CASSATION APPEAL.....	115
Frantovskyi Ye. DIRECTIONS OF IMPROVING THE MEANS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATIONS IN UKRAINE	121
REQUIREMENTS FOR DESIGNATION OF ARTICLES.....	130

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.01

УДК 340.1

Вігірінський А. В.,

аспірант кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0009-0004-9931-1524>

НАДЗВИЧАЙНІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОПОРЯДКУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЛЕГІТИМНОСТІ

Мета статті полягає у дослідженні зміни правопорядку, які можуть відбуватись в силу надзвичайних обставин дійсності, визнання факту існування яких відбувається без запровадження надзвичайного адміністративно-правового режиму та природу легітимності і, як наслідок, набуття фактичної легальності відповідних змін. У статті досліджується питання взаємозв'язку між обставинами надзвичайного характеру, що існують у дійсності, та їх здатністю змінювати правопорядок в державі, без формального запровадження надзвичайних правових режимів. У аналізі розглядаються підстави та завдання оголошення надзвичайного та воєнного стану. Зазначається, що першочерговою метою запровадження цих режимів є відновлення вільного від загроз правового порядку та повернення спеціальних повноважень компетентним органам. Водночас у статті припинення повноважень четвертого Президента України. Схоже, що тодішній процес прийняття рішень не відповідав чинній на той час редакції Конституції. Проте мотиви цих рішень відображали суспільно-політичну та правову дійсність, яка мала надзвичайний характер, оскільки її легітимність впливала з реалізованого права народу на опір. Будь-які процесуальні дії, пов'язані зі зміною влади, прийняттям і підписанням законів після від'їзду Президента Януковича з України, не відповідали б статті 6 Конституції України. За таких обставин автор пропонує розглядати події Революції Гідності як події надзвичайного стану, коли існуюча правова система перестала бути директивою для визначення законності дій. Натомість формально-юридичний підхід функціонує виключно як засіб документування зміненого правового порядку. Аналіз робить висновок, що, незважаючи на відсутність формально оголошеного надзвичайного правового режиму, самі надзвичайні обставини фактично дозволили змінити організацію публічної влади в Україні. Легітимність цих дій, у свою чергу, сприяла легалізації нового правопорядку.

Ключові слова: надзвичайний правовий режим, надзвичайний стан, верховенство права, воєннична демократія, правопорядок.

Рекомендоване посилання:

Вігірінський А. В. Надзвичайні обставини як підстава формування правопорядку: практичні аспекти легітимності. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 7–15. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.01.

Актуальність теми

Сучасний підхід до розуміння надзвичайних правових режимів виходить із дослідження джерела загрози, сфери у якій вона виникає, комплексу правових засобів, що застосовуються для її подолання і, як наслідок, відновлення бажаного вихідного (такого що існувало до загрози) стану. У кожному випадку, при запровадженні надзвичайного правового режиму мова йде про наявність обставин об'єктивної дійсності, які обумовлюють необхідність зміни правового регулювання та про певні активні дії, повноваженнями щодо вчинення яких наділені державні інституції, які запроваджують відповідне регулювання. В рамках дослідження, послуговуючись аксіологічним методологічним підходом, здійснено спробу дослідити, чи можлива зміна порядку правового регулювання відносин між державними інституціями, балансу повноважень між гілками влади, системи стримувань та противаг, без запровадження надзвичайного правового режиму, однак за наявності надзвичайної ситуації у соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Переважно сучасні дослідження зосереджуються на окремих аспектах правопорядку, що виникає вже як наслідок запровадження надзвичайного правового режиму. Зокрема природу адміністративно-правових надзвичайних режимів, їх типологію досліджують С.О. Кузніченко [1], А.Н. Славко [2]. Обставин дійсності останнього десятиліття актуалізували наукові дослідження щодо змін правопорядку, що виникають в силу воєнної агресії РФ, в тому числі, однак не лише, через призму такого концепту як «войовнича демократія», як такого, що допускає обмеження певних демократичних прав заради самозбереження. Зазначені питання у своїх працях досліджували: Ю.Г. Барабаш, Г.В. Барченко [3], Д.Г. Севрюков [4; 5], О.В. Марусяк [6], М.О. Ларченко [7], О.М. Бориславська [8; 9], О.В. Гришук [10]. Зусилля науковців концентрувались на історичних аспектах, аналізі проблематики обмеження певних демократичних можливостей, заборони діяльності окремих політичних партій, ідеологічних течій, питання дотримання свободи слова тощо. Крім цього, іноземні науковці Патрік Ніцшнер [11], Карло Інверніцці Акчетті та Ян Цукерман [12] також досліджують ті зміни в системі управління, які виникають у випадку загрози демократії, застерігаючи про складнощі виокремлення меж обґрунтованих відступів від ціннісних орієнтирів та моментом, коли вони загрожують підірвати демократичний лад як такий. Водночас, самі надзвичайні обставини, як певні елементи дійсності, певні феномени, які мають можливість змінювати правопорядок, без запровадження надзвичайного правового режиму на базі емпіричного та онтологічного аналізу залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті полягає у дослідженні зміни правопорядку, які можуть відбуватись в силу надзвичайних обставин дійсності, визнання

факту існування яких відбувається без запровадження надзвичайного адміністративно-правового режиму та природу легітимності і, як наслідок, набуття фактичної легальності відповідних змін.

Виклад основного матеріалу

Сучасні демократичні держави, в основі правопорядку, який забезпечує належне функціонування та суспільний розвиток, вбачають забезпечення дотримання принципу верховенства права, який, окрім іншого, немислимий без принципу законності.

Узагальнено фіксуючи, що у центрі існування, зміни чи перетворень у сфері державного управління завжди є, була та, сподіваємось, буде людина, її права, честь, гідність, безпека, благополуччя, а, з урахуванням історичного досвіду, задля недопущення відхилення від цього абсолюту, на рівні Основного Закону, Законів, підзаконних актів фіксуються запобіжники та інструменти, які повинні забезпечити негативні тенденції властиві людській природі, тому, як вона проявляється у прагненні до концентрації влади.

Керуватись Законом у своїй поведінці закликав ще Марк Аврелій: «Саме розумом керуємось ми у виборі того, що нам робити, а що ні ... Май завжди на поготові два правила. Перше, роби тільки те, що велить робити на користь людей розум панівної в тобі основи і закон. Друге, поступись, якщо хтось виявиться здатним виправити, або змінити твою думку чи помилку» [13, с. 94-95].

Про схожі принципи впорядкування життя в державі знаходимо згадки і в працях Джона Лока: «Свобода людини, підпорядкованої правлінню, означає жити відповідно до чітких правил, спільних для кожного члена цієї спільноти, створених встановленою законодавчою владою [14, с. 169]; «Той, хто посідає законодавчу, або верховну владу якоїсь республіки, зобов'язаний правити відповідно до встановлених законів, проголошених і відомих людям, а не нашвидкоруч виданих декретів... Він повинен застосовувати силу спільноти в країні лише для виконання цих законів, а за кордоном – щоб запобігти зовнішньому втручання чи відшкодувати збитки, зберігаючи спільноту від посягань та втручань» [14, с. 235]; «Межі повноважень і довіри встановлює спільнота, божий і природний закон для законодавчої влади будь-якої республіки незалежно від форми правління. По-перше, потрібно керуватись проголошеними встановленими законами, які не мають змінюватись для окремих випадків, а бути єдиними законами для бідного й багатого, для улюбленця при дворі та селянина з плугом. По-друге ці закони повинні створюватись виключно для досягнення найвищого блага для людей» [14, с. 244].

Своєю чергою, Шарль Монтеск'є, говорячи про державу з народним правлінням зазначав,

що при цьому: «Особа, що змушує виконувати закони, відчуває, що сама підкоряється їм і сама несе відповідальність за їх виконання.

Якщо закони не будуть дотримуватись в народній державі, то вона загинула. Так як причина цього зла може бути лише в зіпсованості самої республіки...Для громадянина політична свобода є душевним спокоєм, заснованим на переконанні у власній безпеці. Щоб володіти цією свободою, необхідне таке правління, при якому один громадянин може не боятись іншого громадянина» [15, с. 147-148].

У своїй праці «Легальність та легітимність» Карл Шмітт описує державу законодавства, як «державне утворення в якому закон і його виконання, законодавець і ті установи, які закон застосовують, відокремлені один від одного. У такій державі «панують закони», а не люди, не якісь авторитети і влади. ... У такій державі той, хто здійснює владу і панує, діє «на основі закону» чи «іменем закону». Це не якесь теоретично вигадане розподілення і не просто засноване на психології бажання не допустити зловживання владою: це абсолютно необхідна конструктивна засаднича основа держави законодавства, в якому немає місця панування окремих осіб, але повинні бути вагомими (значимі) норми... фундаментальний «принцип відповідності» усього державного життя полягає в тому, що тут, в кінцевому результаті, більше взагалі не панують і велять, оскільки силу мають тільки безособові норми» [16, с. 2–3].

Таким чином, функціонуюча на належному рівні система, з усвідомленням всіма учасниками її цінності, забезпечує стан правопорядку, який відображає баланс інтересів різних соціальних груп у виробленні та імплементації загальнодержавних, значимих рішень, позбавляє відчуття ізоляції, нехтування та відсторонення, забезпечує стан одночасно сталості, стабільності влади та її змінності, постійної підзвітності, підконтрольності суб'єктів владних повноважень по відношенню до суверена.

Забезпечити такий стан організації суспільного життя покликана низка конституційних інститутів та принципів, таких як: поділ влади, політичний плюралізм, циклічність проведення виборів, конкуренція, пошук компромісів при формуванні більшості в законодавчих органах влади, призначення Уряду, незалежність та неупередженість судової системи, процесуальна автономність органів правопорядку, презумпція невинуватості, свобода висловлення думок і переконань (з розумними та визначеними обмеженнями) та багато іншого.

Водночас, все перелічене вище, що дозволяє синергетично співіснувати складним соціальним системам, таким яким є державне утворення, вкрай рідко розглядається, будучи поміченим в середовищі надзвичайної ситуації. Власне на це є цілком об'єктивні причини, перш за все, вони виникають в об'єктивній дійсності не

так часто, а інша обставина це те, що на випадок виникнення обставин, які є підставою для запровадження правового режиму надзвичайного стану чи правового режиму воєнного стану, існують відповідні нормативно правові акти, які урегульовують питання існування державних інститутів у цей період, не скасовують існуючу систему демократичних конституційних принципів та гарантій, в гіршому випадку лише частково обмежують певні права і свободи.

Аналізуючи поняття, підстави та цілі запровадження надзвичайного стану [17] та правового режиму воєнного стану [18] можна узагальнено визначити, що це особливі типи правових режимів, які можуть запроваджуватись в Україні, чи окремих її місцевостях при виникненні ситуацій техногенного, природного характеру, у разі збройної агресії, чи загрози нападу, які призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства, або ж у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, що передбачає надання особливих повноважень відповідним органам з метою: відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Відповідні поняття на перший погляд здаються всеохоплюючими, а задані ними рамки правового регулювання не є такими, що посягають на середовище багатоманітності властиве демократичним країнам.

Втім, основна ціль запровадження відповідних правових режимів полягає у відновленні стану який існував до виникнення обставин, які обумовили його запровадження, тобто повернення до стану правопорядку без загроз та без відповідних особливих повноважень, якими наділяються компетентні органи.

Одна з причин, через які надзвичайні правові режими вводяться не безстроково полягають в тому, що особливі повноваження та можливості, які надаються, часто дозволяють нівелювати інші стримуючі інструменти, якими пронизана правова система, заради збереження повноти контролю та управління. Особлива процедура, яка потребує голосування за Указ Президента Парламентом, є символом консолідованої згоди суб'єктів, які є представниками суверена, обраними на всенародному голосуванні у демократичний спосіб, яка відображає узгоджене призупинення того типу правопорядку, який є базовим, заради відвернення загроз та

подальшого повернення до нього, тобто до стану нормальності.

Водночас, онтологічний аналіз подій новітньої історії України дозволяє вийти за межі формально юридично визначеного поняття, при відслідковуванні взаємозв'язку між зміною правопорядку та запровадженням відповідних обмежень.

Так, 3 березня 2022 року Кримінальний кодекс України доповнено статтею 436-2, якою передбачено відповідальність за виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Для цілей статті важливо акцентувати увагу на визначенні законодавцем періоду існування в просторі і часі збройної агресії, а саме: з 2014 року. Водночас визначення моменту початку збройної агресії не співвідноситься із запровадженням надзвичайного правового режиму, з точки зору дотримання принципу законності, що відбулось за фактом на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого № 2102-ІХ від 24.02.2022.

Події 2014 року, які передували збройній агресії Російської Федерації проти України, з позиції застосування правових інструментів у реакції на обставини був не бездоганим. Хоч формально він відбувався без запровадження надзвичайних правових режимів, однак фактично, держава перебувала у надзвичайному стані в його науково-теоретичному розумінні та відбулось нове упорядкування правопорядку.

Дотримуючись формально-юридичного підходу, принципів верховенства права, поділу влади, системи стримувань та противаг, у забезпеченні правопорядку, найбільш складним є надання оцінки процесу прийняття Верховною Радою України законопроект «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [19]. В пояснювальній записці до нього зазначалось, що Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (далі – Закон № 2222) [20] його було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття. В абзаці четвертому пункту 6 мотивувальної частини вищезгаданого Рішення Конституційний Суд України сформував позицію, відповідно до якої визнання неконституційним Закону № 2222 у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом № 2222. Вказане, автором законодавчої ініціативи, було запропоноване до визнання як необґрунтованого, помилковим, та з

огляду на зазначене, виникла нагальна потреба відновлення дію редакції положень.

З точки зору законності та принципу поділу влади і системи стримувань та противаг, Парламент, голосуванням за законопроект скасував Рішення Конституційного Суду України, що протирічить положенням статті 150 Конституції України в частині остаточності та не оскаржуваності. Трохи більше 10 хвилин знадобилось народним депутатам для зміни Основного Закону. Водночас, використання поняття «поновив» замість «змінив», начебто дозволила, уникнути необхідності проходження процедур визначених розділом XIII основного Закону, без обговорення, без висновків Комітетів ВР України.

Як зазначає Бориславська О.М.: «У випадках значного відхилення від конституційних засад правління, узурпації влади чи державного свавілля конституція не виконує цієї місії (верховенства), утворений на її основі правопорядок суперечить праву, а тому народ може скористатися своїм природним правом на опір... кваліфікувати події 21 листопада 2013 року – лютого 2014 року (Революція Гідності) з урахуванням їхніх причин, передумов, змісту і спрямованості як реалізацію Українським народом права на опір свавільній владі [21, с. 52-54].

Мотиви відповідного голосування не лише правові, а скоріше відображають ту суспільно-політичну та правову реальність, яка носила надзвичайний характер. Редакція Конституції, чинна до моменту голосування за законопроект у статті 112 передбачала, що у разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків покладається на Прем'єр-міністра України. У свою чергу, стаття 114 КУ визначала, що Прем'єр-міністр України призначається Президентом України за згодою більше ніж половини від конституційного складу Верховної Ради України. На момент розгляду законопроекту в.о. прем'єр міністра України був Арбузов С.Г., і можливість його зміни більшістю Верховної Ради України унеможлиблювалась в силу того, що відповідне рішення приймав Президент.

Водночас, варто зазначити, що фактичне запровадження попередньої редакції Конституції України відбувалось не на підставі прийнятого та згаданого вище закону, а на підставі постанов Верховної Ради України, до набуття чинності відповідним Законом. Так, постановою ВРУ від 22 лютого 2014 року № 750-VII [22] було визнано такими, що є чинними на території України положення Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII. Далі, 22.02.2014 Верховна Рада України Постановою № 757-VII, встановила юридичний факт, що Президент України В. Янукович у неконституційний спосіб самосунувся від здійснення конституційних

повноважень, є таким, що не виконує свої обов'язки та призначити позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року.

На той момент, на підставі постанови № 750-VII, – було відновлено Конституцію, у якій стаття 112 передбачала, що разі дострокового припинення повноважень Президента України, виконання обов'язків Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. А стаття 114 Конституції передбачала, що Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Наступного дня постановою № 764-VII від 23.02.2014, з урахуванням раніше прийнятої постанови про те, що В.Янукович самоусунувся від виконання конституційних повноважень, Верховна Рада України поклала на Турчинова О.В. виконання обов'язків Президента України.

Таким чином, формально покладання 23.02.2014 обов'язків Президента на Голову Верховної Ради України відбулось на підставі статті 112 Конституції України, яка, якщо послуговуватись порядком набуття чинності Законів, набула чинності лише 02.03.2014 року, оскільки за даними порталу Верховної Ради України, зазначений документ було повернуто з підписом Президента 01.03.2014, тобто підписав його вже сам Турчинов О.В., у статусі виконувача обов'язків Президента. Таким чином, відбулася ситуація за якої відновлення Конституції за фактом відбулось не на підставі Закону, а на підставі Постанови, яка наділила спікера повноваженнями Президента.

З точки зору положень статті 6 Конституції України, відповідно до якої органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України, описані вище події явно не можна назвати бездоганними. Як зазначає Джорджо Агамбен: «...з технічного погляду специфічний ефект надзвичайного стану – це не стільки зміщення влади, на якій досі дуже наполягали, скільки ізоляція «сили закону» від закону. Ця ізоляція визначає такий «стан закону», в якому, з одного боку, норма перебуває в дії, але не застосовується (не має «сили»), а з іншого – акти, які не мають значущості закону, знаходяться у цьому стані «силу» [23, с. 113–114].

Водночас, якщо поглянути на них з позиції надзвичайних обставин, які в історії України викарбувані як Революція Гідності, можна констатувати, що формально-юридичний підхід був вторинним для фіксації факту зміненого правопорядку.

Наукова думка по різному описує стан, за якого існуюча правова система припиняє бути директивною до визначення дій як таких що є законними, чи незаконними, схожі формулювання можна знайти у Джона Лока, який зазначав: «Кожен, хто використовує силу без права, як і кожен у спільноті, хто використовує її незаконно, протиставляє себе тим, проти кого він

її використовує. У цьому стані війни всі попередні зв'язки анулюються, всі попередні права нівелюються, а кожен дістає право захищати самого себе і протистояти агресорові [14, с. 301]. Шарль Монтеск'є, також згадує про надзвичайні повноваження, які можуть бути необхідні для того, щоб повернути порядок у республіку. Його думки в даному контексті розвиваються з огляду на можливі зловживання надзвичайними повноваженнями: «У республіці громадянин, що заволодів надзвичайною владою, має значно більші можливості зловживати нею, оскільки тут він не зустрічає жодного супротиву зі сторони законів, які не передбачили цієї обставини. Виключення з цього правила допустиме лише в тому випадку, коли сам державний лад є такий, що потребує посади, пов'язаної із надзвичайною владою. Таким був Рим з його диктаторами, такою була Венеція зі своїми державними інквізиторами, це страшна влада, насильницьким шляхом повертаючи державу до втраченої свободи [15, с. 18–19].

Так, законодавство, яке регламентує надзвичайні правові режими, про яке йшлося вище, визначає, що вони виникають як наслідок певних обставин дійсності, які потребують особливих організаційних заходів та повноважень для відновлення попереднього стану унормованості. Аналіз подій 2014 року, дає можливість стверджувати, що особливий правовий режим не запроваджувався. Однак, чи це змінило сам факт існування в часі і просторі надзвичайного обставин, як складової дійсності, які змінили правопорядок в країні? Відповідь очевидна. Будь-який алгоритм дій, пов'язаний зі зміною Уряду, прийняттям та підписанням Законів, після покидання території України Януковичем В.Ф., не відповідав би статті 6 Конституції України. Його відсутність, при цьому, не підпадає під жодну із підстав дострокового припинення повноважень, а відповідно і можливості набуття повноважень виконувача обов'язків Прем'єр Міністром України. Таким чином, зіткнення права і дійсності сформувало фактично вакуум у якому відносини, що виникли не були урегульовані.

У своїх працях, Карл Шмітт, зазначає, що: «Суверен, – це той, хто приймає рішення про надзвичайний стан. Виключний випадок може бути описаний як випадок крайньої необхідності, загрози існуванню держави, чи щось на це схоже, але не може бути описаний фактологічно. Тільки цей випадок актуалізує питання про суб'єкта суверенітету, тобто питання суверенітету взагалі...Суверен стоїть поза нормами діючого правопорядку і все ж належить йому, оскільки він компетентний вирішувати, чи може бути у цілому призупинена дія конституції» [24, с. 8–9].

В межах дослідження вдалось продемонструвати, що взаємовідносини між гілками влади та Президентом, правопорядок як такий, в силу надзвичайної ситуації було втрачено. Відповідно всі подальші дії, знаходились поза межами

правового регулювання, порядок здійснення якого для цієї ситуації просто був відсутній. Таким чином, з очевидного правового хаосу здійснювалось упорядкування нового правопорядку, з використанням певного порядку чи імітацією процедур близьких до законодавчих, але не них самих. З даного приводу доречно привести іншу цитату Карла Шмітта: «Існування держави у даному випадку демонструє свою безперечну першість на ділі по відношенню до існування норми права. Рішення позбавляються від будь-якої нормативної обмеженості і стають у власному сенсі слова абсолютними. ... Не існує норми, яка б могла бути застосована до хаосу. Мусить бути встановлений порядок, для того, щоб мав сенс правопорядок» [24, с. 14-15]. Аналізуючи природу надзвичайного стану Агамбен приходиться до висновку, що її можна розглядати через призму поняття крайня необхідність, яке виключає проблему з легітимністю: «Крайня необхідність – це не джерело закону, і вона не зупиняє його дію у власному розумінні цього слова; вона обмежується тим, що виводить одиничний випадок із зони буквального застосування норми: «Той, хто в ситуації крайньої необхідності діє проти тексту закону, судить не про закон як такий, але про окремий випадок, при якому букву закону не обов'язково дотримуватися», зазначає він [23, с. 19–20].

Таким чином, надзвичайні правові режими, можуть бути як такі, що запроваджуються дійсно на підставі узгодженої позиції Глави Держави та законодавчої гілки влади, шляхом голосування за відповідний Указ, а можуть бути і такими, самі призводять до зміни стану правопорядку, формуючи його по новому, адже самі надзвичайні обставини існують не зважаючи на їх формальне визнання, а відповідно право виступає тут вже лише засобом фіксації нового стану, яке лише формально оглядається у минуле. У «Політичній теології», через концепт Отто фон Гірке про теорію товариств, Шмітт вказує: «При революційних змінах конституції очевидний розрив у праві, порушення безперервності права, яке може бути етично необхідним чи історично виправданим; але розрив у праві залишається. Утім це можна вилікувати і набути унаслідок юридично обґрунтованого «за рахунок якогось задовільного для правосвідомості народу правового процесу», наприклад конституційної угоди чи всенародного голосування, чи завдяки освячуючій владі звички» [24, с. 28–29].

Висновки

Проведений аналіз подій 2014 року, за результатами виявлено, що попри відсутність запровадженого надзвичайного правового режиму, надзвичайні обставини, фактично дозволили змінити існуючу в Україні організацію публічної влади. Революція, яка стала матеріалізованим втіленням права на повстання, через фактичний надзвичайний стан в країні, не відновила, а

встановила новий стан правопорядку, у порівнянні з тим, який існував на її початку. При тому, що легально визначені процедури внесення змін до Конституції були не бездоганні, легітимність самих дій, дозволила легалізувати новий правопорядок.

Водночас, науковці, говорячи про особливі правові режими, надзвичайні стани, воюючи демократію, завжди висловлюють занепокоєння, про те, що захистивши, чи установивши демократію, потрібно проявити відповідальність та вміти вчасно визначити той тонкий момент, коли мотиви захисту трансформуються у мотиви укріплення та концентрації влади.

Стирання порогу між демократією та абсолютизмом, в той момент коли надзвичайний стан стає правилом, а не виключенням є тим, що, як вважає, до прикладу Джорджо Агамбен, може стати парадигмою як сучасної політики, так і правопорядку. З огляду на це, подальші дослідження будуть зосереджені довкола генези надзвичайного стану, задля спростування чи підтвердження гіпотези, що викликає занепокоєння щодо його можливого використання як управлінського засобу не на користь усталення демократичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель: монографія. Одеса. 2011. 324 с.
2. Славко А.Н. Типологія адміністративно-правових режимів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2019. 265 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/items/e8559043-a997-472c-b188-2e5430ac0735>.
3. Барабаш Ю.Г., Барченко Г. В. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? *Право України*. №1. 2023. С. 54-75.
4. Севрюков Д.Г. Перспективи суверенітету держави у постпандемічному світі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. С. 88-91.
5. Севрюков Д.Г., Куцопал І.В. Історичний досвід захисту демократії у міжвоєнній Європі. *Соціологія права*. 2023. Вип. 1-2 (44-45). С. 113-117.
6. Марусяк О.В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf>.
7. Ларченко М.О. Усталена демократія межі демократичної терпимості (світовий та український досвід). *Український часопис конституційного права*. 2021. № 2 С. 15-27.
8. Бориславська О.М. Демократія в умовах загроз національній безпеці. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 9-10.

9. Бориславська О.М. Демократія на паузі? Співвідношення демократії з іншими конституційними цінностями в умовах війни. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції*: збірник матеріалів і тез міжнародної конференції. Київ. 2023. С. 204-205.

10. Гришук О.В. Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану та загрозо національній безпеці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 6. С. 96-106.

11. Patrick Nitzschner. On militant democracy's institutional conservatism. *Philosophy and Social Criticism*. 2023. DOI: 10.1177/01914537221150462.

12. Invernizzi Accetti, Carlo, and Ian Zuckerman. «What's Wrong with Militant Democracy?». *Political Studies*. 2017. vol. 65, no. 1. pp. 182–199. DOI: 10.1177/0032321715614849.

13. Аврелій М. Розмисли. Наодинці з собою. Харків. 2023. 208 с.

14. Лок Д. Два трактати про правління. Наш Формат. Київ. 2023. 312 с.

15. Charles De Secondat Montesquieu, de L'Esprit Des Lois. Kessinger Publishing. 2010, 672 p.

16. Schmitt C. *Legality and Legitimacy*. Duke University Press. 2004. 216 p.

17. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

18. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

19. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.

20. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>.

21. Бориславська О.М. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.

22. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text>.

23. Agamben G. *The Omnibus Homo Sacer*. Stanford University Press. 2017. 1336 p.

24. Schmitt C. *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. University of Chicago Press edition. 2010. 116 p.

References:

1. Kuznichenko, S.O. (2011). *Nadzvychnaii administratyvno-pravovi rezhymy: zarubizhnyi dosvid ta ukrainska model* [Emergency administrative and legal regimes: foreign experience and the Ukrainian model]: monohrafiia. Odesa. 324 p. (in Ukrainian).

2. Slavko, A.N. (2019). *Typolohiia administratyvno-pravovykh rezhymiv* [Typology of administrative and legal regimes]: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv. 265 p. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/items/e8559043-a997-472c-b188-2e5430ac0735>. (in Ukrainian).

3. Barabash, Yu.H., Barchenko, H.V. (2023). *Chy zdatna zakhystyty sebe demokratiia v umovakh viiny?* [Is democracy able to protect itself in conditions of war?]. *Pravo Ukrainy*. № 1. pp. 54-75. (in Ukrainian).

4. Seviukov D.H. *Perspektyvy suverenitetu derzhavy u postpandemichnomu sviti* [Prospects of state sovereignty in the post-pandemic world. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2021. pp. 88-91. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/4.119-17>. (in Ukrainian).

5. Seviukov, D.H., Kutsopal, I.V. (2023). *Istorychnyi dosvid zakhystu demokratii u mizhvoienii Yevropi* [Historical experience of protecting democracy in interwar Europe]. *Sotsiologhiia prava*. Vyp. 1–2 (44–45). pp. 113-117. (in Ukrainian).

6. Marusiak, O.V. (2022). *Problemy implementatsii osoblyvykh pravovykh rezhymiv v Ukraini na prykladi vvedennia voiennoho stanu v 2018 rotsi* [Problems of implementation of special legal regimes in Ukraine on the example of the introduction of martial law in 2018]. *Tsentr polityko-pravovykh reform*. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvykh-pravovykh-rezhymiv.pdf>. (in Ukrainian).

7. Larchenko, M.O. (2021). *Ustalena demokratiia mezhi demokratychnoi terpyimosti (svitovi ta ukrainskyi dosvid)* [Established democracy is the limit of democratic tolerance (world and Ukrainian experience)]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 2021. № 2. С. 15-27. (in Ukrainian).

8. Boryslavska, O.M. (2017). *Demokratiia v umovakh zahroz natsionalnii bezpetsi* [Democracy in conditions of threats to national security]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. № 2. pp. 9-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukjourcoml_2017_2_4. (in Ukrainian).

9. Boryslavska, O.M. (2023). *Demokratiia na pauzi? Spivvidnoshennia demokratii z inshymi konstytutsiinymi tsinnostiamy v umovakh viiny* [Democracy on pause? Correlation of democracy with other constitutional values in conditions of war.]. *Konstytutsiia Ukrainy ta triada yevropeiskykh*

tsinnostei: pohliad u svitli yevrointehratsii: zbirnyk materialiv i tez mizhnarodnoi konferentsii. Kyiv. 204 p. (in Ukrainian).

10. Hryshchuk, O.V. (2022). Konstytutsiini tsinnosti ta pryntsyipy v rishenniakh Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: osoblyvosti v umovakh voiennoho stanu ta zahroz natsionalnii bezpetsi [Constitutional values and principles in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine: peculiarities in the conditions of martial law and threats to national security]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. № 6. pp. 96-106. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/gryshchuk_o.v._konstytuciyni_cinnosti_ta_pryncypy_v_rishennyah_ksu_2022.pdf. (in Ukrainian).

11. Nitzschner, P. (2023). On militant democracys institutional conservatism. *Philosophy and Social Criticism*. DOI: 10.1177/01914537221150462. (in English).

12. Invernizzi Accetti, Carlo, and Ian Zuckerman (2017) «What's Wrong with Militant Democracy?». *Political Studies*. vol. 65, no. 1. pp. 182–199. DOI: 10.1177/0032321715614849. (in English).

13. Avrelij, M. (2023). Rozmysly. Naodyntsi z soboiu [Thoughts. Alone with myself]. Kharkiv, 208 p. (in Ukrainian).

14. Lok Dzhon. (2023). Dva traktaty pro pravlinnia [Two treatises on government]. Nash Format. Kyiv. 312 p. (in Ukrainian).

15. Charles De Secondat Montesquieu, de L'Esprit Des Lois. (2010). Kessinger Publishing. 672 p. (in English).

16. Schmitt, C. (2004). Legality and Legitimacy. Duke University Press. 216 p. (in English).

17. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the legal regime of the state of emergency]: Zakon Ukrainy vid 16 bereznia 2000 roku № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>. (in Ukrainian).

18. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (in Ukrainian).

19. Pro vidnovlennia dii okremykh polozhen Konstytutsii Ukrainy [On restoring the effect of certain provisions of the Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 liutoho 2014 roku № 742. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>. (in Ukrainian).

20. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] vid 30 veresnia 2010 roku № 20-rp/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>. (in Ukrainian).

21. Boryslavska, O.M. (2015). Verkhovenstvo konstytutsii chy verkhovenstvo prava: deiaki pytannia vidnovlennia dii okremykh polozhen Konstytutsii Ukrainy [The supremacy of the constitution or the supremacy of law: some issues of restoring the effect of certain provisions of the Constitution of Ukraine]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. № 6. pp. 48-57. (in Ukrainian).

22. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro samousunennia Prezydenta Ukrainy vid vykonannia konstytutsiinykh povnovazhen ta pryznachennia pozacherhovyykh vyboriv Prezydenta Ukrainy» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On self-removal of the President of Ukraine from the exercise of constitutional powers and appointment of extraordinary elections of the President of Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text>. (in Ukrainian).

23. Agamben, G. (2017). *The Omnibus Homo Sacer*. Stanford University Press. 1336 p. (in English).

24. Schmitt, C. (2010). *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. University of Chicago Press edition. 116 p. (in English).

Стаття надійшла до редколегії 28.08.2024

Vihirinskyi A.

EXTRAORDINARY CIRCUMSTANCES AS A BASIC FOR THE FORMATIN OF THE LEGAL ORDER: PRACTICAL ASPECTS OF LEGITIMACY

The purpose of the article is to study the changes in the legal order that may occur due to extraordinary circumstances of reality, the recognition of the fact of existence of which occurs without the introduction of an extraordinary administrative-legal regime and the nature of legitimacy and, as a result, the acquisition of actual legality of the corresponding changes. The article explores the relationship between extraordinary circumstances existing in reality and their ability to alter the legal order without the formal introduction of emergency legal regimes. The analysis covers the grounds and objectives for declaring a state of emergency and martial law. It is noted that the primary goal of introducing these regimes is to restore a legal order free from threats and to return special powers to competent authorities. At the same time, the article examines the events of 2014 related to the procedures for restoring the Constitution of Ukraine and terminating the powers of Ukraine's fourth president. It appears that the decision-making process at that time

did not comply with the then-current version of the Constitution. However, the motives behind these decisions reflected the socio-political and legal reality, which was extraordinary in nature, as its legitimacy was derived from the people's exercised right to resistance. Any procedural actions related to the change of government, the adoption, and signing of laws after the departure of President Yanukovich from Ukraine would not have complied with Article 6 of the Constitution of Ukraine. Under these circumstances, the author suggests viewing the events of the Revolution of Dignity as those of an extraordinary state, where the existing legal system ceased to serve as a directive for determining the legality of actions. Instead, a formal-legal approach functioned solely as a means of documenting the altered legal order. The analysis concludes that, despite the absence of a formally declared emergency legal regime, the extraordinary circumstances themselves effectively allowed for changes to the organization of public authority in Ukraine. The legitimacy of these actions, in turn, facilitated the legalization of the new legal order.

Keywords: *emergency legal regime, state of emergency, rule of law, militant democracy, legal order.*

Курило І. В.,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7018-3883>;

Головій Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національний університет біоресурсів і природокористування України м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5537-0944>

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

На основі комплексного аналізу у статті досліджено певні аспекти правового регулювання застосування біологічної зброї в умовах збройної агресії. Здійснено аналіз дефініції біологічної зброї та зброї масового знищення. Окреслено певні ознаки біологічної зброї та зброї масового ураження. Розглянуто нормативну базу даного питання в історичному аспекті та питання розробки біологічної зброї у Радянському Союзі. Проаналізовано положення та окреслено певні характеристики Женевського протоколу, який забороняє використання задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічної зброї, Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та про їх знищення, Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. Стверджується, що РФ у повномасштабному вторгненні вже використовувала зброю масового ураження. Визначено, що питання виробництва, розповсюдження, використання та зберігання біологічної зброї вже було використано РФ і в подальшому може бути використане з метою маніпуляції. Особливо розглянуто особливості токсинів, як агентів біологічної та хімічної зброї водночас. Проаналізовано окремі аспекти діяльності Організації із заборони хімічної зброї та Австралійської групи. Визначено, що Організація із заборони хімічної зброї також інспектує об'єкти хімічної промисловості, діяльність яких регулюється Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. В тому числі і підприємств, що знаходяться на території України. Відповідно до Списку товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї, до біологічних агентів відносять більше 50 різноманітних агентів, як то патогени та токсини, небезпечні для тварин та людей, віруси, бактерії, грибки, а також генетично модифіковані організми та елементи, біологічне обладнання подвійного використання та пов'язані з ним технології.

Ключові слова: біологічна зброя, зброя масового знищення, хімічна зброя, збройна агресія.

Рекомендоване посилання:

Курило І. В., Головій Л. В. Щодо деяких аспектів правового регулювання застосування біологічної зброї в умовах збройної агресії. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 16–21. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.02.

Актуальність теми

Для світової спільноти дослідження проблематики розробки, зберігання, використання біологічної зброї є надзвичайно важливим з огляду на масовість ураження та невибірковість дії.

Для України дослідження проблем розробки, зберігання, використання біологічної зброї є надзвичайно важливим з огляду на неодноразові погрози застосування ядерної, біологічної та хімічної зброї проти населення нашої держави. Під час повномасштабної війни наукові установи неодноразово повідомляли про широке застосування зброї масового знищення щодо українського населення.

До біологічних агентів, що можуть бути використані, як біологічна зброя, відносять більше 50 штамів вірусів, бактерій, токсинів, грибів, в тому числі, такі відомі, як коронавірус, африканська чума свиней, збудник черевного тифу, збудник сибірки, ботулізму, чуми, холери, дизентерії, токсини золотистого стафілококу.

Варто зазначити, що світова спільнота негативно та невідкладно виражала осуд щодо повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Відтак, було висловлено вимогу щодо виведення російських військ ще у березні 2022 року у прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції ES-11.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання правового регулювання розробки, зберігання, використання та розповсюдження біологічної зброї є комплексним та міжгалузевим та охоплює певні аспекти різних галузей права. Дослідженням певних правових аспектів щодо біологічної зброї займалися в тому числі такі науковці, як А.П. Гетьман, В.В. Костицький, М.Ю. Кравчук, М.В. Краснова, Ю.А. Краснова, М.П. Коваль, П.Ф. Кулинич, В.В. Курзова, В.І. Курило, Н.Р. Малишева, Є.А. Самойленко, О.В. Шамсутдінов, Ю.С. Шемшученко. Проте дана тема залишається актуальною для подальшої наукової розробки.

Метою дослідження виступає аналіз особливостей правового регулювання застосування біологічної зброї в умовах збройних агресій.

Виклад основного матеріалу

Зброя масового знищення є, перш за все, засобом ведення воєнних дій, який відзначаються значним руйнуванням і ураженням. До зброї масового знищення відносять біологічну, хімічну та ядерну зброю (англійською АВС-зброя: atomic, biological, chemical). Всі ці окреслені види зброї мають певні характерні ознаки.

Погоджуємось з думкою О.В. Шамсутдінова, що зброя масового знищення – це засоби ураження, заборонені міжнародним гуманітарним правом, які характеризуються високим рівнем летальності, спричиненням надмірних страждань чи ушкоджень, великими масштабами ураження людей та довкілля [1].

Варто зазначити, що в науковій літературі виділяють три види зброї з огляду на характер

їхньої дії, а саме зброю, що робить смерть неминучою; зброю, що здатна завдати надмірних страждань, а також зброю, якій властива невибіркова дія [2].

Перш за все потрібно усвідомлювати, що однією з ознак біологічної зброї, як і інших видів зброї масового знищення, є її невибірковість дії, масовість та глобальність ураження. Держави витрачали велику кількість коштів для розробки такого виду зброї не з метою захисту, а зазвичай, щоб мати певний вплив на світову спільноту в загальному, або на якусь конкретну країну.

Про використання біологічної зброї в історичному аспекті можна згадати історичні розповіді та легенди про насилання певних біологічних організмів задля інфікування людей ще у Старому Завіті. Також, за думкою істориків, монголо-татари у 1340х роках заволоділи містом Феодосія завдяки використанню тіл людей, які померли від чуми; у 1700-х роках через використання заражених віспою коздр було знищено частину корінного населення США. Але, звичайно, такі події, які відносяться науковцями до розповсюдження біологічної зброї в історичному аспекті, не завжди легко довести.

На користь теорії використання біологічної зброї у минулих століттях відноситься підписання Страсбурзької угоди у 1675 році, яка була підписана з метою врегулювання питання використання отруєних куль.

Розвиток технічних та наукових галузей вплинув, у тому числі на біологічну та хімічну сфери. Саме такий значний прогрес у мікробіології спричинив можливість розробки біологічної зброї, а в подальшому і використання такої зброї під час воєнних дій. Під час Першої світової війни було використано велику кількість речовин у зброї масового ураження. Саме використання зброї масового ураження під час Першої світової війни зумовлює прийняття низки міжнародних угод. Однією з яких був Женевський протокол, який забороняє використання задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічної зброї у 1925 році (у 1928 році вступив у дію) [3].

Важливо наголосити, що даним протоколом було заборонено не виробництво або зберігання, а саме використання бактеріологічної або хімічної зброї. Але саме зазначений Протокол став саме тією правовою базою, на основі якого велись подальші наукові та правозастосовчі дискусії [4].

Відомо про розробку та використання зброї масового ураження у Німеччині та Японії за часів Другої світової війни.

Наступною міжнародною угодою у 1972 р. (набула чинності у 1975 р.) була Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (скорочення – КБТЗ, BTWC, BWC). Даний міжнародний договір спрямований на заборону виробництва та

запобігання розповсюдження біологічної зброї, а саме певних токсинів, речовин, біологічних та мікробіологічних агентів та таких, що можуть бути до такої віднесені. Заборонено розробляти, виробляти, накопичувати, зберігати біологічні агенти, токсини певних видів та кількості, що не може бути передбачена для профілактичних, захисних або інших мирних цілей; а також обладнання, зброю, засоби доставки таких речовин, що можуть бути використані у збройних конфліктах або ворожих цілях [5].

У 1977 році Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією 32/84 було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 32/84 (XXXII) про заборону розробки та виробництва нових видів зброї масового знищення та нових систем такої зброї, в якій підтверджувалося визначення зброї масового ураження, що було в резолюції Комісії зі звичайних видів зброї від 12 серпня 1948 року [6], яке визначало зброю масового ураження як зброю, що діє вибухом, зброю, що діє за допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносну хімічну та біологічну зброю та будь-яку іншу зброю, що діє за допомогою радіоактивних матеріалів та будь-яку іншу зброю, яке було розроблено у майбутньому, що за своїм руйнівним ефектом можна порівняти з атомними бомбами або іншою зброєю, що була перелічена вище.

Відповідно до ВООЗ біологічною та токсичною зброєю є або мікроорганізми, такі як віруси, бактерії чи гриби, або токсичні речовини, що виробляються живими організмами, які виробляються та випускаються навмисно, щоб спричинити захворювання та смерть людей, тварин або рослин [7].

Серед об'єктів біологічної зброї окремо виділяють токсини, оскільки вони відносяться як до біологічної, так і до хімічної зброї. За своїм походженням вони не є життєздатними, але походять від продуктів життєдіяльності живих організмів. Токсини поділяються на рослинні, тваринні та мікробні. Щодо правового регулювання використання хімічної зброї, то наразі підписана міжнародна угода, яку у 1993 відкрили для підписання, а саме Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення [8]. Зазначена Конвенція ратифікована Законом України № 187-XIV від 16.10.1998.

На Організацію із заборони хімічної зброї покладено контроль за реалізацією положень зазначеної угоди. Членами цієї організації є майже всі держави світу. Однією з найважливіших, серед інших, метою діяльності даної організації є це забезпечення запобігання використанню хімічної зброї під час військових конфліктів. У 2009 р. Ірак, як одна з найостанніших держав, знищив залишки хімічної зброї під контролем Організації із заборони хімічної зброї.

В 2013 році РФ заявила про наявність 4 об'єктів, на яких знищується хімічна зброя, а з

29 квітня 2012 по 8 квітня 2013 року було знищено 4000 т. хімічної зброї [9]. Існують непоодинокі твердження про застосування хімічної зброї РФ на території України. Так, у 2024 р. Офіс Речника Державного департаменту США заявив, що РФ використовувала хімічну зброю проти України в порушення положень конвенції про заборону хімічної зброї. У координації з Міністерством фінансів було визначено три державні установи РФ, що пов'язані з програмами хімічної та біологічної зброї та 4 компанії, які надають підтримку таким підприємствам [10].

Хімічні речовини, що підпадають під регулювання вищеданої конвенції, відносять до однієї з трьох категорій. Причому, до третьої категорії відносяться речовини подвійного використання, тобто такі, які можуть бути використані, як для виробництва хімічної зброї, так і для цивільної промисловості. Організація із заборони хімічної зброї також інспектує об'єкти хімічної промисловості, діяльність яких регулюється конвенцією.

Основоположні принципи контролю за товарами подвійного використання формує Австралійська група [11]. Неформальна організація, створена у 1985 році, здійснює контроль над товарами, які можуть бути використані для виготовлення біологічної та хімічної зброї. Україна набула членства у цій організації у 2005 р. Країни-учасниці реалізують певні заходи щодо обмеження певних речовин та обладнання, що можуть бути використані для, в тому числі виготовлення біологічної та хімічної зброї. До них відносять збудники хвороб рослин та тварин, біологічні агенти, обладнання подвійного призначення та дотичні технології, обладнання подвійного призначення для хімічної промисловості та дотичні технології. До списку товарів подвійного використання, які можуть бути використані для таких потреб, відносять товари підгрупи NBC – «ядерні, біологічні та хімічні».

Відповідно до Списку товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї [12] відносять біологічні агенти: патогени та токсини, небезпечні для людини та тварин – 1С351: більше 50 вірусів, в т.ч. африканської чуми свиней, африканської чуми коней, грип птахів, катаральної лихоманки овець або блютангу, Еболавірус, класичної чуми свиней, ящуру, віспи кіз, японського енцефаліту, геморагічної гарячки, чуми дрібної рогатої худоби, чуми великої рогатої худоби, сказу, реконструйованого вірусу грипу 1918 року, коронавірус, збудник гострого респіраторного синдрому (SARS), віспи овець, весняно-літнього кліщового енцефаліту, натуральної віспи, Венесуельського енцефаліту, ентеровірусної везикулярної інфекції свиней, жовтої гарячки та інші. Бактерії (22 позиції), в тому числі збудник

сибірки, збудник бруцельозу великої рогатої худоби, збудник ботулізму, збудник газової гангрени, продуценти епсилон-токсину, збудник висипного тифу, збудник черевного тифу, збудник дизентерії, збудник холери, збудник чуми.

Токсини та їх підгрупи: в тому числі токсини ботулізму, холери, газової гангрени, рицину, токсини золотистого стафілококу, альфа-токсин гемолізіну та токсин синдрому токсичного шоку. Гриби: в тому числі паразитичні грибки: *Coccidioides posadasii* та *Coccidioides immitis*.

1С353: генетичні елементи та генетично модифіковані організми; 1С354: патогени, небезпечні для рослин: віруси, бактерії та гриби; генетичні елементи та генетично модифіковані організми. А також біологічне обладнання подвійного використання та пов'язаних з ним технологій і програмного забезпечення та технології, послуги та певні роботи щодо товарів подвійного використання, які були зазначені вище. Проаналізувавши, можна зробити висновок, що список товарів подвійного використання, обладнання та відповідних послуг, що дотичні до виготовлення біологічної зброї, об'ємний та містить багато різноманітних біологічних агентів, які можуть бути використані як біологічна зброя.

Відповідно до положень міжнародних угод розробляти біологічну зброю заборонено. Тому, якщо і існують такі розробки, вони засекречені і точно визначити держави, які ними займаються, майже не можливо.

До країн, які можуть володіти біологічною зброєю, можна віднести РФ. Свого часу науковець, вчений-мікробіолог, Кен Алібек який працював у США, та займався відповідною діяльністю на теренах Радянського Союзу, написав ґрунтовну книгу «Biohazard» [13], в якій йдеться про певні розкриття таємниць щодо розробки біологічної зброї у Радянському Союзі. Він працював на підприємствах, що займалися розробкою біологічної зброї та особисто у 1983 році розробив біктеріологічну зброю на основі збудника туляремії. Ґрунтуючись на своєму дослідженні свого часу захистив дисертацію. Свою діяльність він продовжував у США. Вчений неодноразово виступав за припинення дослідження у галузі розробки біологічної зброї [4].

Неодноразово світова спільнота говорила про розробки біологічної зброї у Китаї. Саму цю державу вважають дотичною до виникнення певних штамів пташиного грипу, атипової пневмонії чи COVID-19. У Північній Кореї проводять експерименти зі збудниками холери, сибірки, бубонної чуми. Лікарі, наприклад, д.м.н. А.М. Бондаренко А.М. у своїй праці досліджує сибірку як біологічну зброю та можливість застосування під час війни [14]. У статті наведено дослідження бойових штамів збудника сибірки, з метою бути готовими до можливого застосування країни-агресора цих штамів.

Кравчук М. Ю. надає приклад – COVID-19, який спричинив масштабні негативні наслідки

для країн усього світу та України зокрема. Зазначається, що дана інфекція становила безпосередню загрозу суспільству, вражаючи людей, незалежно від їх соціального та економічного становища [15].

Важливою проблемою залишається правове регулювання утилізації та знешкодження небезпечних агентів біологічної зброї. Окрім того, за умови повномасштабного вторгнення надзвичайно актуальним залишається питання просвітницької діяльності щодо захисту дорослих та дітей від зброї масового ураження, в тому числі біологічної.

Висновки

Біологічна зброя, як зброя масового ураження, має певні характерні ознаки та їй притаманні певні особливі властивості. Їй характерна масовість ураження, як біологічних організмів: людей, тварин, рослин; так і в окремих випадках псування обладнання, військової техніки тощо. До біологічних агентів відносять як специфічні агенти – токсини, так і певні віруси, мікроби, певний генетичний матеріал.

До біологічних агентів, які можуть бути використані, як біологічна зброя, відносять більше 50 штамів бактерій, вірусів, грибів, токсинів, в тому числі, такі відомі, як коронавірус, збудник сибірки, дизентерії, чуми, холери, ботулізму, токсини золотистого стафілококу. Також до товарів подвійного використання відносять біологічне обладнання подвійного використання та пов'язані з ним технології, програмне забезпечення та послуги, певні роботи щодо товарів подвійного використання та відповідні технології. Проаналізувавши, можна зробити висновок, що список товарів подвійного використання, обладнання та відповідних послуг, що дотичні до виготовлення біологічної зброї, об'ємний та містить багато різноманітних біологічних агентів, які можуть бути використані як біологічна зброя.

Неодноразово РФ було використано зброю масового ураження на території України.

Можливість використання біологічної зброї під час збройних конфліктів та терористичних атак зумовлює необхідність розробки відповідних правових документів.

Окрім того, для забезпечення безпеки у зв'язку з загрозою застосування зброї масового ураження необхідна просвітницька діяльність, тобто навчання дорослих та дітей основам захисту.

Важливим питанням залишається правове регулювання утилізації та знешкодження агентів біологічної зброї. Співпраця з Організацією із заборони хімічної зброї є наразі нагальною необхідністю для нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Шамсутдінов О.В. Кримінально-правова характеристика зброї масового знищення як конструктивної об'єктивної ознаки

складу кримінального правопорушення (статті 439, 440 КК України). *Право і безпека*. 2022. 2(85). С. 189-200.

2. Самойленко Є.А., Головань В.І. Поняття та види зброї масового знищення у міжнародному праві. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 175-183.

3. The Geneva Protocol on the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Similar Gases and Bacteriological Agents in War. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. 1925. *Office for Disarmament Affairs Treaties Database*. URL: <https://treaties.unoda.org/t/1925>

4. Курило В.І., Курило І.В. Правовий концепт біологічної зброї через призму екологічної безпеки в умовах зброї агресії РФ. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2024. № 2 (72). С. 69-75.

5. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxic Weapons and on Their Destruction: United Nations, 10.04.1972 р. *United Nations*. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.37_conv%20biological%20weapons.pdf

6. UN General Assembly Resolution 32/84 (XXXII). On banning the development and production of new types of weapons of mass destruction and new systems of such weapons : 12 December 1977 року. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/623117?v=pdf>

7. Biological weapons. World Health Organization official web portal. URL: https://www.who.int/health-topics/biological-weapons#tab=tab_1

8. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення : від 13 січня 1993 року. *Верховна Рада України: офіційний веб портал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text

9. Russian federation Statement by g.v. kalamanov / Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: official web portal. URL: https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/CSP/RC-3/national-statements/rc-3nat21_e_.pdf

10. Imposing New Measures on Russia for its Full-Scale War and Use of Chemical Weapons Against Ukraine. U.S. Department of State: official web portal. URL: <https://www.state.gov/imposing-new-measures-on-russia-for-its-full-scale-war-and-use-of-chemical-weapons-against-ukraine-2/>

11. The Australian Group: official webportal. URL: <https://www.dfat.gov.au/publications/minisite/theaustraliagroupnet/site/en/index.html>

12. Список товарів подвійного використання, що можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї. Додаток 5 до Порядку у редакції постанови Кабінету Міністрів України від

15.11.2017 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2017-%D0%BF#Text>

13. Alibek, K., Handelman, S. Biohazard. 1999. New York: Random House.

14. Бондаренко А.М. Сибірка як біологічна зброя: можливості застосування під час війни. *Інфекційні хвороби*. 2024. № 2. С. 63-71.

15. Кравчук. М.Ю. Застосування біологічної зброї від минулого до сучасності: історико-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 2 (49). С. 78-81.

References:

1. Shamsutdinov, O.V. (2022). Kryminalno-pravova kharakterystyka zbroi masovoho znyshchennia yak konstruktivnoi obiektyvnoi oznaky skladu kryminalnogo pravoporushennia (statti 439, 440 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of weapons of mass destruction as a constructive objective feature of a criminal offense (Articles 439, 440 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Pravo i bezpeka*. 2022. 2(85). pp. 189-200. (in Ukrainian).

2. Samoilenko, Ye.A., Holovan, V.I. (2019). Poniattia ta vydy zbroi masovoho znyshchennia u mizhnarodnomu pravi [Concepts and types of weapons of mass destruction in international law]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava*. № 70. pp. 175-183. (in Ukrainian).

3. Zhenevskiy protokol pro zaboronu zastosovannia na viini zadushlyvykh, otruiynykh abo inshykh podobnykh haziv ta bakteriolohichnykh zasobiv. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. 1925. *Office for Disarmament Affairs Treaties Database*. URL: <https://treaties.unoda.org/t/1925> (In English).

4. Kurylo, V.I., Kurylo, I.V. (2024). Pravovyi kontsept biolohichnoi zbroi cherez pryzmu ekolohichnoi bezpeky v umovakh zbroi ahresii RF [The legal concept of biological weapons through the prism of ecological security in the conditions of weapons of aggression of the Russian Federation]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Seria: Yurydychni nauky. № 2 (72). pp. 69-75. (in Ukrainian).

5. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxic Weapons and on Their Destruction: United Nations, 10.04.1972 р. *United Nations: ofitsiyniy veb portal*. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.37_conv%20biological%20weapons.pdf (In English).

6. UN General Assembly Resolution 32/84 (XXXII). On banning the development and production of new types of weapons of mass destruction and new systems of such weapons : 12 December 1977 roku. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/623117?v=pdf> (In English).

7. Biological weapons. World Health Organization official web portal. URL: https://www.who.int/health-topics/biological-weapons#tab=tab_1 (In English).

8. Konventsia pro zaboronu rozrobky, vyrobnytstva, nakopychennia, zastosuvannia khimichnoi zbroi ta pro yii znyshchennia [Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling, use of chemical weapons and on their destruction]: vid 13 sichnia 1993 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiyni veb portal*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (in Ukrainian).

9. Russian federation Statement by g.v. kalamanov / Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: official web portal. URL: https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/CS/P/RC-3/national-statements/rc-3nat21_e_.pdf (In English).

10. Imposing New Measures on Russia for its Full-Scale War and Use of Chemical Weapons Against Ukraine. U.S. Department of State: official web portal. URL: <https://www.state.gov/imposing-new-measures-on-russia-for-its-full-scale-war-and-use-of-chemical-weapons-against-ukraine-2/> (In English).

11. The Australian Group: official webportal. URL: <https://www.dfat.gov.au/publications/minisite/theaustraliagroupnet/site/en/index.html> (In English).

12. Spysok tovariv podviinoho vykorystannia, shcho mozhut buty vykorystani u stvorenni bakteriolozhichnoi (biolozhichnoi) ta toksynnoi zbroi [List of dual-use goods that can be used in the creation of bacteriological (biological) and toxin weapons]. Dodatok 5 do Poriadku u redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.11.2017 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2017-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

13. Alibek, K., Handelman, S. (1999). *Biohazard*. New York: Random House. (In English).

14. Bondarenko A.M. (2024). *Sybirka yak biolozhichna zbroia: mozhyvosti zastosuvannia pid chas viiny [Anthrax as a biological weapon: possibilities of use during war]*. *Infektsiini khvoroby*, № 2. pp. 63-71. (in Ukrainian).

15. Kravchuk, M.Iu. (2023). *Zastosuvannia biolozhichnoi zbroi vid mynuloho do suchasnosti: istoryko-pravovyi aspekt [The use of biological weapons from the past to the present: a historical and legal aspect]*. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. № 2 (49). pp. 78-81. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 22.08.2024

**Kurylo I.,
Holoviy L.**

CONCERNING SOME ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF BIOLOGICAL WEAPONS IN THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION

Based on a comprehensive analysis, the article examines certain aspects of the legal regulation of the use of biological weapons in conditions of armed aggression. An analysis of the definition of biological weapons and weapons of mass destruction was carried out. Certain signs of biological weapons and weapons of mass destruction are outlined. The normative basis of this issue in the historical aspect and the issue of the development of biological weapons in the Soviet Union are considered. The provisions of the Geneva Protocol, which prohibits the use of asphyxiating, poisonous or other similar gases and bacteriological weapons, the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Accumulation of Stockpiles of Bacteriological (Biological) and Toxic Weapons and Their Destruction, and the Convention on the Prohibition of the Development, Production of , accumulation, use of chemical weapons and their destruction. It is claimed that the Russian Federation already used weapons of mass destruction in a full-scale invasion. It was determined that the issue of production, distribution, use and storage of biological weapons has already been used by the Russian Federation and may be used in the future for the purpose of manipulation. The peculiarities of toxins, as agents of biological and chemical weapons at the same time, are considered separately. Some aspects of the activities of the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons and the Australian Group were analyzed. It was determined that the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons also inspects chemical industry facilities, the activities of which are regulated by the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling, Use of Chemical Weapons, and on Their Destruction. Including enterprises located on the territory of Ukraine. According to the List of dual-use goods that can be used in the creation of bacteriological (biological) and toxic weapons, biological agents include more than 50 different agents, such as pathogens and toxins dangerous to animals and humans, viruses, bacteria, fungi, as well as genetically modified organisms and elements, dual-use biological equipment and related technologies.

Keywords: biological weapon, weapons of mass destruction, chemical weapon, armed aggression.

Мельник В. І.,

доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9911-1524>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ (НІМЕЧЧИНА, ФРАНЦІЯ, ІТАЛІЯ)

З огляду на обрання українських народом та подальшого декларування державою проєвропейського вектора розвитку, зміною багатьох існуючих підходів та ціннісних орієнтирів в управлінні економічною складовою, активного перебігу глобалізаційних процесів, у тому числі дотичних до аналізованої сфери, виникає об'єктивна потреба ознайомлення з провідним іноземним досвідом адміністративно-правового забезпечення із організації та функціонування систем економічної безпеки держав. Після ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС від 27.06.2014 р. перед Українською державою були окреслені ключові напрями подальшого розвитку, у тому числі і в економічній сфері, що, очікувано, призвело до низки комплексних змін у національному законодавстві. Водночас, ряд актуальних деструктивних чинників призвели до появи нових викликів для національної економіки, що зумовлює доцільність вивчення провідного іноземного досвіду в цьому напрямі. Водночас, існує думка, що в багатьох країнах визначення терміну «економічна безпека держави», векторів її реалізації та розвитку ускладнене протиріччями, які базисно присутні в капіталістичній системі. В іноземних джерелах зустрічаються різні способи до визначення цього підходу. Проте, у багатьох спостерігаються спільні характеристики відносно спрямованості цієї складової. Загалом же, як видно, в літературі закордонного походження відсутнє єдине розуміння економічної безпеки держави або економічних аспектів національної безпеки. Основною метою державної політики у цій галузі зазвичай виступає стабільне економічне зростання. Аналогічна національному законодавству сутність поняття економічної безпеки держави закладається у стратегічні та нормативні документи більшості розвинених країни світу в незалежності від територіального розміщення останніх, економічної та безпекової політики держав, специфіки правового забезпечення тощо. Встановлено, що в кожній з досліджуваних країн вибудована національна система економічної безпеки, яка гарантує постійний захист вітчизняних економік від внутрішніх та зовнішніх «потрясінь».

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, система економічної безпеки, Німеччина, Франція, Італія.

Рекомендоване посилання:

Мельник В. І. Адміністративно-правове регулювання функціонування систем економічної безпеки держави деяких країн світу (Німеччина, Франція, Італія). *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 22–28. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.03.

Актуальність теми

Вивчення та змістовне всебічне наукове дослідження адміністративно-правових засад із організації та функціонування системи економічної безпеки України кінцевою метою передбачає виявлення законодавчих невідповідностей вимогам сьогодення, прогалинам такого забезпечення, неефективності державної діяльності в цьому аспекті, а також інших суб'єктних факторів та об'єктивних умов, які негативно позначаються на цій сфері, гальмуючи пріоритетно важливий поступальний розвиток економічного сектора. Виявлені нагальні проблемні аспекти в окреслених напрямках сприятимуть науковій розробці та обґрунтуванню концепцій, підходів по удосконаленню поточного адміністративно-правового забезпечення щодо організації та функціонування системи економічної безпеки Української держави. Результати вказаних напрацювань будуть покладені в основу запропонованих головних концептуальних напрямів щодо реформування аналізованої системи, шляхів оптимізації та підвищення рівня ефективності регулювання діяльності відповідних суб'єктів, а також спектру заходів, націлених на вдосконалення функціонування системи економічної безпеки України.

З огляду на обрання українським народом та подальшого декларування державою проєвропейського вектора розвитку, зміною багатьох існуючих підходів та ціннісних орієнтирів в управлінні економічною складовою, активного перебігу глобалізаційних процесів, у тому числі дотичних до аналізованої сфери, виникає об'єктивна потреба ознайомлення з провідним іноземним досвідом адміністративно-правового забезпечення із організації та функціонування систем економічної безпеки держав. Стрімке, зазвичай непрогнозоване зростання кількості як явних, так і латентних загроз, у тому числі іноземного походження з непередбачуваними наслідками, а також відчутне посилення деструктивного впливу з боку деяких вже існуючих таких факторів, виправдано зумовлює потребу та мотивує доцільність ознайомлення з передовим іноземним досвідом правового забезпечення систем економічної безпеки держав. Ключовою метою такого вивчення, безумовно, залишається оцінка доцільності впровадження передових визнаних ефективних методик із забезпечення належного функціонування системи економічної безпеки у вітчизняну правову площину, в нинішніх складно прогнозованих політичних та соціально-економічних реаліях. Іншим важливим завданням у цьому аспекті є те, що національна правова система не готова до кардинальних масштабних змін у такому напрямі, що, відповідно, актуалізує проблему перспективного планування з урахуванням приблизних різних варіантів розвитку подій на національному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти цього питання досліджувались такими вітчизняними й іноземними вченими, як Є.М. Білоусов, О.О. Бендасюк, V. Cable,

Ю.П. Господарик, В.Ю. Єдинак, М. Kahler, J. Kirshner, С.І. Лекарь, В.І. Лячин, В.О. Маргасова, А.В. Матковський, О. Митрофанова, І.В. Мозговий, В.О. Онищенко, А.В. Орлова, А. Осерек, М.В. Пашковська, Г.С. Празднов, Stubbs Richard, В.І. Сенін, Т.А. Шишлов та інші.

Метою статті є вивчення особливостей адміністративно-правового регулювання функціонування систем економічної безпеки держави деяких країн світу.

Виклад основного матеріалу

Після ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС від 27.06.2014 р. перед Українською державою були окреслені ключові напрями подальшого розвитку, у тому числі і в економічній сфері, що, очікувано, призвело до низки комплексних змін у національному законодавстві. Водночас, ряд актуальних деструктивних чинників призвели до появи нових викликів для національної економіки, що зумовлює доцільність вивчення провідного іноземного досвіду в цьому напрямі. Погоджуємося з точкою зору В.Ю. Єдинак, який вважає, що увесь період становлення економічної системи будь-якої країни супроводжується зростанням залежностей у світовій економіці, які були зумовлені процесами інтернаціоналізації виробництва та глобалізації, що викликає появу нових загроз функціонування економіки такої країни [1]. Це, безперечно, не може не стосуватися України, безпековий сектор якої характеризується постійними змінами, що позначається на результатах діяльності її суб'єктів.

Маючи розуміння поняття, а також усвідомлюючи сутність дефініції «економічна безпека держави» та аналізуючи іноземні джерела й окремі відповідні правові документи, можна прийти до висновку, що незалежно від сфери прийоритетності терміну, його, загалом, прийнято позиціонувати як складову національної безпеки. Як правило, використовується ієрархія різних видів безпеки, в основі якої знаходиться поняття національної безпеки. Поняття національної безпеки включає в себе широкий спектр різних видів безпеки, що захищають національні інтереси в усіх галузях життєдіяльності країни [2, с. 62].

Водночас, існує думка, що в багатьох країнах визначення терміну «економічна безпека держави», векторів її реалізації та розвитку ускладнене протиріччями, які базисно присутні в капіталістичній системі. Називаються такі перешкоджаючі чинники: 1) циклічність (чергування економічного зростання й ослаблення кон'юнктури) ринкової економіки, яка вже сама по собі має на увазі нестабільність економічної системи; 2) спроби запровадити те, що може відповідати економічній безпеці в короткостроковій перспективі, можуть привести до негативного впливу в довгостроковій перспективі; 3) вимушене обмеження вжитку для економії ресурсів може привести до посилення застою в економіці, тим самим підриваючи відповідну безпеку країни; 4) спроби підвищення рівня самозабезпечення будь-яким із видів сировини, товарів і послуг

можуть закінчитися невдачею через вже існуючі глибокі інтегровані зовнішньоторговельні зв'язки з економіками своїх сусідів по регіону [3, с. 379-380]. В іноземних джерелах зустрічаються різні способи до визначення цього підходу. Проте, у багатьох спостерігаються спільні характеристики відносно спрямованості цієї складової. Домінуючими з їх числа визнаються такі: 1) забезпечення стійкості тієї чи іншої економіки до широкого діапазону загроз; 2) сприяння поступальному розвитку економічного сектора; 3) орієнтир на впровадження невоєнних заходів із протидії таким загрозам; 4) постійне вдосконалення всього спектру цих заходів.

Також наголошується, що її ж існування зумовлене визаною потребою усунення і попередження внутрішніх та зовнішніх загроз для забезпечення економічної стабільності, достатнього рівня життя населення, розвитку економіки тощо. До прикладу, Дж. Кіршнер з Корнельського університету наголошував на значимості економічної безпеки з позиції здатності суспільства цілеспрямовано вирішувати існуючі проблеми, перш за все соціально-економічні [4, с. 72]. Д. Болдвін вважає, що економічна безпека має на увазі несуттєву ймовірність шкоди для економічної вартості. Сюди ж відноситься визначення економічної безпеки через малу ймовірність забезпечення критичних змін наступних економічних показників: грошові доходи, обсяги споживання, справедливість розподілу доданої вартості [5, с. 13]. Британський дослідник В. Кейбл взагалі не пов'язував поняття «економічна безпека» з використанням військової сили [6, с. 314]. Китайський вчений Джанг Енг дав коротке визначення «економічної безпеки»: «Для країн, що розвиваються, таких як Китай, економічна безпека найкраще визначається як здатність забезпечувати поступове зростання життєвих стандартів всього населення через національний економічний розвиток при збереженні економічної незалежності. Іншими словами, у економічній безпеці є дві сторони «медалі»: конкурентоспроможність і незалежний економічний суверенітет» [7, с. 71]. Тобто спроби формулювання вказаної дефініції в іноземних наукових колах у різні періоди прослідковуються в багатьох країнах. Причому, передумови для вивчення цієї тематики є схожими і, відповідно, зумовлені усвідомленням потреби захисту національної економіки та сприяння її розвитку. Беручи до уваги ретроспективу, можемо мотивовано припустити, що таке усвідомлення зазвичай відбувалось внаслідок певних економічних «коливань» та «потрясінь», що позначалось на нормальному функціонуванні державних інституцій, звичному ритмові життя й соціальному становищі переважної частини громадян та інших менш значимих для більшості факторів.

Загалом же, як видно, в літературі закордонного походження відсутнє єдине розуміння економічної безпеки держави або економічних аспектів національної безпеки. Основною метою державної політики у цій галузі

зазвичай виступає стабільне економічне зростання. Найчастіше в якості важливих елементів фігурують такі поняття, як безпека поставок найважливіших ресурсів, відкритість зовнішніх ринків, національний контроль над «стратегічними галузями», захищеність комерційної та технічної інформації, конкурентоспроможність на світовому ринку і «економічний суверенітет», який розуміється як незалежність в прийнятті рішень. Всі ці елементи спрямовані на захист економіки від зовнішніх загроз. Безумовно, певні особливості для тієї чи іншої держави будуть існувати в силу дії обставин минулого (політичних, правових, економічних та ін.).

Аналогічна національному законодавству сутність поняття економічної безпеки держави закладається у стратегічні та нормативні документи більшості розвинених країн світу в незалежності від територіального розміщення останніх, економічної та безпекової політики держав, специфіки правового забезпечення тощо. Наприклад, у законодавстві Федеративної Республіки Німеччини міститься таке визначення економічної безпеки держави – попередження та запобігання економічних загроз шляхом подання нових схем, адаптації норм і структур міжнародної безпеки та створення мережі співпраці між державним і приватним сектором економіки та між державами-імпортерами. Варто також підкреслити, що вказана безпека у широкому сенсі забезпечується всією сукупністю інструментів господарського регулювання [8, с. 67]. Значимою, на наш погляд, особливістю тамтешньої системи законодавства можна виділити відсутність існування профільного безпекового акта в економічній сфері, водночас існують документи, які охоплюють широке коло безпекових питань в аналізованому напрямі. Мова може йти про закон «Про підтримку стійкості і зростання економіки», у відповідності до якого держава повинна проводити таку економічну політику, щоб у рамках обраної моделі ринкової економіки вона сприяла одночасно стабільності цін, високому рівню зайнятості і зовнішньоекономічній рівновазі при пропорційних постійних темпах економічного зростання [9]. Фактично, мова йде про наявність профільного законодавчого акта на забезпечення належного функціонування системи економічної безпеки держави.

Поняття такої безпеки у Франції тлумачиться як створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для підвищення національного добробуту і зміцнення економічного потенціалу країни. Вочевидь, що й ключовими властивостями економічної безпеки можна вважати її реальну здатність забезпечувати стійкість економік у результаті негативного впливу з боку зовнішніх та внутрішніх загроз, а також сприяння їх поступальному розвитку в різних, зокрема й складних, умовах. Такий висновок можна зробити навіть аналізуючи базові засади названого й розглянутого вище законодавчого акта.

Досліджуючи питання, в пріоритеті сконцентруємось на державах-учасницях ЄС, що зумовлюється вищезгаданою угодою, тобто першочерговою орієнтацією державної політики саме на ці країни. Також додатково окремо звернемо увагу на ключові аспекти такого забезпечення в інших державах, які є загальноновизнаними лідерами за цими напрямками.

Зважаючи на з'ясовані властивості та сформовану структуру системи економічної безпеки держави, вбачається за доцільне акцентувати увагу на таких аспектах: 1) державна політика в економічній безпековій сфері; 2) суб'єкти забезпечення її функціонування; 3) специфіка правового забезпечення економічної безпеки держави; 4) загрози вказаним системам. Відповідно, розглянемо й проаналізуємо досвід окремих іноземних держав по вказаних позиціях.

1. Федеративна Республіка Німеччина. Наявність загроз тамтешній економіці визнається фундаментальною складовою безпеки держави. В залежності від виду таких загроз формуються та впроваджуються механізми з протидії їм.

Фокусує увагу на загальних рисах цієї системи, слід підкреслити, що основним державним органом, відповідальним за вироблення політики держави в галузі безпеки, є Федеральне міністерство оборони. Федеральне відомство з охорони Конституції, як і Федеральне відомство кримінальної поліції (*суб'єкти, уповноважені забезпечувати економічну безпеку країни – автор*), входить до складу Федерального міністерства внутрішніх справ [10, с. 173].

Щодо нормативно-правової основи, то забезпечення її функціонування відбувається на підставі законів, які регулюють головні сфери ринкової діяльності й наділяють державу істотною компетенцією у сфері контролю. Головні інтереси держави в галузі національної безпеки, у тому числі її економічної складової, представлені у формі офіційної директиви Міністерства оборони. Така діяльність носить комплексний характер і практично реалізується завдяки залагодженим механізмам.

Головними внутрішніми і зовнішніми загрозами сталому соціально-економічному розвитку визнаються: 1) негативний вплив зовнішньоекономічних чинників; 2) прорахунки в економічній політиці [10, с. 174]. Поряд із цими виділяють й інші, менш значимі, порівняно з наведеними загрозами, визначені у відповідних правових документах. Водночас, маємо зазначити, що звертається увага й на ті загрози, які пріоритетно націлені на різні види національної безпеки.

Основними методами забезпечення безпечного розвитку економіки в Німеччині є дії з підтримки цивілізованого характеру ринкових відносин, створення рівних умов для конкуренції, недопущення монополізації в окремих галузях. Політика стабільної валюти, інтегрованої в вільний валютний обмін на світовому ринку, виступає основою забезпечення зовнішньоекономічних завдань країни. Держава повинна

проводити таку економічну політику, щоб в рамках обраної моделі ринкової економіки вона сприяла одночасно стабільності цін, високому рівню зайнятості і зовнішньоекономічній рівновазі при пропорційних постійних темпах економічного зростання [10, с. 174]. Застосування саме таких методів передбачає кінцевими тактичними й стратегічними цілями підтримку соціально-економічного прогресу. Також це має на меті забезпечити захист економіки, розвитку торгівельних зв'язків в середині й за межами країни.

2. Французька Республіка. Економічна безпека в широкому сенсі забезпечується всією сукупністю інструментів господарського регулювання. З цією метою у Франції в процесі вироблення і прийняття економічних рішень використовуються критерії, пов'язані зі зниженням уразливості господарської системи і збереженням економічного фундаменту самостійної зовнішньої політики. До таких критеріїв належать: 1) усунення серйозних диспропорцій в рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання; 2) недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки; 3) зведення до мінімуму ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу [11, с. 67–68]. Державна економічна політика орієнтована на вжиття комплексу заходів, спрямованих для досягнення відповідних результатів по кожному напрямі.

Забезпечення національної економічної безпеки у Франції розглядається в рамках концепції національної оборони («*defense nationale*»). Тому замість терміну «економічна безпека» використовується термін «економічна оборона» («*defense economique*»). Основи концепції економічної безпеки Франції закладені із прийняттям Закону «Про національну безпеку», де головною особливістю французької стратегії економічної безпеки став розгляд національних підприємств як ключового об'єкта економічної безпеки держави. У другій половині 1990-х років у Франції переглянуто раніше сформовані підходи до розуміння суті та шляхів зміцнення економічної безпеки країни й визначено такі напрями її забезпечення: 1) захист матеріальних і нематеріальних активів французьких підприємств; 2) контроль за стратегічною уразливістю країни; 3) запобігання економічним кризам, викликаним порушеннями у функціонуванні основних інфраструктур, що обслуговують економіку країни: а) енергетичної; б) транспортної; в) фінансово-банківської; г) телекомунікаційної; д) інших [12, с. 91]. Концептуальні підходи до поточної системи економічної безпеки прийнято визначати як запобігання економічним загрозам за допомогою формування нових схем, адаптацій норм і структур міжнародної безпеки та створення мережі співпраці, зокрема між державним й приватним секторами, а також між державами [10, с. 67–68].

З приводу суб'єктів забезпечення її функціонування, то значна роль відводиться Директоратові безпеки оборони (ОРБЕ) – службі

військової контррозвідки, яка тісно взаємодіє з іншими силовими відомствами. До компетенції Директорату входить вироблення методів захисту від загроз; боротьба з незаконною торгівлею військовою технікою, зброєю і боєприпасами; здійснення контролю за кібербезпекою [13, с. 174]. Вагома роль у цьому процесі відводиться й іншим інституціям різних рівнів. Зважаючи на специфіку економічної складової, для більшості розвинених держав прерогатива по забезпеченню належного функціонування останньої залишається обов'язком багатьох суб'єктів різних рівнів та спрямування.

Важливе місце у Французькій Республіці відводиться контролю за станом економічної безпеки. Задля ефективного виконання цього завдання створена й розвинута дворівнева система. О.О. Бендасюк зауважує, що при Міністерстві економіки, фінансів і промисловості створене спеціальне управління, до компетенції якого входять питання, що стосуються координації роботи із забезпечення економічної безпеки. На регіональному рівні робота із забезпечення економічної безпеки ведеться через управління, створені при територіальних відділеннях Казначейства із залученням митних служб [14, с. 5]. Як свідчить багаторічний досвід, існування вказаної системи виправдовує себе з точки зору фахової оцінки визначення ефективності функціонування складових економічної безпеки держави. Тому, вочевидь, такий підхід може бути корисним і для Української держави в перспективі, особливо враховуючи існування складної системи національних контролюючих установ та відсутність очікуваного рівня результативності від їх роботи. З огляду на це, одним із напрямів оптимізації діяльності суб'єктів системи економічної безпеки України може якраз стати питання пошуку шляхів по удосконаленню вітчизняної контролюючої діяльності саме в економічній сфері.

3. Італійська Республіка. Здійснюючи загальну характеристику поточного стану розвитку сектора економічної безпеки в Італії, можна стверджувати про її відносно стабільну економічну систему (так само, наприклад, і Великобританія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Франція). Італія, як і зазначені країни, переважно зосереджені на підвищенні ефективності економіки і одночасно підтримує існуючий рівень економічної безпеки своїх громадян [15, с. 5]. За більшістю напрямів базовим орієнтиром для італійського уряду служить завдання безумовного виконання міжнародних зобов'язань країни, пов'язаних з участю в політичних або економічних угрупованнях. Тому італійська держава приділяє велику увагу зовнішньоекономічній експансії, яка здійснюється через економічні і технологічні взаємозв'язки Італії і її зарубіжних партнерів. Перспективними серед них можна назвати країни ОЕСР, а також країни, що розвиваються, Африки, Азії, Латинської Америки. Акцент робиться також на італійську присутність за кордоном через розвиток міжнародної промислової кооперації й, як і в Німеччині,

диверсифікацію постачальників енергоносіїв [16, с. 42]. Відповідно й безпекова політика будується з урахуванням окреслених орієнтирів, що в певній мірі обмежує компетентні інституції з розбудови системи економічної безпеки держави, орієнтованої винятково на власні економічні інтереси. Однак, із огляду на специфіку економічної політики держави та її результати вказані кроки призводять до багатьох позитивних наслідків.

Звертаючи увагу на суб'єктний склад, то одне з основних місць у забезпеченні функціонування аналізованої системи служить Агентство інформації і зовнішньої безпеки (АІЗБ) – спецслужба, частина італійського розвідувального співтовариства, в завдання якої входить ведення розвідки за межами країни, а також контроль за експортом високих технологій і продукції подвійного призначення. Основним завданням АІЗБ є збір і обробка інформації з метою захисту незалежності, територіальної цілісності та національної безпеки Італії від зовнішніх загроз, в тому числі пов'язаних із здійсненням міжнародних угод. АІЗБ – шпигунське відомство, аналог ЦРУ і ФБР в одній особі. Воно здійснює «інформаційну діяльність» за межами національної території з метою захисту політичних, військових, економічних, наукових і промислових інтересів Італії. До компетенції АІЗБ входить також виявлення і припинення шпигунської і терористичної діяльності на території Італії. Відомство займає ключову позицію в боротьбі з незаконним розповсюдженням ядерних матеріалів і технологій [10, с. 179]. Тобто важливе місце серед суб'єктного складу відводиться спеціалізованій установі, на яку покладається широкий спектр завдань різного спрямування в економічній сфері. Саме від її роботи у певній мірі залежить подальша зовнішньоекономічна політика Італії та економічне становище в середині держави.

Слід також зазначити, що всередині країни головну роль у забезпеченні економічної безпеки Італії відіграють Корпус карабінерів і Корпус фінансової гвардії – унікальні структури, які мають правові та організаційні можливості для діяльності як правоохоронні організації на загальнонаціональному та регіональному рівнях [15]. Ефективність цих установ неодноразово демонструвалася на практиці під час виконання завдань і реалізації функцій останніми. Дійсним свідченням їх ролі в цьому процесі варто визнати й те, що значна кількість держав переймають такий досвід, відповідно адаптуючи власні законодавчі системи.

У цьому питанні не є винятком й Українська держава, адже під час неодноразового подання законопроектів (1) Про Національне бюро фінансової безпеки України від 20.03.2018 р. № 8157-1; 2) Про Національне бюро фінансової безпеки України від 29.08.2019 р. № 1184; 3) Про Бюро фінансових розслідувань від 30.08.2019 р. № 1208; 4) Про Бюро фінансових розслідувань від 18.09.2019 р. № 1208-2) та інших щодо створення

нового органу, уповноваженого забезпечувати економічну безпеку держави у сфері публічних фінансів наголошується на існуванні позитивного досвіду Італійської Республіки в цьому напрямі. У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про Бюро економічної безпеки» наголошується, що одним із завдань потенційного законодавчого акта є якраз запровадження нової моделі організації правоохоронної діяльності, керованої аналітикою, так звану модель ILP (Intelligence Led Policing), що застосовується аналогічними підрозділами правоохоронних органів країн Європейського союзу та ОБСЄ. Загальновідомо, що така модель давно та активно застосовується суб'єктами Фінансової гвардії. Тому, вочевидь, одним із прикладів існування й функціонування такого відносно самостійного суб'єкта залишається названий державний орган [17].

Висновки

Як підсумок можна зазначити, що системи економічної безпеки держави існують в кожній країні та мають свої певні національні особливості. Так, у деяких країнах світу правовідносини в цій сфері регулюються спеціальним законодавством (окремими законами), в деяких ці норми викладені у кількох нормативно-правових документах, в інших – введені в дію опосередковано (концепції, стратегії тощо). Незважаючи на це, в кожній з досліджуваних країн вибудована національна система економічної безпеки, яка гарантує постійний захист вітчизняних економік від внутрішніх та зовнішніх «потрясінь».

Список використаних джерел:

1. Єдинак В.Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки. *Держава та регіони*. Сер. Економіка та підприємництво, 2009. № 3. С. 51–54.
2. Лячин В.І., Смирнов А.І. Визначення сутності економічної безпеки. *Світ економіки та управління*, 2008. Вип. 1. Т. 8. С. 55–66.
3. Лекарь С.І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013. 476 с.
4. Kirshner J. Political Economy in Security Studies after the Cold War. *Review of International Political Economy*, 1988. Vol. 5. No 1. P. 64–91.
5. Stubbs R. Performance Legitimacy and «Soft Authoritarianism» in Amitav Acharya. *Human Rights and Civil Society in Southeast Asia*. Toronto: Joint Centre for Asia Pacific Studies, York University. 2001. P. 37–54.
6. Cable V. What is International Economic Security? *International Affairs*, 1995. Vol. 71. No. 2. P. 312–317.
7. Jiang Yong. Economic Security: Redressing Imbalance. *China Sacurity*, 2008. Vol. 3. No 2, P. 66–85.
8. Прилепський А.І. Формування механізму забезпечення економічної безпеки в народногосподарському комплексі: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. К., 1999. 222 с.

9. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten. *Aus Politik u. Zeitgeschichte*, 1985. № 5. P. 39–44.

10. Господарик Ю.П. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. 2016. 375 с.

11. Вінічук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: навчальний посібник. Львів, Ліга-Прес: 2017. 322 с.

12. Онищенко В.О., Матковський А.В. Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*, 2014. № 26 (1). С. 85–97.

13. Nekrasov V., Melnyk V., Kryvosheiev K., Kiiashko Yu., Yemets O. Interaction of Law Enforcement Authorities as the Basis of Effective Combating Economic Crime. *Revista Turismo: estudos & praticas*, 2020. № 3. P. 73–82.

14. Бендасюк О.О. Національна економічна безпека: світовий досвід. *Бізнес Інформ*, 2010. № 4 (1). С. 4–6.

15. Бондар А.О. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_13.

16. Ситник Г.В., Блакита Г.В., Гуляєва Н.М. та ін. Економічна безпека підприємництва в Україні : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.

17. Некрасов В., Мельник В., Користін О. Роль розвідувальної аналітики в системі правоохоронних органів. *UkrPress.info*, 2019. URL: <http://www.ukrpress.info/2019/06/02/%D1%80%D>

References:

1. ledynak, V.Yu. (2009). Svitovyi dosvid rozv'iazannia problemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [World experience in solving the problem of ensuring economic security]. *Derzhava ta rehiony*. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo, № 3. pp. 51–54. (in Ukrainian).
2. Liachyn, V.I., Smyrnov, A.I. (2008). Vyznachennia sutnosti ekonomichnoi bezpeky [Determination of the essence of economic security]. *Svit ekonomiky ta upravlinnia*, Vyp. 1. T. 8. pp. 55-66. (in Ukrainian).
3. Lekar, S.I. (2013). Administratyvno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Administrative and legal mechanism for ensuring the economic security of the state]: dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Kharkiv, 476 p. (in Ukrainian).
4. Kirshner, J. (1988). Political Economy in Security Studies after the Cold War [Political Economy in Security Studies after the Cold War]. *Review of International Political Economy*, Vol. 5. No 1. pp. 64–91. (in Ukrainian).
5. Stubbs R. Performance Legitimacy and «Soft Authoritarianism» in Amitav Acharya. *Human Rights and Civil Society in Southeast Asia*. Toronto:

Joint Centre for Asia Pacific Studies, York University. 2001. P. 37–54. (in English).

6. Cable V. What is International Economic Security? *International Affairs*, 1995. Vol. 71. No. 2. P. 312–317. (in English).

7. Jiang Yong. *Economic Security: Redressing Imbalance. China Security*, 2008. Vol. 3. No 2, P. 66–85. (in English).

8. Prylepsyki, A.I. (1999). Formuvannia mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v narodnohospodarskomu kompleksi [Formation of the mechanism for ensuring economic security in the national economic complex]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05. K., 222 p. (in Ukrainian).

9. Machovski, H. (1984). Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten. *Aus Politik u. Zeitgeschichte*, № 5. pp. 39–44. (in German).

10. Hospodaryk, Yu.P. (2016). Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky finansovykh ustanov [Formation of the system of economic security of financial institutions]: monohrafiia. Cherkasy : PP Chabanenko Yu.A. 375 p. (in Ukrainian).

11. Vinichuk, M.V., Nakonechna, N.V. (2017). *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sotsialnoekonomichni vymiry* [Economic security of the state: socio-economic dimension]: navchalnyi posibnyk. Lviv, Liha-Pres: 322 p. (in Ukrainian).

12. Onyshchenko, V.O., Matkovskiy, A.V. (2014). *Mizhnarodnyi dosvid zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [International experience of ensuring the economic security of the

state]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo*, № 26 (1). pp. 85–97. (in Ukrainian).

13. Nekrasov, V., Melnyk, V., Kryvosheiev, K., Kiiashko, Yu., Yemets, O. (2002). Interaction of Law Enforcement Authorities as the Basis of Effective Combating Economic Crime. *Revista Turismo: estudos & praticas*, 2020. № 3. pp. 73–82. (in English).

14. Bendasiuk, O.O. (2010). Natsionalna ekonomichna bezpeka: svitovyi dosvid [National economic security: world experience]. *Biznes Inform*, № 4 (1). pp. 4–6. (in Ukrainian).

15. Bondar, A.O. (2013). Svitovyi dosvid derzhavnogo upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu ta yoho vykorystannia v Ukraini [World experience of state management of economic security and its use in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_13 (in Ukrainian).

16. Sytnyk, H.V., Blakyt, H.V., Hulciaeva, N.M. ta in. (2020). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva v Ukraini* [Economic security of entrepreneurship in Ukraine]: monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 284 p. (in Ukrainian).

17. Nekrasov, V., Melnyk, V., Korystin, O. (2019). *Rol rozviduvalnoi analityky v systemi pravookhoronnykh orhaniv* [The role of intelligence analytics in the system of law enforcement agencies]. *UkrPress.info*, URL: <http://www.ukrpress.info/2019/06/02/%D1%80%D> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2024

Melnyk V.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE FUNCTIONING OF STATE ECONOMIC SECURITY SYSTEMS IN SOME COUNTRIES OF THE WORLD (GERMANY, FRANCE, ITALY)

In view of choosing and the subsequent declaration by the state of a pro-European vector of development, the change of many existing approaches and value orientations in the management of the economic component, the active course of globalization processes, including those related to the analyzed sphere, there is an objective need to get acquainted with the leading foreign administrative experience - legal support for the organization and functioning of the economic security systems of states. After the ratification of the Agreement on the Association of Ukraine with the EU dated June 27, 2014, the key directions of further development, including in the economic sphere, were outlined before the Ukrainian state, which, as expected, led to a number of comprehensive changes in national legislation. At the same time, a number of current destructive factors have led to the emergence of new challenges for the national economy, which makes it expedient to study the leading foreign experience in this direction. At the same time, there is an opinion that in many countries the definition of the term "economic security of the state", vectors of its implementation and development is complicated by contradictions that are fundamentally present in the capitalist system. In foreign sources, there are different ways to define this approach. However, many have common characteristics regarding the orientation of this component. In general, as can be seen, there is no unified understanding of the economic security of the state or the economic aspects of national security in the literature of foreign origin. The main goal of state policy in this area is usually stable economic growth. Similar to national legislation, the essence of the concept of economic security of the state is laid down in the strategic and normative documents of most developed countries of the world, regardless of the territorial location of the latter, the economic and security policies of the states, the specifics of legal support, etc. It was established that in each of the studied countries, a national system of economic security has been built, which guarantees the constant protection of domestic economies from internal and external «shocks».

Keywords: administrative and legal regulation, system of economic security, Germany, France, Italy.

Олійник С. В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0466-0853>

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Актуальність статті полягає в тому, що важливе значення в процесі розслідування одержання неправомірної вигоди відіграє фіксація криміналістично значущої інформації. До форм фіксації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою належать: 1) запис у протоколах проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 2) застосування технічних засобів. На даний час порядок використання науково-технічних засобів для фіксації кримінального провадження закріплений ст. 107 КПК України. Разом із цим у Кодексі визначено підстави, порядок та особливості застосування технічних засобів під час досудового розслідування, а також відповідальність про їх незастосування. Наведемо приклади щодо зазначеного. Наголошено, що особливо важливим є застосування відеозапису під час затримання осіб, які одержують неправомірну вигоду. Це пов'язано з деталізацією обставин затримання, доведення причетності до злочинних дій кожного учасника затримання, розміщення речових доказів, відтворення дій щодо передачі предмета неправомірної вигоди та переглядом інших важливих для розслідування обставин. Окрім того, під час підготовки до затримання на гарячому та при огляді предмета неправомірної вигоди доцільно застосувати відео- та звукозапис, що дає можливість фіксувати не тільки індивідуальні особливості предмета, але й сам процес його пред'явлення заявником, процес передачі службовій особі та інші важливі для розслідування обставини. Зроблено висновок, що використання технічних засобів для виявлення та розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою робить можливим збирання вагомих доказів, які підтверджують або спростовують причетність конкретної особи до вчинення даного злочину, а також їх дослідження та оцінку. Арсенал таких технічних засобів був нами класифікований за різними підставами і висвітлений у різних його аспектах. Зазвичай технічні засоби активно застосовуються не лише при виявленні такого виду злочинів, але й під час розслідування – зокрема, при проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, а також під час експертних досліджень виявлених об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Ключові слова: експертне дослідження, розслідування злочинів, технічні засоби, прилади для зняття інформації, телефонні лінії зв'язку.

Рекомендоване посилання:

Олійник С. В. Науково-технічні засоби збирання та дослідження криміналістично значущої інформації про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 29–37. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.04.

Актуальність теми

Безсумнівним є той факт, що важливе значення в процесі розслідування одержання неправомірної вигоди відіграє фіксація криміналістично значущої інформації. До форм фіксації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою належать: 1) запис у протоколах проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 2) застосування технічних засобів.

На даний час порядок використання науково-технічних засобів для фіксації кримінального провадження закріплений ст. 107 КПК України. Разом із цим у Кодексі визначено підстави, порядок та особливості застосування технічних засобів під час досудового розслідування, а також відповідальність про їх незастосування. Наведемо приклади щодо зазначеного.

Виклад основного матеріалу

Так, відповідно до ч. 3 п. 11 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, у яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються приватного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала) [1].

Одне з вирішальних значень у процесі збирання доказів у кримінальному провадженні має діяльність спеціаліста, який також уповноважений застосовувати технічні засоби фіксації. Так, відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Окрім того, відповідно до п. 2 ч. 4 цієї ж статті спеціаліст має право користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням, а відповідно до ч. 5 спеціаліст зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади [1]. І такі приклади можна продовжувати далі, однак вважаємо за необхідне зупинитися саме на предметі нашого дисертаційного дослідження.

Регулювання КПК України діяльності щодо застосування технічних засобів фіксації кримінального провадження є значним кроком у розвитку процесуальної діяльності слідчого щодо розслідування злочинів у цілому, а також передбачених ст. 368 КК України зокрема. Про це свідчить самостійна стаття (ст. 107) про застосування технічних засобів фіксації кримінального

провадження з метою виявлення та закріплення криміналістично значущої інформації як двох важливих складових процесу збирання доказів.

Виявлення одержання неправомірної вигоди потребує негайної фіксації, оскільки така зафіксована інформація матиме в подальшому доказове значення як документ, у якому зафіксовано факт злочинної діяльності.

Інформація щодо корупційних правопорушень службових осіб відображається в різноманітних джерелах, деякі з них піддаються фіксації різноманітними технічними засобами. Серед таких джерел слід назвати: 1) повідомлення осіб, у яких вимагали неправомірну вигоду; 2) повідомлення осіб, які пропонували, обіцяли неправомірну вигоду службовій особі, але, зважаючи на певні обставини, вирішили заявити про злочин; 3) повідомлення свідків, очевидців про підготовку, вчинення та приховування злочину; 4) передача аудіо-, відеоматеріалів, на яких зафіксовано досягнуті між суб'єктами злочину домовленості або факт передачі неправомірної вигоди тощо.

Доведення факту вчинення розглядуваного злочину можливе завдяки: 1) фіксації перебігу тактичних операцій, окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та ОРЗ; 2) маркуванню предмета неправомірної вигоди перед передачею її службовій особі; 3) вилученню та збереженню упаковки (обгортки, тканини, папіра тощо), у якій зберігався предмет неправомірної вигоди (такі матеріали можуть використовуватися під час розслідування з метою ідентифікації такої упаковки – чи не були складені її частини, вилучені в підозрюваного та заявника, чи є вона цілою тощо).

Фіксація ходу проведення тактичних операцій, окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а також вилучення й збереження упаковки, у якій зберігався предмет неправомірної вигоди, є дієвим важелем у збиранні криміналістично значущої інформації для розслідування таких злочинів. Більш детально такі способи ми розглянемо дещо згодом у цьому підрозділі.

Маркування предмета неправомірної вигоди здійснюється з метою: 1) одержання доказів контакту службової особи з предметом неправомірної вигоди, встановлення характеру такого контакту; 2) можливої ідентифікації предмета неправомірної вигоди з упаковкою або предметом, використаним для його транспортування, що знаходиться у службової особи; 3) встановлення місця його знаходження у випадку можливого переміщення або приховування.

Фіксація прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою забезпечує: 1) збір доказів вчинення такого злочину (як зазначає П.Д. Біленчук, фіксація джерел інформації і є застосуванням

технічних засобів і тактичних прийомів для отримання відбитка джерела інформації у формі, доступній для його сприйняття об'єктами доказування) [2, с. 11]; 2) доведення причетності до злочину кожної особи, яка брала участь у його підготовці, вчиненні та приховуванні; 3) викриття неправди та обмови.

Так, у випадку, якщо підозрювана особа на момент її затримання на гарячому може стверджувати, що вона хотіла повідомити про факт пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди або ж що не помітила, як і хто залишив предмет неправомірної вигоди в неї на столі чи біля нього, то для викриття неправди в її твердженні доцільно застосовувати спеціальні хімічні речовини та відеозапис.

Або ж якщо заявник має при собі предмет неправомірної вигоди, то щодо цього предмету слід провести заходи для його подальшої індивідуалізації, зокрема: 1) зафіксувати (протокол, фотофіксація) зовнішні ознаки предмета (провести огляд); 2) просто сфотографувати такі предмети (загальна зйомка); 3) зробити ксерокопію; 4) відзняти їх за допомогою камери відеозапису.

Оскільки фіксація здійснюється завдяки застосуванню технічних засобів, то виникає необхідність у науковому вивченні даного поняття.

Розроблені на основі пізнання закономірностей вчинення злочину технічні засоби, тактичні прийоми та рекомендації для роботи з доказами дістали назву криміналістичних засобів [2, с. 12]. Відповідно до цього останні поділяються на технічні, тактичні та методичні. Нас цікавлять саме технічні криміналістичні засоби. У науці криміналістиці технічні засоби вивчаються майже в усіх її розділах, зокрема другий розділ присвячений саме криміналістичній техніці. Цей розділ становить систему теоретичних положень та розроблених на їх основі технічних засобів і методів збирання та подання криміналістичної інформації з метою розкриття та попередження злочинів. Тобто саме в цьому розділі вивчаються технічні засоби, що призначені для роботи з доказами для розкриття та попередження злочинів [3, с. 77].

Криміналістична техніка – це матеріальні (технічні) засоби, зокрема такі: прилади, апарати, обладнання, інструменти, пристосування, комплекти для збирання та дослідження слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів [4, с. 315].

Застосування будь-яких технічних засобів під час виявлення та фіксації злочинів розглядуваної категорії має відповідати певним вимогам – а саме: законності, науковій обґрунтованості, етичності, ефективності, безпечності, економії сил та засобів [4, с. 323]. Коротко розглянемо їх.

Так, відповідно до принципу законності застосування технічних засобів при розслідуванні даної категорії злочинів має відповідати закону і бути спрямоване на дотримання свобод і

законних інтересів громадян. На даний час основним законом є КПК України, який передбачає можливість застосування технічних засобів фіксації слідчих (розшукових) дій.

Технічні засоби, що застосовуються в розслідуванні злочинів, мають бути науково обґрунтованими, тобто заснованими на досягненнях природничих і технічних наук, а також перевірені практикою. Не менш важливим є економія сил та засобів особи, яка проводить досудове розслідування. Тому принцип економності тут набуває особливого значення, тобто маєтись на увазі, що для досягнення мети розслідування слід вдаватися до таких технічних засобів, застосування яких пов'язане з найменшими витратами часу, сил та засобів. Вибір і застосування певних технічних засобів має забезпечувати швидке, об'єктивне й повне одержання криміналістично значущих даних – бути ефективним; крім того, ці засоби мають бути безпечними для життя та здоров'я громадян.

Такі вчені, як Ворфоломеева Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І., Гончаренко С.В., Попелюшко В.О. та ін., пропонують класифікувати криміналістичні засоби за різноманітними підставами, зокрема [5]:

1) залежно від джерела походження: розроблені в криміналістиці для збирання та дослідження доказів (наприклад, засоби дактилоскопіювання); запозичені з інших наук та галузей знань, але пристосовані для використання потреб криміналістики (наприклад, спеціальне фотостаткування для фотозйомки в невидимій зоні спектра); запозичені з інших галузей науки та техніки і такі, що застосовуються без будь-яких конструктивних змін (наприклад, фото-, відео-, аудіоапаратура);

2) відповідно до сфери та суб'єктів застосування: оперативно-розшукова сфера (наприклад, фотоапарати); слідча (наприклад, лупи, дактилоскопічні порошки); експертна (мікроскопи, спеціальні фотоустановки);

3) згідно з метою застосування: для збирання доказів (наприклад, уніфікована валіза слідчого); для фіксації перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій (наприклад, фотоапарати, відеокамери); для дослідження доказів (наприклад, мікроскопи).

Усі технічні засоби, що використовуються для виявлення та розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою пропонуємо класифікувати за такими підставами:

1) за формою: процесуальні та непроцесуальні;

2) за метою їх застосування: для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження криміналістично значущої інформації;

3) за призначенням:

а) технічні засоби, що використовуються для виявлення злочинів (наприклад, при ОРД:

прослуховування, фіксація, зняття інформації з телекомунікаційних мереж тощо):

- для виявлення злочину в цілому;
- для виявлення окремих обставин злочину;

- для виявлення учасників злочину;

б) технічні засоби, що використовуються під час розслідування:

- для пошуку та вивчення об'єктів розслідування (для збирання, дослідження та оцінки речових доказів);

- такі, що використовуються при проведенні слідчих (розшукових) дій;

- використовуються при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій;

- використовуються при проведенні інших негласних слідчих (розшукових) дій;

- використовуються при проведенні дослідження об'єктів злочину (наприклад, призначення та проведення технічної експертизи документів тощо);

в) технічні засоби, що використовуються під час профілактики злочинів;

4) технічні засоби відповідно до суб'єктів їх використання: оперативних працівників, слідчих, інспекторів-криміналістів, експертів.

Розглянемо наведені вище групи технічних засобів більш детально, щоб сформулювати уявлення про необхідність та доцільність їх застосування під час виявлення, розслідування та попередження такої категорії злочинів.

Технічні засоби, що використовуються для виявлення злочинів. У більшості випадків суб'єктами застосування технічних засобів для виявлення злочинів, що нами розглядаються, є працівники ОРП, задіяні в проведенні оперативно-розшукових заходів. Така діяльність урегульована на законодавчому рівні, зокрема КПК України та Законом України «Про ОРД».

Так, відповідно до п. 7 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють ОРД, мають право застосовувати засоби для фіксації предметів, що можуть бути доказового значення [6, с. 303]. Як зазначає В.Ю. Шепітько [7, с. 514], до таких засобів фіксації належить, наприклад, фіксація номерів купюр, приготованих заявником для передачі певній службовій особі як предмет неправомірної вигоди тощо.

Відповідно до п. 7-1 ст. 8 Закону України «Про ОРД» підрозділи, які здійснюють ОРД, з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених ст. 368 КК України, мають право проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються КПК України [6].

Описана вище техніка, застосовувана працівниками ОРП, у криміналістиці називається оперативною, вона застосовується негласно.

Погоджуємося з думкою П.Д. Біленчука, Н.І. Клименко, які вважають, що оперативна техніка дещо відрізняється від засобів криміналістичної техніки. Однак оперативна техніка все ж таки має власну специфіку не лише стосовно суб'єкта її застосування, а й зважаючи на обмежений доступ до неї, режим секретності щодо її видів та можливостей тощо [2, с. 50].

Поява у 2010 р. статті 359 КК України уможливила визначити низку спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [8]. Так, у коментарі до КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації визначаються як технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, спеціально створені, розроблені, модернізовані, запрограмовані або пристосовані для виконання завдань з негласного отримання інформації під час здійснення ОРД. До таких засобів належать спеціальні технічні засоби для негласного: 1) отримання та реєстрації аудіоінформації (спрямований мікрофон, радіозакладний пристрій тощо); 2) візуального спостереження та документування (малогабаритна фотокамера, мініатюрна зорова труба, прилад нічного бачення з можливістю реєстрації зображення тощо); 3) прослуховування телефонних переговорів (відповідні системи провідного зв'язку і радіоапаратура); 4) перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку (спеціалізовані пристрої зняття інформації з оптичних, кабельних і провідних ліній зв'язку, спеціалізоване програмне забезпечення тощо); 5) контролю поштових повідомлень і відправлень (переносний рентгенотелевізійний пристрій, портативний рентгенопристрій); 6) обстеження предметів і документів (портативний рентгенопристрій, універсальний засіб відмикання замків тощо); 7) проникнення в приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти та їх обстеження (радіостанція для прихованого носіння, нелінійні локатори та радіолокатори, універсальний засіб відмикання замків тощо); 8) контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів (радіопеленгаторні засоби, апаратура для негласного запису, мініатюрні датчики тощо); 9) отримання інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі (контейнери для термінового знищення інформації на аудіо-, відеокасетах, магнітних носіях) [9, с. 1033].

Застосування оперативними працівниками технічних засобів при проведенні ОРЗ має оформлюватися відповідним чином – а саме складанням службових документів, таких як: рапорти, довідки, акти, звіти тощо. До таких документів додаються предмети та вилучені документи, що підтверджують факт прийняття неправомірної вигоди. Особливого значення набувають способи фіксації таких ОРЗ. Найбільш ефективними є фонограми та відео- зйомка,

оскільки вони фіксують весь процес проведення заходу, відтворюють механізм вчинення злочину, відображають злочин та оперативний захід, поведінку підозрюваних у динаміці. Разом із цим можна використовувати фотофіксацію, однак пласке зображення, отримане в результаті, не повною мірою передає сутність заходу і механізм передачі неправомірної вигоди.

Технічні засоби, що використовуються під час розслідування такої категорії злочинів, застосовуються для: 1) збирання доказів (виявлення, фіксації та вилучення); 2) дослідження; 3) оцінки. У криміналістиці під збиранням доказів мається на увазі їх виявлення під час огляду місця події, при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, належне їх вилучення і фіксація в протоколі слідчої (розшукової) дії та за допомогою технічних засобів. Дослідження доказів може здійснюватися шляхом попереднього огляду на місці їх виявлення та безпосередньо шляхом експертного дослідження. Оцінка доказів здійснюється при зіставленні з усіма матеріалами кримінального провадження та іншими доказами, наявними в розпорядженні слідчого або суду. Всі докази оцінюються в сукупності [5, с. 33].

Під час розслідування розглядуваної категорії злочинів застосування технічних засобів відбувається при проведенні слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до п. 2 ст. 103 КПК України процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Позитивним, на нашу думку, є те, що в Кодексі чітко простежується тенденція довіри до технічних засобів фіксації слідчих (розшукових) дій. Так, у ч. 2 ст. 104 сказано: якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі в протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього [1].

Свідченням довіри до застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій є передбачене КПК України проведення допиту, упізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232). Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної в режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису. Безумовно, використання в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку [1].

Додамо до сказаного, що технічні засоби можуть застосовуватися під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит (ст. 224 КПК України), пред'явлення для впізнання (ст. 229, 231), обшук (ст. 234), огляд (ст. 237),

слідчий експеримент (ст. 240), освідування особи (ст. 241).

Умовно технічні засоби, застосовувані при проведенні слідчих (розшукових) дій, можна поділити на ті, що застосовуються: 1) слідчим; 2) інспектором-криміналістом; 3) судовим експертом; 4) оперативним працівником при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Серед усього різноманіття технічних засобів, що застосовуються при проведенні слідчих (розшукових) дій, важливу роль відіграє відеозапис, оскільки дозволяє зафіксувати дії кожного в динаміці, що неможливо при застосуванні інших способів фіксації. Технічні можливості сучасної відеотехніки забезпечують отримання цілком задовільного кольорового зображення навіть за несприятливих умов освітлення без додаткових освітлювачів під постійним контролем якості зображення і звуку [5, с. 68].

Особливо важливим є застосування відеозапису під час затримання осіб, які одержують неправомірну вигоду. Це пов'язано з деталізацією обставин затримання, доведення причетності до злочинних дій кожного учасника затримання, розміщення речових доказів, відтворення дій щодо передачі предмета неправомірної вигоди та переглядом інших важливих для розслідування обставин. Окрім того, під час підготовки до затримання на гарячому та при огляді предмета неправомірної вигоди доцільно застосувати відео- та звукозапис, що дає можливість фіксувати не тільки індивідуальні особливості предмета, але й сам процес його пред'явлення заявником, процес передачі службовій особі та інші важливі для розслідування обставини.

Не менш важливим є застосування відеозапису під час допиту. Завдяки йому закріплюються всі свідчення допитуваної особи в динаміці, шляхом аналізу змісту відеозапису стає можливим виявити брехню, а також виключити можливість зацікавлених осіб скомпрометувати результати допиту, опираючись на неправдиві заяви про допущення слідчим порушень закону [110, с. 67]. Справедливо зазначає Т.В. Ворфоломеева, говорячи про те, що відеозапис під час *допиту* дозволяє поєднати фонозапис і відеофіксацію, відображаючи обстановку, у якій відбувався допит, поведінку допитуваного, відповіді на поставлені запитання, зовнішні реакції на запитання, ритм мови, паузи, жести, рівень освіченості, вихованості тощо. Усього цього позбавлений протокол допиту, який вибірково передає лише вербальну інформацію, коли жива мова й особливості спілкування замінюються сухим переказом [5, с. 95].

Застосування відеозапису під час допиту є необхідним з огляду на його ефективність і має певне тактичне значення у випадках, коли: 1) підозрюваний налаштований на дачу правдивих показань; 2) слідчий має намір пред'явити

підозрюваному в ході допиту матеріали та речові докази, що спростовують окремі помилкові твердження останнього; 3) щодо свідків може чинитися вплив зацікавлених осіб, з тим щоб ті змінили свої показання; 4) свідки перебувають в небезпечному для життя стані, що виключає або ускладнює можливість їх повторних допитів.

Технічні засоби, що використовуються при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України). Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [11, с. 153].

Відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [12] при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій використовуються технічні засоби, а саме: 1) під час аудіо-, відеоконтролю особи, який полягає в негласній фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо (наприклад, відео- та аудіомагнітофон, засоби обчислювальної техніки, лазерні компактдиски тощо) (ст. 258, 260 КПК України); 2) під час огляду і виїмки кореспонденції, яка полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, обладнанні виявлених речей і документів технічними засобами контролю тощо (наприклад, збільшувальні прилади, освітлювачі тощо) (ст. 262 КПК України); 3) при знятті інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, яка полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду) (ст. 263 КПК України); 4) при знятті інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, яка поділяється: а) на контроль за телефонними розмовами; б) зняття інформації з каналів зв'язку; 5) при знятті інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача, яка полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі (ст. 264 КПК України).

Використання технічних засобів при розслідуванні розглядуваних злочинів пов'язане з обмеженістю органів чуття людини, яка здійснює контррозвідку. Тому завдяки різноманітним приладам можливо здобути криміналістично значущу інформацію при проведенні ОРЗ.

В.М. Заплатинський виділяє такі технічні засоби, що можуть використовуватися в промислово-шпигунстві: 1) спеціальна звукозаписуюча апаратура; 2) прилади для зняття інформації з телефонних ліній зв'язку; 3) міні-радіозакладки; 4) апаратура для зняття інформації з вікон за допомогою лазерних випромінювачів; 5) навідні мікрофони; 6) спеціальні системи спостереження і передачі відеозображення; 7) спеціальна фотоапаратура; 8) прилади нічного бачення; 9) апаратура для виявлення радіоактивного та іншого випромінювання тощо [13].

Досить поширеним для виявлення розглядуваних злочинів є використання набору засобів для невидимого маркування об'єктів неправомірної вигоди (наприклад, «Хабар-3»). Останній складається з набору спеціальних засобів для невидимого маркування (видимого в УФ-променях 254 нм і 365 нм) документів, банкнот та інших об'єктів.

Під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою можуть проводитися інші види негласних слідчих (розшукових) дій із застосуванням технічних засобів, зокрема: 1) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи слідчим шляхом використання технічних засобів з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (ч. 1 ст. 267 КПК України); 2) установа місцезнаходження радіоелектронного засобу шляхом застосування технічних засобів для його локалізації, без розкриття змісту повідомлень, що передаються (ч. 1 ст. 267 КПК України); 3) спостереження за особою, річчю або місцем з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ч. 1 ст. 269 КПК України); 4) аудіо-, відеоконтроль місця здійснюється шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб (ч. 1 ст. 270 КПК України) [1].

Значну роль відіграють у розслідуванні розглядуваних злочинів *технічні засоби експертного дослідження об'єктів злочину*. Технічні засоби криміналістичного дослідження базуються на новітніх досягненнях природознавства, математики, фізики та аналітичної хімії, кібернетики, фізіології й інших наук, розробляються з урахуванням потреб слідчої, експертної, оперативної-розшукової та судової практики [13, с. 114]. Погоджуючись із думкою вченого, зазначимо, що доведення причетності певної особи до прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди можливе завдяки проведенню відповідного виду судових експертиз.

Технічні засоби, використовувані під час проведення експертних досліджень при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії, поділяються на такі групи: 1) загальнотехнічні – засоби, що

використовуються в різних галузях науки і техніки для вирішення конкретних завдань. Це можуть бути технічні засоби, які використовуються в незмінному чи зміненому вигляді. Наприклад, для фіксації поданого на дослідження об'єкта використовують фотоапарати, для дослідження – мікроскопи, спектрометри та ряд інших засобів залежно від виду й мети вивчення; 2) криміналістичні – засоби, розроблені для криміналістичної мети та призначені виключно для вирішення експертних завдань. До них належать порівняльні мікроскопи (наприклад, МБС-10, МКС), різні спеціальні прилади для дослідження документів (наприклад, Regula, Foster+Freeman тощо).

Доречно виділити в окрему групу джерела освітлення, що використовуються експертами при дослідженні об'єктів. Наприклад, широко застосовуються при дослідженні паперових грошей, документів ультрафіолетові випромінювачі (УФ 365 та 254 нм), вузькополосні світлодіодні джерела експертного світла (crime-line 2/82S/XL) для виявлення необроблених слідів пальців рук, залишених, скажімо, суб'єктами одержання неправомірної вигоди. Особливо зауважимо на лабораторному комплексі crime-line ML2, який дозволяє виявити сліди, попередньо оброблені хімічними реагентами.

Нерідко в розслідуванні розглядуваної категорії злочинів об'єктами експертного дослідження стають і самі носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію з телекомунікаційних мереж та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ч. 3 ст. 266 КПК України). Такі дії можливі завдяки тому, що технічні засоби, що застосовувалися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та первинні носії отриманої інформації зберігаються до набуття законної сили вироком суду [1, с. 176].

Існують також *технічні засоби, що використовуються під час профілактики злочинів*. Мається на увазі: 1) виявлення за допомогою техніко-криміналістичних засобів і методів, умов, які сприяли вчиненню злочинів; 2) розробка технічних засобів, які утруднюють або виключають досягнення злочинної мети; 3) створення умов, що сприятимуть швидкому виявленню та встановленню злочинів.

Засоби криміналістичної техніки, такі як фото-, відео-, звукозаписуючі пристрої, широко використовуються в попередженні злочинів і профілактичній діяльності досудового розслідування та суду. На основі криміналістичної техніки розроблені різні спостережні пристрої – такі, що автоматично реєструють ознаки злочинів і правопорушень («Фотоінспектор», засоби охоронної сигналізації). Телевізійні та звукові системи спостереження, спеціальні електронні замки та багато інших пристроїв розробляються не без

допомоги криміналістів і є засобами криміналістичної профілактики [2, с. 55].

Підсумовуючи наведене в підрозділі, маємо зазначити, що використання технічних засобів для виявлення та розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою робить можливим збирання вагомих доказів, які підтверджують або спростовують причетність конкретної особи до вчинення даного злочину, а також їх дослідження та оцінку. Арсенал таких технічних засобів був нами класифікований за різними підставами і висвітлений у різних його аспектах. Зазвичай технічні засоби активно застосовуються не лише при виявленні такого виду злочинів, але й під час розслідування – зокрема, при проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, а також під час експертних досліджень виявлених об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.
2. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика : підручник. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атака, 2001. 544 с.
3. Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтевський М.В., Семаков Г.С. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій. К. : МАУП, 2001. 216 с.
4. Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів. К. : Вид. дім «ІнЮре», 2003. 720 с.
5. Ворфолоамеева Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І., Гончаренко С.В., Попелюшко В.О. Криміналістика : академ. курс. К.: Юрінком Інтер, 2011. 496 с.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII.
7. Глібоко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец, вищ. закл. освіти. К.: Вид. дім «ІнЮре», 2001. 684 с.
8. Гапієнко М.Г. Необхідність криміналізації певних видів діянь, пов'язаних з незаконним поводженням із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації. 2020. URL: http://e-works.com.ua/work/7373_Gapienko_MG
9. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., перероб. та доп. К. : Юрид. думка, 2010. 1288 с.
10. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): моногр. К. : НВТ «Правник»; НАВСУ, 1999. 126 с.
11. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посібник. 3-тє вид.,

доп. К. : Вид. дiм «Скiф» ; БУРУН и К, 2013. 256 с.

12. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ від 16 листопада 2012 р. № 1042. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

13. Заплатинський В.М. Основи кримінологічної безпеки сучасного бізнесу: навч. посiбник для вузiв. К., 2000. 141 с.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI (in Ukrainian).

2. Bilenchuk, P.D., Lysychenko, V.K., Klymenko, N.I. ta in. (2001). Kryminalistyka [Forensics]: pidruchnyk. 2-he vyd., vypr. i dop. K. : Ataka, 544 p. (in Ukrainian).

3. Bilenchuk, P.D., Hel, A.P., Saltevs'kyi, M.V., Semakov, H.S. (2001). Kryminalistyka (kryminalistychna tekhnika) [Forensics]: kurs lektsii. K. : MAUP, 216 p. (in Ukrainian).

4. Panov, M.I., Shepitko, V.Iu., Konovalova, V.O. ta in. (2003). Nastilna knyha slidchoho [Desk book of the investigator: science and practice]: nauk.-prakt. vyd. dlia slidchykh i diznavachiv. K. : Vyd. dim «Inlure», 720 p. (in Ukrainian).

5. Vorfolameieva, T.V., Honcharenko, V.H., Boiarov, V.I., Honcharenko, S.V., Popeliushko, V.O. (2011). Kryminalistyka [Forensics]: akadem. kurs. K.: Yurinkom Inter, 496 p. (in Ukrainian).

6. Pro operativno-rozshukovu diialnist [On operative investigative activity]: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r. № 2135-XII. (in Ukrainian).

7. Hlibko, V.M., Dudnikov, A.L., Zhuravel, V.A. ta in. (2001). Kryminalistyka [Forensics]: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets, vyshch. zakl. osvity. K.: Vyd. dim «In Yure», 684 p. (in Ukrainian).

8. Hapienko, M.H. (2020). Neobkhidnist kryminalizatsii pevnykh vydiv diian, poviazanykh z

nezakonnym povodzhenniam iz spetsialnymy tekhnichnymy zasobamy nehlasnoho otrymannia informatsii [The need to criminalize certain types of actions related to the illegal handling of special technical means of secretly obtaining information]. URL: http://e-works.com.ua/work/7373_Gapienko_MG (in Ukrainian).

9. Melnyk, M.I., Khavroniuk, M.I. (2010). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 7-me vyd., pererob.ta dop. K. : Yuryd. dumka, 1288 p. (in Ukrainian).

10. Veselskyi, V.K. (1999). Suchasni problemy dopytu (protseualni, orhanizatsiini i taktichni aspekty) [Modern problems of interrogation (procedural, organizational and tactical aspects)]: monohr. K. : NVT «Pravnyk»; NAVSU, 126 p. (in Ukrainian).

11. Udalova, L.D., Rozhnova, V.V., Savytskyi, D.O., Khablo, O.Iu. (2013). Kryminalnyi protses Ukrainy v pytanniakh i vidpovidiakh [Criminal process of Ukraine in questions and answers]: navch. posibnyk. 3-tie vyd., dop. K. : Vyd. dim «Skif» ; BURUN y K, 256 p. (in Ukrainian).

12. Pro zatverdzhennia Instruksii pro orhanizatsiiu provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yikh rezultativ u kryminalnomu provadzhenni [On the approval of the Instructions on the organization of undercover investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings]: nakaz vid 16 lystopada 2012 r. № 1042. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (in Ukrainian).

13. Zaplatynskyi, V.M. (2000). Osnovy kryminolohichnoi bezpeky suchasnoho biznesu [Fundamentals of criminological security of modern business]: navch. posibnyk dlia uziv. K., 141 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 27.08.2024

Oliinyk S.

SCIENTIFIC AND TECHNICAL MEANS OF COLLECTING AND RESEARCHING CRIMINALLY SIGNIFICANT INFORMATION ABOUT THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, PROMISE OR OBTAINING AN IRREGULAR BENEFIT BY AN OFFICIAL PERSON

The relevance of the article lies in the fact that the recording of forensically significant information plays an important role in the process of investigating the receipt of an unlawful benefit. Forms of recording the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official include: 1) entry in the protocols of investigative (search) actions and covert investigative (search) actions and operative-search measures; 2) use of technical means. Currently, the procedure for the use of scientific and technical means for recording criminal proceedings is established by Art. 107 of the CPC of Ukraine. Along with this, the Code defines the grounds, procedure and features of using technical means during the pre-trial investigation, as well as responsibility for their non-use. We will give examples of the above. It was emphasized that the use

of video recording during the detention of persons receiving illegal benefits is particularly important. This is related to detailing the circumstances of the detention, proving the involvement in criminal actions of each participant in the detention, placement of physical evidence, reproduction of the actions regarding the transfer of the object of unlawful gain and review of other circumstances important for the investigation. In addition, during preparation for red-handed detention and when inspecting the object of illegal gain, it is advisable to use video and audio recording, which makes it possible to record not only the individual characteristics of the object, but also the process of its presentation by the applicant, the process of handing it over to an official and other important to investigate the circumstances. It was concluded that the use of technical means to detect and investigate the acceptance of an offer, promise or receipt of an undue benefit by an official makes it possible to collect strong evidence that confirms or refutes the involvement of a specific person in the commission of this crime, as well as their research and evaluation. The arsenal of such technical means was classified by us on various grounds and highlighted in its various aspects. Usually, technical means are actively used not only when detecting this type of crime, but also during the investigation – in particular, when conducting investigative (search) actions, operative-search and other measures, as well as during expert studies of discovered objects of importance for criminal proceedings.

Keywords: *expert research, crime investigation, technical means, devices for recording information, telephone communication lines.*

Письменська О. В.,

ад'юнктка Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1837-118X>

РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ

Мета статті – на основі вивчення та узагальнення емпіричних даних про сучасний стан кримінально-правової протидії розбещенню неповнолітніх установити її особливості та виявити проблемні моменти, які можуть сигналізувати про неефективність такої діяльності. Статтю присвячено розгляду базових показників, що в кількісному вимірі характеризують стан кримінально-правової протидії розбещенню неповнолітніх (склад правопорушення, передбаченого ст. 156 Кримінального кодексу України) за останні десять років (2014–2023 рр.). На основі вивчення та узагальнення емпіричних даних про сучасний стан кримінально-правової протидії розбещенню неповнолітніх (кримінальна статистика) встановлено особливості такої протидії та виявлено проблемні моменти, які можуть сигналізувати про неефективність правозастосовної діяльності. Дані, проаналізовані за допомогою конкретно-соціологічного методу, розглядаються за такими напрямками: 1) стан виявлення (реєстрації) розбещення неповнолітніх; 2) повідомлення про підозру в розбещенні неповнолітніх та стан закриття кримінального провадження за цим злочином; 3) стан направлення до суду провадження у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 156 Кримінального кодексу України; 4) стан судового розгляду проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 156 Кримінального кодексу України; 5) протидія розбещенню неповнолітніх у географічному розрізі. За кожною з цих сфер було зроблено проміжні висновки, зафіксовано поточні тенденції та виявлено «слабкі місця» правоохоронної діяльності. Встановлено, що фактор повномасштабного вторгнення російських військ на територію України суттєво не вплинув на процес виявлення фактів розбещення неповнолітніх. Встановлено, що кримінально-правова заборона, передбачена статтею 156 КК України, за всіма проаналізованими основними показниками протидії цьому злочину реалізується уповноваженими суб'єктами відносно стабільно. Звертаємо увагу на те, що за останнє десятиліття за розбещення неповнолітніх виправдано 3 особи, засуджено 381 особу, тобто у 127 разів більше. Інші особливості такої протидії, виявлені проблеми тощо, які встановлено в ході дослідження, відображені у висновках статті.

Ключові слова: *статевий розвиток, кримінально-правова протидія, розбещення неповнолітніх, кримінальна статистика, досудове розслідування, судовий розгляд*

Рекомендоване посилання:

Письменська О. В. Розбещення неповнолітніх: сучасний стан та особливості кримінально-правової протидії. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 38–46. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.05.

Постановка проблеми

За слушним твердженням дослідників, соціально-правовий захист дітей є одним з основних показників рівня розвитку суспільства, його цивілізованості та перспективності. Найвищим рівнем охорони громадян є кримінально-правовий захист, який забезпечує можливість застосування найбільш суворих санкцій до осіб, які заподіюють істотну шкоду фізичному, моральному, а також соціальному розвитку поколінню, що підростає [1, с. 283]. В Україні такий захист забезпечується через установавання відповідних кримінально-правових заборон, становлячи водночас важливе завдання всієї сучасної правової системи, що безпосередньо пов'язане із охороною основних прав дитини.

У цьому аспекті яскраво простежується гармонійне поєднання міжнародно-правових норм і національної нормативної бази. Згідно з ч. 1 ст. 16 Конвенції про права дитини жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, ... або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має бути захищена від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [2]. У межах формування правової політики України такий захист на різних рівнях установалений, а механізм його забезпечення має підстави для належного функціонування. Правова охорона статевого розвитку неповнолітніх здійснюється в Україні у спосіб створення умов для формування гармонійної особистості, сприяння відповідальному ставленню до власного здоров'я та запобігання порушенням прав дитини у сфері її фізичного, психічного та соціального розвитку. Як це відбувається у процесі реалізації правової політики – окреме питання, що потребує фахового вивчення.

Забезпечення правової охорони нормального статевого розвитку неповнолітніх є класичною проблемою кримінального права, що лишається значущою незалежно від особливостей соціально-політичного та економічного розвитку держави. Російсько-українська війна, що вже точиться понад десять років, як показало проведене дослідження, результати якого відбиті в цій статті, теж не є тим фактором, який здатний зменшити відповідні загрози. Ба більше: вразливість неповнолітніх в умовах війни тільки посилюється, і вони потребують більш потрійної уваги як з боку держави, усього українського суспільства, так і з боку конкретної сім'ї, у якій виховується особа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Істотний внесок у розроблення вчення про кримінально-правову протидію розбещенню

неповнолітніх зробили такі фахівці у царині кримінального права, як: Л. Дорош [3], О. Дудоров [4; 5], Г. Мартинишин [6], О. Радутний [7], О. Світличний [8; 9], П. Хряпінський [9], В. Фурса [10] та інші. Водночас окремі питання, які виникають з огляду на потребу оцінки ефективності такої протидії лишаються не розв'язаними. Наприклад, потребує з'ясування, яким чином станом на сьогодні здійснюється реалізація кримінально-правової політики щодо протидії розбещенню неповнолітніх уповноваженими на те суб'єктами. Роботи зазначених та інших дослідників утворили основу для подальшого наукового пошуку зазначеної проблеми. Разом з тим жоден з авторів у своїх працях комплексно не аналізував поточний стан протидії кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 156 Кримінального кодексу (далі – КК) України, що і становить елемент наукової новизни цієї статті.

Мета статті – на основі вивчення та узагальнення емпіричних даних про сучасний стан кримінально-правової протидії розбещенню неповнолітніх установавати її особливості та виявити проблемні моменти, які можуть сигналізувати про неефективність такої діяльності.

Виклад основного матеріалу

Розбещення неповнолітніх є одним із передбачених кримінальним законом України правопорушень, що посягають на нормальний статевий розвиток неповнолітніх. Відповідальність за вчинення цього правопорушення установається у ст. 156 КК України. Показово, що ця норма вирізняється своєю відносною сталістю, адже з моменту ухвалення 5 квітня 2001 р. першого після відновлення незалежності України КК, ст. 242 зазнала лише двох змін. Ідеться про Закон України від 25 вересня 2008 року «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх», згідно з яким ч. 2 ст. 156 КК України була викладена в новій редакції, а саме відбулося розширення ознак, які кваліфікують цей склад кримінального правопорушення (ідеться про вчинення розбещення неповнолітніх вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього). Таке рішення було ухвалено з огляду на потребу узгодження норм КК України із Сімейним кодексом України та Законом України «Про охорону дитинства». Крім цього, за цим законом було посилено покарання за вчинення розбещення неповнолітніх. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 р. ця ознака, що кваліфікує розбещення неповнолітніх, зазнала уточнень через зазначення вчинення цього кримінального правопорушення членами сім'ї чи близькими родичами. Такі зміни, своєю чергою, зумовлювалися потребою узгодити

кримінальне законодавство із міжнародно-правовими актами у сфері захисту дітей, включаючи Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Забезпечувати правову охорону нормального статевого розвитку неповнолітніх разом зі ст. 156 КК України також покликані: ст. 155 КК України (передбачає відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) та ст. 156-1 КК України (передбачає відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей). При вчиненні цих правопорушень страждає або може постраждати відповідна сфера статевого розвитку осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, тобто віку, з якого особа може надавати так звану сексуальну згоду та здебільшого є статево зрілою. При вчиненні цих кримінальних правопорушень, окрім іншого, їх суспільна небезпека проявляється у потенційній шкоді або заподіянні реальної шкоди фізичному (різні види фізичних ускладнень, які можуть мати тривалий вплив на здоров'я потерпілої особи) та психичному (посттравматичний стресовий розлад, депресії, тривожні розлади, фобії або інші емоційні проблеми) здоров'ю. Зважаючи на спільну правову природу, зазначені заборони сконцентровані в єдиному Розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України.

Далі із застосуванням емпіричних методів наукового пізнання (аналіз даних кримінальної статистики [11; 12; 13]) спробуємо виявити, яким чином станом на сьогодні здійснюється реагування держави на прояви розбещення неповнолітніх. Дослідження відбуватиметься з розглядом ключових показників протидії зазначеному кримінальному правопорушенню за період останнього десятиріччя (2014–2023 рр.).

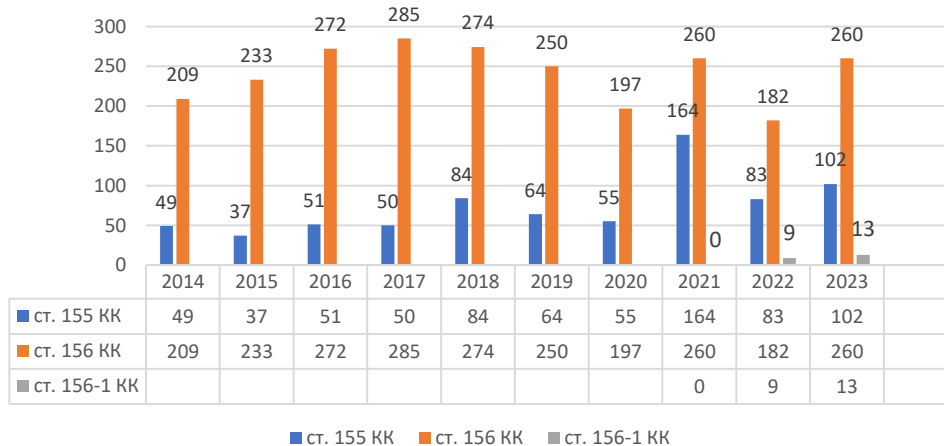
1. *Стан облікування розбещення неповнолітніх.* Кримінально-правова заборона розбещення неповнолітніх має стійку тенденцію до виявлення фактів, що можуть свідчити про вчинення відповідного діяння. У межах зазначеної

видової групи кримінальних правопорушень, які посягають на нормальний статевий розвиток неповнолітніх, саме розбещення неповнолітніх характеризується найбільш високими показниками облікування. Якщо порівняти з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 155 і ст. 156-1 КК України, то саме злочин, відповідальність за який установа ст. 156 КК України, є таким, що за кількістю виявлених фактів його вчинення помітно лідирує з-поміж інших.

Показникам виявлення фактів розбещення неповнолітніх разом з тим не властива рівномірність. У середньому облікується 242 таких даних на рік. При цьому за останні десять років найменша кількість облікованих даних зафіксована 2022 р. (182 факти – в 1,3 рази менше середнього показника), що з усією очевидністю пов'язано з початком повномасштабного вторгнення російських загарбників на територію України і зміною криміногенної ситуації у країні, що цим зумовлена. Найбільша кількість виявлених фактів розбещення неповнолітніх мала місце 2017 р. (285 фактів – в 1,1 раз більше середнього показника). Як бачимо, відхилення від середнього показника навіть попри обставини війни високої інтенсивності не є значними. До речі, уже 2023 р., тобто на другий рік після початку вторгнення кількість виявлених фактів вчинення розбещення неповнолітніх зросла до 260 за рік і перевищила середній показник. Це означає, що система кримінальної юстиції досить швидко оговталася в умовах війни, і практика протидії кримінальним правопорушенням проти нормального статевого розвитку неповнолітніх повернулася до свого попереднього рівня (див. Діаграма 1).

2. *Повідомлення про підозру у вчиненні розбещення неповнолітніх та стан закриття кримінальних проваджень за цим злочином.* Виявлення факту вчинення будь-якого кримінального правопорушення з його подальшим облікуванням, тобто фіксацією у реєстрі як такого, що може мати ознаки конкретного складу кримінального правопорушення, не означає що злочин, справді, вчинений і є всі належні підстави

Діаграма 1. Результати діяльності з облікування (виявлення факту вчинення) розбещення неповнолітніх (2014–2023 рр.)

для кримінального переслідування того, хто його вчинив. Отже, далі буде показано два ключових показника розслідування розбещення неповнолітніх, один з яких свідчать про умовний (проміжний) успіх такого розслідування (повідомлення про підозру), а другий – про відносну невдачу, тобто закінчення розслідування із закриттям кримінального провадження.

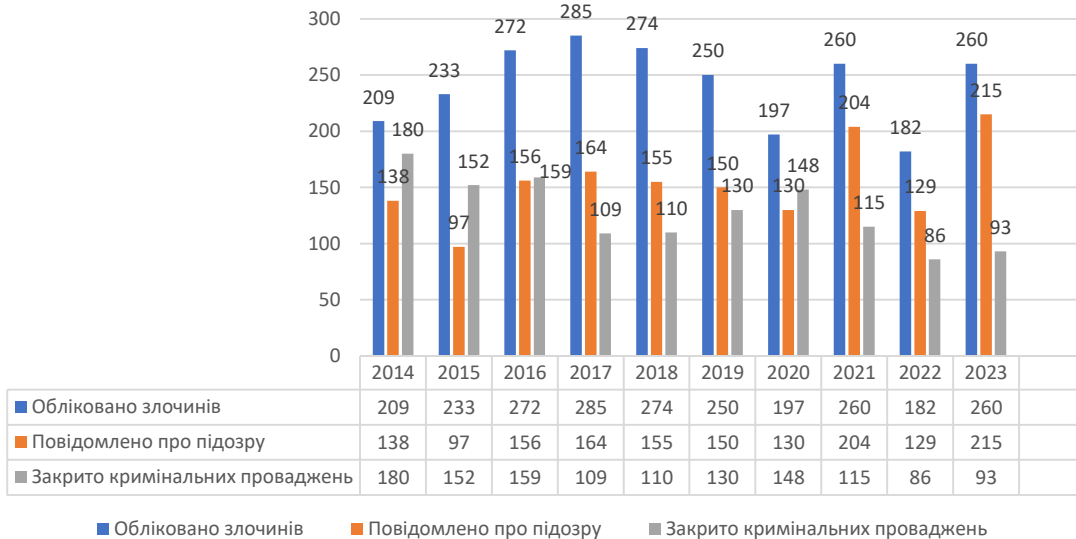
Проаналізовані дані дають змогу виявити, що кількість осіб, яким повідомляється про підозру у вчиненні розбещення неповнолітніх, має стійку тенденцію до зростання. Зокрема, якщо у 2014 р. зі 100 % облікованих фактів було повідомлено про підозру у 66 % випадків, то у 2021 р. кількість повідомлень про підозру вже становила 78,5 %, у 2022 р. – 70,9 %, а 2023 р. – 82,7 %. Певне спадання можна простежити у 2015 р., коли зі 100 % облікованих фактів було повідомлено про підозру менше, ніж в половині випадків (41,6 %). Цей показник є єдиним винятком, який вочевидь був пов'язаний із тогорічним процесом реорганізації органів внутрішніх справ України, які опікуються розслідуванням розбещення неповнолітніх.

– Щодо закриття кримінальних проваджень за фактами вчинення розбещення неповнолітніх, то цей показник не має якоїсь

сталі тенденції, хоча за останні три роки можна простежити зменшення кількості закритих проваджень органами досудового розслідування. Зокрема, у 2021 р. було закрито 44,2 % кримінальних проваджень відносно кількості облікованих даних, у 2022 р. – 47,3 % і у 2023 р. – 35,8 %. До речі, саме 2023 р. став рекордним, адже цього року зафіксовано у відносних показниках найменшу кількість закритих проваджень за фактами розбещення неповнолітніх за період, що розглядається. Показово, що найбільша кількість – 86,1 % закритих проваджень відбулося 2014 р.

Середній показник закритих кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення розбещення неповнолітніх за останні десять років становить 54 %, тобто більше половини всіх проваджень закривається. Проте цей показник не можна оцінювати однозначно негативно, зважаючи на ті кримінально-процесуальні підходи, які запроваджені в Україні з ухваленням нового КПК України. Мається на увазі скасування стадії порушення кримінальної справи і установлення обов'язку перевіряти інформацію про вчинення кримінального правопорушення засобами досудового розслідування (див. Діаграма 2).

Діаграма 2. Окремі результати діяльності з розслідування розбещення неповнолітніх (2014-2023 рр.)

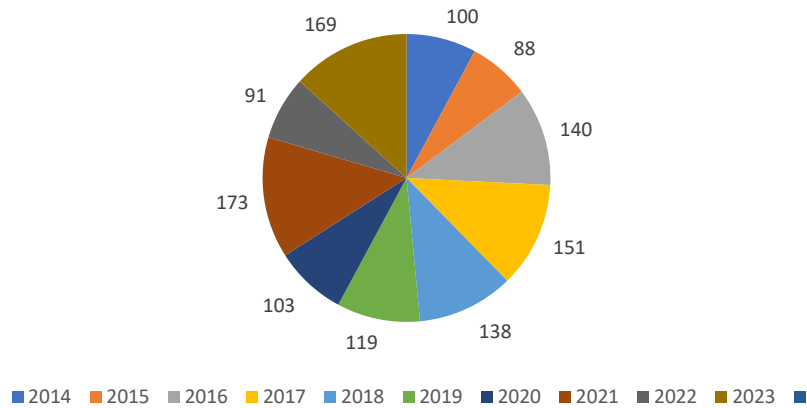
3. Стан скерування до суду проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України. Найбільш показово виявлені дані характеризують закінчення досудового розслідування зі скеруванням матеріалів кримінального провадження до суду. Загальна кількість таких проваджень за період 2014–2023 рр. становить 1272 матеріали, досудове розслідування за якими завершено та вони продовжили свій рух у межах

кримінального процесу. Таким чином середня кількість скерованих до суду проваджень з обвинувачення осіб у вчиненні розбещення неповнолітніх становить 127 на рік. Тобто майже половина всіх облікованих правопорушень, провадження за якими розпочиналося за ст. 156 КК України, має наслідком скерування відповідних матеріалів до суду.

Цікавим є факт, що повідомлення про підозру у вчиненні розбещення неповнолітніх ще не означає гарантованого скерування кримінального провадження до суду. Проте в абсолютній більшості випадків (від 70,5 % у 2022 р. до 92,1 %

у 2017 р.) повідомлення про підозру особі призводило до подальшого закінчення щодо неї досудового розслідування зі скеруванням кримінального провадження до суду (див. діаграму 3).

Діаграма 3. Кримінальні провадження про розбещення неповнолітніх, скеровані до суду (2014-2023 рр.)

4. *Стан судового розгляду проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України.* Переходячи до аналізу даних судового розгляду кримінальних справ за ст. 156 КК України, можна констатувати, що згідно з відомостями офіційної кримінальної статистики за останні десять років було засуджено за вчинення відповідного злочину 381 особу, тобто в середньому 38 осіб на рік. Порівнюючи із середньою кількістю скерованих до суду проваджень з обвинувачення осіб у вчиненні розбещення неповнолітніх (127 на рік), можна виявити, що кількість засуджених є меншою у 3,3 рази. Тобто кожне третє провадження, що надійшло до суду,

закінчується постановленням обвинувального вироку.

Слід звернути увагу, що за розглядааний період було ухвалено три судові вироки, згідно з якими обвинувачені виправдовувалися у вчиненні розбещення неповнолітніх (два такі вироки зафіксовано у 2017 р. і один у 2019 р.). Поза всяким сумнівом ці вироки потребують окремого якісного аналізу, що становить **перспективний напрям дослідження**, адже треба з'ясувати причини ухвалення відповідних рішень, уточнити чи не належить до цих причин неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність тощо.

Діаграма 4. Результати судового розгляду кримінальних справ про розбещення неповнолітніх (2014-2023 рр.)

5. Протидія розбещенню неповнолітніх за географічним розподілом. Одне з питань, що становить окремий дослідницький інтерес, стосується того, як відбувається протидія розбещенню неповнолітніх у розрізі регіонів України. Зокрема, якщо розглядати такий показник, як виявлення (облікування) зазначеного кримінального правопорушення, то можна простежити цікаву тенденцію. Протягом останнього десятиріччя сформувалася регіональна п'ятірка лідерів за цим показником.

Так, найбільше фактів розбещення неповнолітніх фіксувалося у Київській області (219 випадків – I місце). У м. Києві виявили 163 таких випадки (II місце), у Дніпропетровській області –

138 випадків (III місце), в Одеській області – 134 (IV місце) і у Харківській області – 119 (V місце). Щодо тих регіонів, у яких фіксувалося найменша кількість розбещення неповнолітніх, то незважаючи на Автономну Республіку Крим та Луганську область, території яких повністю або частково перебували під окупацією, мінімальні показники з виявлення цього злочину мали Тернопільська та Хмельницька області. У цих регіонах було виявлено відповідно 16 і 15 фактів вчинення розбещення неповнолітніх (див. регіональну картограму 1). Отже, можемо констатувати, що урбанізованість певного регіону може впливати на поширеність розбещення неповнолітніх.

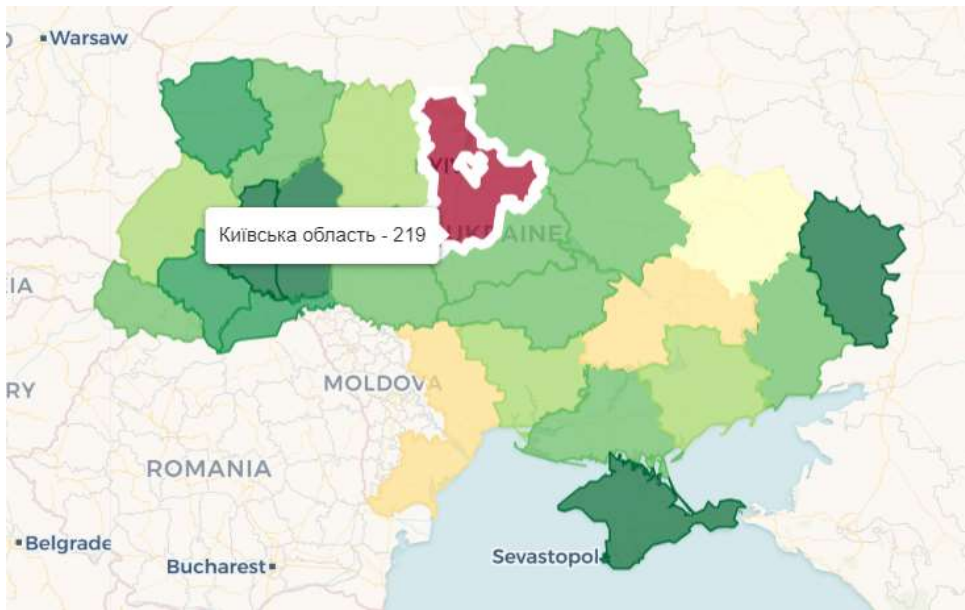

Рис. 1 Регіональна картограма 1

Далі порівнюємо показані дані з тими, які характеризують підсумкові результати діяльності держави з протидії розбещенню неповнолітніх, що можна простежити за кількісним показником засуджених

осіб за ст. 156 КК України. Отже, найбільша кількість таких осіб установлена в Дніпропетровській області, де за 2014–2023 рр. було засуджено за вчинення розбещення

Рис. 2. Регіональна картограма 2

28 осіб, тобто, умовно кажучи, кожний п'ятий випадок вчинення цього правопорушення, що фіксувався при облікуванні зрештою перетворювався на обвинувальний вирок. На цьому тлі привертає увагу м. Київ, який за кількість виявлених фактів вчинення розбещення неповнолітніх посідає II місце, але кількість засуджених осіб у цьому регіоні є порівняно низькою – кожен двадцятій випадок облікування з часом закінчувався постановленням обвинувального вироку. Але найгірша ситуація має місце в Одеській області, де на двадцять сім виявлених фактів вчинення розбещення неповнолітніх припадає один факт засудження особи за його вчинення (див. регіональну картограму 2).

Висновки

Проведений кількісний аналіз сучасного стану кримінально-правової протидії розбещенню неповнолітніх дав змогу встановити ряд тенденцій реалізації кримінально-правової політики за цим напрямом протягом останнього десятиріччя. Зокрема, у процесі дослідження виявлено, що з-поміж кримінальних правопорушень, які посягають на нормальний статевий розвиток неповнолітніх, саме розбещення неповнолітніх характеризується найбільш високими показниками його виявлення (середній показник склав 242 випадки на рік). Про це свідчать дані з облікування кримінальних правопорушень. Установлено, що фактор повномасштабного вторгнення російських військ на територію України істотним чином не вплинув на процес виявлення фактів вчинення розбещення неповнолітніх.

Аналіз проміжних результатів досудового розслідування показав тенденцію до поступового збільшення кількості повідомлень про підозру у вчиненні розбещення неповнолітніх – з 66 % від кількості зареєстрованих випадків у 2014 р. до 82,7 % у 2023 р. Паралельно встановлено, що 54 % усіх кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 156 КК України (відносна більшість), з різних підстав закривається на стадії досудового розслідування. Показовим є те, що найбільша кількість скерованих до суду проваджень за ст. 156 КК України зафіксована саме в останні три роки (173 у 2021 р. і 169 у 2023 р. за винятком 2022 р., коли ця кількість зменшилася з огляду на фактор початку війни високої інтенсивності, що зачепила всю територію України).

Стосовно судового розгляду зазначених проваджень, то виявлено, що лише кожне третє провадження, яке надходить до суду, закінчується постановленням обвинувального вироку. При цьому за останнє десятиріччя було постановлено три виправдувальних вирoki, якісний аналіз яких утворює перспективний напрям дослідження.

Вивчення географічного контексту протидії розбещенню неповнолітніх дало змогу встановити регіони-лідери з виявлення цих кримінальних правопорушень, здійснити кореляцію цього показника з кількістю засуджених за ст. 156 КК України осіб.

Список використаних джерел:

1. Сисоєва В.П., Бурякова К.Р. Обставини, що визначають суспільну небезпеку розбещення неповнолітніх. Матеріали III Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14–15 травня 2020 р. Тернопіль : Вектор, 2020. С. 283–285.
2. Конвенція про права дитини (підписана Українською РСР 21.02.1990, ратифікована Постановою Верховної Ради Української РСР 27.02.1991, набрала чинності для України 27.09.1991) / Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021?find=1&text=статев#Text.
3. Борисов В.І., Дорош Л.В. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства). *Форум права*. 2006. № 1. С. 4–15. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06bvicno.pdf>.
4. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : наук.-практ. пос. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 352 с.
5. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
6. Мартинишин Г.Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 220 с.
7. Радутний О.Е. Розбещення та розпусні дії за ст. 156 КК України в координатах правової визначеності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 120–145. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.254807>.
8. Світличний О.О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 231 с.
9. Хряпінський П.В., Світличний О.О. Обставини, що посилюють кримінальну відповідальність за розбещення неповнолітніх: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Вісник НТУУ «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 3 (39). С. 171–175.
10. Фурса В.В. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Вадим Вікторович Фурса. Дніпро, 2021. 20 с.
11. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу Генеральної прокуратури (Форма № 1) / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
12. Звіт Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної

відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6) / Судова влада України. URL: court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

13. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні : інфографіка : інтерактивний довідник. 2023. Версія 3.0. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>.

References:

1. Sysoieva, V.P., & Buriakova, K.R. (2020). *Obstavyny, shcho vyznachaiut suspilnu nebezpeku rozbeshchennia nepovnosti* [Circumstances Determining the Social Danger of Corruption of Minors]. *Materialy III Mizhnarodnoho molodizhnoho naukovooho yurydychnoho forumu*, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiynyi universytet, 14–15 travnia 2020 r. Ternopil: Vektor, 2020, pp. 283–285. (in Ukrainian).

2. Konventsia pro prava dytyny (pidpysana Ukrainskoiu RSR 21.02.1990, ratyfikovana Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR 27.02.1991, nabrala chynnosti dlia Ukrainy 27.09.1991) [Convention on the Rights of the Child (signed by the Ukrainian SSR on 21.02.1990, ratified by the Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on 27.02.1991, entered into force for Ukraine on 27.09.1991)]. *Ofitsiynyi vebportal parlamentu Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021?find=1&text=статев#Text (in Ukrainian).

3. Borysov, V.I., & Dorosh, L.V. (2006). *Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti osoby (komentar do zakonodavstva)* [Crimes Against Sexual Freedom and Sexual Integrity of the Person (Commentary on Legislation)]. *Forum prava*, 2006, № 1, pp. 4–15. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06bvicno.pdf> (in Ukrainian).

4. Dudorov, O.O. (2011). *Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochiniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti osoby: nauk.-prakt. pos.* [Criminal-Legal Characteristics of Crimes Against Sexual Freedom and Sexual Integrity of the Person: A Scientific and Practical Guide]. Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 352 p. (in Ukrainian).

5. Dudorov, O.O. (2018). *Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti osoby (osnovni polozhennia kryminalno-pravovoi kharakterystyky): prakt. poradnyk* [Crimes Against Sexual Freedom and Sexual Integrity of the Person (Main Provisions of Criminal-Legal Characteristics): A Practical Guide]. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 92 p. (in Ukrainian).

6. Martynyshyn, H.Ya. (2017). *Stateva nedotorkannist yak ob'ekt kryminalno-pravovoi okhorony v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08* [Sexual Integrity as an Object of Criminal

Law Protection in Ukraine: PhD Dissertation in Law: 12.00.08]. Lviv, 220 p. (in Ukrainian).

7. Radutnyi, O.E. (2022). *Rozbeshchennia ta rozpusni dii za st. 156 KK Ukrainy v koordynatakh pravovoi vyznachenosti* [Corruption and Lewd Acts Under Article 156 of the Criminal Code of Ukraine in the Coordinates of Legal Certainty]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2022, № 1 (17), pp. 120–145. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.254807> (in Ukrainian).

8. Svitlychnyi, O.O. (2012). *Kryminalna vidpovidalnist za rozbeshchennia nepovnosti: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08* [Criminal Liability for Corruption of Minors: PhD Dissertation in Law: 12.00.08]. Zaporizhzhia, 231 p. [in Ukrainian]

9. Khriapinskyi, P.V., & Svitlychnyi, O.O. (2018). *Obstavyny, shcho posyliuiut kryminalnu vidpovidalnist za rozbeshchennia nepovnosti: suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia* [Circumstances Aggravating Criminal Liability for Corruption of Minors: Current Status and Prospects for Improvement]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiologhiia. Pravo*, 2018, Issue 3 (39), pp. 171–175. (in Ukrainian).

10. Fursa, V.V. (2021). *Kryminalna vidpovidalnist za rozbeshchennia nepovnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 "Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo"* [Criminal Liability for Corruption of Minors: Abstract of Dissertation for the PhD in Law: Specialty 12.00.08 "Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law"]. Dnipro, 20 p. (in Ukrainian).

11. *Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia Ofisu Heneralnoi prokuratury (Forma № 1)* [Unified Report on Criminal Offenses of the Office of the Prosecutor General (Form No. 1)]. Ofis Heneralnoho prokurora. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (in Ukrainian).

12. *Zvit Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy pro osib, prytyahnutykh do kryminalnoi vidpovidalnosti ta vydy kryminalnoho pokarannia (Forma № 6)* [Report of the State Judicial Administration of Ukraine on Persons Brought to Criminal Liability and Types of Criminal Punishment (Form No. 6)]. Sudova vlada Ukrainy. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (in Ukrainian).

13. Karchevskiy, M. (2023). *Protydiia zlochiniv v Ukraini: infografika: interaktyvnyi dovidnyk, Versiia 3.0* [Combating Crime in Ukraine: Infographics: Interactive Guide, Version 3.0]. Retrieved from <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28.08.2024

Pysmenska O.

CORRUPTION OF MINORS: CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF CRIMINAL LAW COUNTERACTION

The purpose of the article is to establish its features and identify problematic points that may signal the ineffectiveness of such activities, based on the study and generalization of empirical data on the current state of criminal law counteraction to the corruption of minors. The article focusses on the basic indicators that quantitatively characterise the state of criminal legal counteraction to corruption of minors (corpus delicti under Article 156 of the Criminal Code of Ukraine) over the past ten years (2014–2023). Based on the study and synthesis of empirical data on the current state of criminal legal counteraction to corruption of minors (criminal statistics), it is established that there are specific features of such counteraction and identified problematic issues that may signal the ineffectiveness of such activities. The data analysed using the concrete sociological method are considered in the following fields: 1) the state of detection (registration) of minors' corruption; 2) notifications of suspicion of minors' corruption and the state of closure of criminal proceedings for this crime; 3) the state of referral to court of proceedings on criminal offences under Article 156 of the Criminal Code of Ukraine; 4) the state of court consideration of proceedings on criminal offences under Article 156 of the Criminal Code of Ukraine; 5) counteraction to minors' corruption by geographical area. In each of these fields, interim conclusions were made, current trends were recorded, and 'weaknesses' in law enforcement were identified. It is determined that the factor of the full-scale invasion of Russian troops into the territory of Ukraine did not significantly affect the process of identifying the facts of corruption of minors. It is stated that the criminal law prohibition provided for in Article 156 of the Criminal Code of Ukraine, according to all the analysed basic indicators of combating this crime, is implemented by the authorised entities in a relatively stable way. Attention is drawn to the fact that over the past decade, 3 persons were acquitted of corruption of minors, and 381 persons were convicted, i.e., 127 times more. Other features of such counteraction, identified problems, etc., which were established in the course of the study, are reflected in the conclusions of the article.

Keywords: *sexual development, criminal law counteraction, corruption of minors, criminal statistics, pre-trial investigation, court proceedings.*

Симонова Г. М.,

аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9831-1524>

ГЕНДЕРНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ НОРМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ: АНАЛІЗ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА МЕХАНІЗМІВ НІВЕЛЮВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню впливу гендерних соціокультурних норм, що виражаються у сукупності очікувань, правил і стереотипів, які пов'язують певні якості, ролі та поведінку з біологічною статтю людини, на прояви насильницької поведінки та виникненням насильства загалом. На основі теоретичних концепцій та емпіричних даних аналізуються причинно-наслідкові зв'язки між гендерними стереотипами та насильством, у тому числі, що виникає в умовах збройних конфліктів. Дослідженням встановлено, що патріархальні норми, які визначають традиційні ролі чоловіків і жінок, створюють сприятливе середовище для прояву агресії та насильства. Особлива увага приділяється тому, як стереотипи щодо маскулітності та фемінності можуть сформуванати агресивні моделі поведінки. Особлива увага при написанні даного дослідження приділяється тому, як гендерні стереотипи посилюють ризики сексуального насильства в умовах збройних конфліктів. У статті також було визначено механізми, які можуть сприяти нівелюванню гендерних стереотипів та зниженню рівня насильства. Зроблено висновок, що гендерні соціокультурні норми, що визначають ролі, очікування та поведінку чоловіків і жінок, створюють сприятливе середовище для прояву насильницьких дій. Патріархальні норми, які надають чоловікам домінуючу роль і виправдовують використання фізичної сили, є одним із найпоширеніших факторів ризику виникнення насильства. Проведеним дослідженням було виявлено низку механізмів, які можуть сприяти нівелюванню гендерних стереотипів та зниженню рівня насильства у суспільстві: впровадження освітніх програм у школах та ВНЗ, які будуть спрямовані на зміну гендерних ролей, залучення чоловіків до боротьби з насильством шляхом нівелювання впливу токсичної маскулітності на формування патріархальних ролей, зміцнення позиції жінок у суспільстві та створення відповідного нормативного підґрунтя, спрямованого на захист жертв насильства, його попередження та профілактику. Окрім того, насильство є результатом взаємодії індивідуальних та соціальних факторів. Гендерні норми створюють соціальний контекст, який сприяє насильству, але індивідуальні характеристики, такі як особистість, досвід та психічне здоров'я, також відіграють важливу роль.

Ключові слова: гендерні норми, насильство, гендерна рівність, збройний конфлікт, сексуальне насильство.

Рекомендоване посилання:

Симонова Г. М. Гендерні соціокультурні норми як детермінанта насильницької поведінки: аналіз причинно-наслідкових зв'язків та механізмів нівелювання. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 47–54. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.06.

Актуальність теми

Проблема насильства, у тому числі гендерно зумовленого насильства (далі – ГЗН), залишається однією з найактуальніших у сучасному світі. Незважаючи на значні зусилля, спрямовані на подолання ГЗН у більшості сферах життя, з боку неурядових міжнародних організацій, окремих держав та громадських активістів, рівень насильства продовжує залишатися на доволі високому рівні. Все частіше дослідники звертаються до соціокультурного контексту як до одного з ключових факторів, що сприяють виникненню та підтриманню насильницької поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розуміння причин виникнення гендерно зумовленого насильства – для розробки ефективних стратегій щодо запобігання та подолання будь-яким проявам насильства, що виникає на фоні гендерної нетерпимості.

Гендерні норми, як глибоко вкорінені в суспільстві уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою, значною мірою визначають соціальні ролі, поведінку та взаємодію між статями. Саме тому дослідження та визначення взаємозв'язку між гендерними нормами та насильством є ключовим для розробки ефективних стратегій боротьби з цією проблемою.

Метою статті є отримання наукового результату у вигляді теоретико обґрунтованих положень щодо причинно-наслідкових зв'язків між гендерними соціокультурними нормами та насильницькою поведінкою.

Аналіз останніх досліджень

Важливо зазначити, що на сьогоднішній день у достатньому обсязі відсутні дослідження вітчизняних науковців, які б займалися вивченням гендерних соціокультурних норм та досліджували їх вплив на формування ГЗН.

Водночас, Татаренко Г.В. надав оцінку ГЗН як вияву гендерної нерівності та порушення прав людини в умовах збройних конфліктів [1, с. 59–66]. Вчений не досліджує питання «гендеру» або «гендерної ідентичності», але ставить за мету висвітлити проблему ГЗН на підставі комплексного дослідження. Дане дослідження має значення для з'ясування причин виникнення ГЗН, у тому числі в умовах збройних конфліктів, але не розкриває значення гендерних соціокультурних особливостей на формування культури насильства.

Максименко О.В., досліджуючи питання «гендеру» у секторі безпеки України [2, с. 137], розкриває відмінності між поняттями «гендер» та «стать» та вказує, що на сучасному етапі розвитку української державності вживається ряд законодавчих заходів, спрямованих на досягнення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя. Це дослідження важливе при написанні цієї статті, адже розкриває відмінності між фізіологічним поняттям статі та соціальним поняттям гендеру.

Процик Л.С. визначила детермінанти ГЗН та зазначила, що прояви гендерного насильства переважно пов'язані із неможливістю подолання

певних гендерних стереотипів в окремих проявах суспільного життя (наприклад політичного представництва, або економічної діяльності) [3, с. 155]. Зазначене необхідно враховувати при розкритті значення гендерних соціокультурних норм, як таких, що впливають на виникнення насильства в суспільстві.

Важливе значення для написання цього дослідження мала робота Grembi V., Rosso A. C., Varili E. [4], в якій на підставі ґрунтовного опитування було визначено, що респондентки із укоріненими гендерними стереотипами схильні вважати, що ГЗН є нормою при конкретних обставинах та у випадках, коли потерпіла особа сама провокує насильницьку поведінку по відношенню до себе.

Говорячи про гендерні соціокультурні норми як такі, що є чинниками при формуванні культури насильства, необхідно звернути увагу на дослідження проведене F. Logoz et al [5], у якому автори пов'язують традиційні ідеології маскуліності із виникненням агресії та фактів прояву насильства у цисгендерних чоловіків.

Виклад основного матеріалу

Традиційні гендерні ролі, що формуються протягом століть і передаються з покоління в покоління, часто закріплюють нерівні відносини між чоловіками і жінками. Ці нерівності, у свою чергу, створюють підґрунтя для нормалізації насильства. За визначенням, наведеним Максимчук О.В., гендерні ролі – це соціально сконструйована поведінка жінок та чоловіків, зумовлена соціальнокультурними, а не біологічними чинниками [6, с. 35]. У той же час авторка пропонує наступне визначення терміну «гендерні ролі» – це сукупність соціальних очікувань, поведінки та рис, які вважаються характерними для чоловіків і жінок у певному суспільстві. Ці ролі формуються під впливом культури, історії, релігії та інших соціальних факторів.

Основними механізмами, за допомогою яких традиційні гендерні ролі сприяють нормалізації насильства, визначені авторкою на підставі історичного розвитку суспільства, є: нерівність у владі (традиційно чоловікам надається більше влади, що може призводити до відчуття, що вони мають право контролювати жінок і їхнє життя. Така нерівність легітимізує насильницьку поведінку, оскільки чоловіки можуть вважати, що мають право застосовувати силу для підтримки свого домінування); стереотипізація маскуліності (стереотипи про маскуліність часто пов'язують чоловіків з агресією, силою та домінуванням. Ці стереотипи можуть сприяти нормалізації насильства, оскільки чоловіки можуть відчувати тиск, доводити свою маскуліність через використання сили); стереотипізація жіночності (стереотипи про жіночність часто пов'язують жінок з пасивністю, покірністю та залежністю); культура мовчання (у багатьох культурах існує культура мовчання щодо домашнього насильства та інших форм гендерно зумовленого насильства. Ця

культура мовчання створює атмосферу таємниці та стигми, що ускладнює розривання циклу насильства); віктимблеймінг (звинувачення жертви насильства у тому, що вона сама спровокувала насильство. Такий підхід знімає відповідальність з насильника і перекладає її на жертву, що ще більше ускладнює боротьбу з насильством).

Нормалізація насильства, спричинена традиційними гендерними ролями, має прямий вплив на рівень злочинності (Малюнок 1) та у будь-якому випадку потребує вжиття заходів для подолання таких.

(Мал. 1)

За визначенням наведеним Тессі Е. С. Чарлсуорт гендерні стереотипи – це яскраво виражені та широко поширені «колективні уявлення» суспільства, які пов'язують певні гендерні групи (наприклад: чоловік/жінка) з певними ролями чи атрибутами, належними до того чи іншого гендеру (наприклад, кар'єра/сім'я, наука/мистецтво). Вважається, що такі колективні стереотипи, особливо латентні стереотипи, настільки глибоко вкорінені в суспільстві, що вони стійкі до змін [7].

Гендерні стереотипи, за певних умов та, враховуючи стан розвитку суспільства, можуть сприяти нормалізації насильства (ГЗН, сексуального насильства, домашнього насильства або іншого), надаючи йому соціально прийнятний вигляд. Наприклад, уявлення про чоловіків як про агресивних і контролюючих особистостей підтримує ідею, що насильство, яке скоюється чоловіками, є частиною їхньої природи – таким чином таке насильство може бути сприйнято як природний або навіть необхідний аспект чоловічої поведінки. Таке ставлення знижує суспільне осудження насильства, роблячи його менш видимим.

Уявлення про те, що чоловіки повинні бути домінуючими, а жінки – підкорятися, може призвести до того, що насильство вважається прийнятним засобом підтримки контролю над партнером. Стереотипи, які стверджують, що чоловіче домінування є нормальною частиною відносин, можуть переконувати людей в тому, що

насильство є логічним продовженням цих відносин.

У дослідженні Л. Гонсалес зазначається, що у Європі кожна п'ята жінка повідомляла, що колись у своєму житті була жертвою фізичного та/або сексуального насильства, а три чверті повідомляють, що насильство було скоєно інтимним партнером або колишнім партнером. Було з'ясовано, що чоловіки більш схильні до сексуального насильства або до насильства, скоєного у шлюбі, якщо вони (або за певних обставин оточуючі) ототожнюють себе (їх) з традиційними образами маскуліності та чоловічими домінуваннями. На рівні громади застосування чоловіками насильства щодо жінок також пов'язане з патріархальними та «гіпермаскуліністичними» ідеологіями. Різні традиційні ролі чоловіків і жінок, які закріплюються за ними укоріненими суспільними уявленнями, можуть поставити жінок у залежне від чоловіків становище, що перешкоджає розриванню токсичних стосунків. Більше того, у суспільстві, де насильство щодо жінок є більш поширеним або де значна частина населення потурає жорсткому поведінню, ризик жінок пережити, прийняти або раціоналізувати ГЗН (або сексуальне насильство) може бути вищим [8].

Враховуючи вищевикладене, вбачається, що стереотипи про жертв насильства також впливають на сприйняття і виправдання насильства. Жертва повинна "себе захищати" або що вона "сама винна" у ситуації насильства,

може призвести до того, що суспільство не надає достатньої підтримки постраждалим. Це може

У суспільстві також популярна думка, що «справжнє» насильство може бути лише фізичним або сексуальним. Гендерні стереотипи можуть призводити до того, що психологічне або економічне насильство сприймається як менш важливе або незначне. Це може зменшити визнання і серйозність таких форм насильства, знижуючи рівень обізнаності про їхню шкоду. З метою нівелювання такої деструктивної теорії впроваджується ряд законодавчих змін, спрямованих на визнання інших видів насильства вкрай важливими. Україна на шляху запобігання ГЗН та впровадженні гендерної рівності, вживає ряд законодавчих та просвітницьких заходів, які мають на меті закріплення гендерної рівності та нівелювання наслідків дії гендерних стереотипів. Як приклад, відповідно до пункту 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [9]. Одночасно із цим законодавець підкреслив серйозність вчинення домашнього насильства, визначивши його як кримінально каранє діяння. Так, відповідно до статті 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [10]. Злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону України № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину [11].

Гендерні стереотипи мають суттєвий вплив на сприйняття та виправдання насильства. Вони сприяють нормалізації насильства, його виправданню, негативно впливають на ставлення до жертв і можуть зменшити визнання інших

проявлятися у формі зневаги до скарг жертв або у зниженні рівня співчуття до них.

форм насильства. Для боротьби з насильством необхідно визнати і подолати ці стереотипи, що дозволить зменшити соціальне прийняття насильства та підвищити підтримку для жертв.

Гендерні стереотипи – це спрощені уявлення про чоловіків і жінок, які формуються в суспільстві і передаються з покоління в покоління. Вони визначають, як ми сприймаємо один одного, які ролі ми відводимо чоловікам і жінкам, і як ми очікуємо, що вони поведуться. Згідно з традиційними стереотипами, чоловіки асоціюються з такими рисами, як сила, раціональність і агресивність, а жінки – з емоційністю, турботливістю і пасивністю.

Жінки найчастіше стають жертвами гендерно зумовленого насильства, яке є результатом глибоко вкорінених гендерних стереотипів та нерівності. Це насильство – крайній вияв дискримінації за статевою ознакою.

Гендерно зумовлене насильство – це наслідок нерівності між статями. Воно найбільше торкається жінок та дівчат, але й чоловіки та хлопці стають його жертвами. Це глобальна проблема, яка часто приховується через страх та сором. Важливо, що все більше чоловіків долучаються до боротьби з цим явищем. Їхня активність – це крок до створення рівноправного суспільства.

Для дослідження причинно-наслідкового зв'язку між гендерними стереотипами та виникненням ГЗН, у тому числі, в умовах збройних конфліктів, важливе значення має дослідження судової практики як національних судів, так і міжнародних трибуналів.

Гендерно зумовлене насильство особливо посилюється під час збройних конфліктів. Воно часто проявляється через глибоко укорінені гендерні стереотипи, які приписують жінкам і чоловікам певні ролі та поведінку.

Беручи до уваги визначення терміну ГЗН, на підставі міжнародних конвенцій та законодавчих актів (наприклад: Римський Статут, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та інші) приклади гендерно зумовленого насильства в умовах збройних конфліктів через вплив гендерних стереотипів можна виразити у наступних проявах:

1. Сексуальне насильство як зброя війни. У такому випадку систематичне використання сексуального насильства, спрямоване переважно на жінок та дівчат (водночас чоловіки та хлопці за певних обставин також можуть бути жертвами ГЗН), є зброєю приниження, залякування та дестабілізації супротивника. Жінки часто зазнають впливу ГЗН через їхню вразливість та сприйняття як «власності» чоловіків. У справі Міжнародного Кримінального Суду (далі – МКС) «Прокурор проти Жермена Катанги» були висунуті звинувачення у злочинах сексуального насильства, включаючи зґвалтування та

сексуальне рабство як воєнні злочини та злочини проти людяності. Дана справа є яскравим прикладом використання влади чоловіків над жінками в умовах збройних конфліктів, що підкріплюється гендерним стереотипом про домінування маскулітності над фемінністю [12] та є одним з ключових прецедентів у практиці МКС щодо розгляду випадків сексуального насильства як воєнного злочину і злочину проти людяності. Ця справа продемонструвала важливість розгляду гендерних аспектів у міжнародному кримінальному праві та сприяла підвищенню обізнаності про масштаби і наслідки сексуального насильства в умовах збройних конфліктів.

Транслюючи наведений приклад проявів гендерної нетерпимості через визначну роль гендерних стереотипів в рамках українського сьогодення, необхідно зацентувати увагу на тій обставині, як саме вони впливають на військовослужбовців збройних сил російської федерації та відношенням останніх до цивільного населення на окупованих територіях або військовополонених. За офіційними повідомленнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Л. Денисової сексуальне насильство є одним із видів зброї Російської Федерації у війні проти України. Офіційно, станом на квітень 2022 року, повідомлено про такі випадки сексуальних знущань: двадцятирічну вагітну жінку зґвалтували два російських військових, в наслідок чого вона втратила дитину (м. Ірпінь); 20-річну дівчину зґвалтовано одразу трьома окупантами (м. Ірпінь). Про рівень морального занепаду та відсутності будь чого людського у окупантів свідчить те, що виявлені факти сексуального насильства над дітьми: 14-річна дівчинка зґвалтована п'ятьма окупантами; 11-річного хлопчика зґвалтовано на очах у мами, яку прив'язали до стільця, щоб вона дивилася (м. Буча) тощо [13]. Зазначені приклади не є виключними, але важливо враховувати латентність таких злочинів та складнощі у їх виявленні. Водночас, зазначене є яскравим проявом гендерної нетерпимості до цивільного населення та одним із засобів залякування та підкорення. Це повністю корелюється із фактами гендерної стереотипізації по відношенню до цивільних жінок, які перебувають на окупованих територіях, які піддаються впливу патріархальних норм: домінування та підкорення.

2. Торгівля людьми, яку визнано кримінальним злочином, що порушує основоположні права людини. В умовах збройних конфліктів найбільш розповсюдженими формами торгівлі людьми з метою подальшої експлуатації є: вербування, переміщення, передача, переховування або одержання осіб чоловічої статі з метою поповнення лав особового складу збройних сил сторін, що беруть участь у конфлікті; використання примусової праці і рабства для задоволення потреб озброєних груп; сексуальна експлуатація (військова проституція, насильницька вагітність); втягнення у злочинну

діяльність; вилучення органів [14]. Гендерні стереотипи, які впливають на виникнення такого міжнародного злочину як торгівля людьми, можуть бути виражені під час викрадення жінок і дівчат з метою сексуальної експлуатації або примусової праці. Військові конфлікти створюють умови для процвітання торгівлі людьми, оскільки руйнують соціальні структури і посилюють беззаконня.

3. Гендерно зумовлене вбивство, що може проявлятися як цілеспрямоване вбивство жінок і дівчат через їхню стать, наприклад, за відмову вступити в шлюб або за участь у політичних або соціальних рухах.

4. Примусова вагітність: використання зґвалтування для зачаття дітей з метою зміни етнічного складу населення або створення нового покоління солдатів. У справі Міжнародного Кримінального Суду «Прокурор проти Домініка Онгвена» вперше в міжнародній судовій практиці було визнано обвинуваченого винним у скоєнні злочину примусової вагітності як злочину проти людяності та воєнного злочину у відповідності до статей 7(1)(g) та 8(2)(vi) Римського статуту відповідно. Суд надав тлумачення цьому злочину, виділивши об'єктивний та суб'єктивний елементи. МКС також пояснив взаємозв'язок злочину примусової вагітності та репродуктивних прав і репродуктивної автономії жінок [15]. Відповідно до статті 7 Римського Статуту «примусова вагітність» - це незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності [16]. Гендерна стереотипізація у даному випадку є прямо пропорційна виникненню ГЗН, що має вираження у використанні тіла жінки без її волі.

5. Обмеження участі жінок у мирних переговорах. Жінки часто виключаються з процесу прийняття рішень щодо післяконфліктного відновлення, що призводить до неповного вирішення проблем, пов'язаних з гендерною рівністю. Водночас, на сьогоднішній день ця проблема поступово вирішується, але враховуючи, що представництво жінок у міжнародних організаціях все ще перебуває на достатньо низькому рівні – під час врегулювання збройних конфліктів питання ГЗН вирішується не в кожному конкретному випадку.

Висновки

Проведене дослідження дозволило виявити складні та багатогранні причинно-наслідкові зв'язки, що впливають на виникнення ГЗН, у тому числі в умовах збройних конфліктів. Гендерні соціокультурні норми, що визначають ролі, очікування та поведінку чоловіків і жінок, створюють сприятливе середовище для прояву насильницьких дій. Патріархальні норми, які надають чоловікам домінуючу роль і

виправдовують використання фізичної сили, є одним із найпоширеніших факторів ризику виникнення насильства (ГЗН, сексуального насильства, домашнього насильства та інших його проявів).

Проведеним дослідженням було виявлено низку механізмів, які можуть сприяти нівелюванню гендерних стереотипів та зниженню рівня насильства у суспільстві: впровадження освітніх програм у школах та ВНЗ, які будуть спрямовані на зміну гендерних ролей, залучення чоловіків до боротьби з насильством шляхом нівелювання впливу токсичної маскуліності на формування патріархальних ролей, зміцнення позиції жінок у суспільстві та створення відповідного нормативного підґрунтя, спрямованого на захист жертв насильства, його попередження та профілактику.

Окрім того, насильство є результатом взаємодії індивідуальних та соціальних факторів. Гендерні норми створюють соціальний контекст, який сприяє насильству, але індивідуальні характеристики, такі як особистість, досвід та психічне здоров'я, також відіграють важливу роль.

Отже, для ефективної протидії насильству, зумовленому гендерними нормами, необхідний комплексний підхід, що включатиме зміну соціальних норм, зміцнення правової системи, надання підтримки жертвам та впровадження освітніх заходів.

Список використаних джерел:

1. Татаренко Г. Гендерно-зумовлене насильство як вияв гендерної нерівності та порушення прав людини в умовах збройного конфлікту. *X Юридичні моголянські читання* : Всеукр. науково-практ. конф. (м. Миколаїв, 26 квіт. 2024 р.). 2024. С. 59–66.
2. Максименко О. Правове поняття «гендер» у секторі безпеки України. *Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 берез. 2021 р. Київ, 2021. С. 136–139.
3. Процик Л. Детермінанти гендерно обумовленого насильства: теоретичний аспект. *Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* : матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 берез. 2021 р. Київ, 2021. С. 154–157.
4. Grembi V., Rosso A.C., Barili E. Domestic violence perception and gender stereotypes. *Journal of population economics*. 2024. Vol. 37, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1007/s00148-024-00986-0>
5. Logoz F. et al. How do traditional masculinity ideologies and emotional competence relate to aggression and physical domestic violence in cisgender men? *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1100114>
6. Максимчук О. Гендерні ролі та стереотипи: сутність, значення та функції. *Актуальні дослідження суспільних наук* : матеріали V Всеукр. наук. конф., м. Умань, 21 берез. 2019 р. Умань, 2019. С. 90.
7. Charlesworth T.E.S., Banaji M.R. Patterns of Implicit and Explicit Stereotypes III: Long-Term Change in Gender Stereotypes. *Social Psychological and Personality Science*. 2021. Vol. 13, Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550620988425>.
8. González L., Rodríguez-Planas N. Gender norms and intimate partner violence. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2020. Vol. 178. pp. 223–248.
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
10. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
11. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 р. у справі № 453/225/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>
12. Decision of International Criminal Court of 07.03.2014 in no. ICC-01/04-01/07. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF.
13. Руфанова В.М. Сексуальне насильство як зброя війни в Україні. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ* : матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 29–30 квіт. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 128–132.
14. Торгівля людьми в умовах збройного конфлікту. *Київська обласна військова адміністрація*. URL: <https://koda.gov.ua/gromadskosti/gumanitarna-polityka/dity-ta-simya/simejna-polityka/torgivlya-lyudmy-v-umovah-zbrojnogo-konfliktu/>.
15. Прокурор проти Домініка Онгвена: Огляд рішення Міжнародного кримінального суду. *Jurfem*. URL: <https://jurfem.com.ua/prokuror-proty-dominika-onhvena-ohkyad-mks/>
16. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

References:

1. Tatarenko, H. (2024). Gender-based violence as a manifestation of gender inequality and violation of human rights in conditions of armed conflict. *X Yurydychni mogylianski chytannia* : Vseukr. naukovo-prakt. konf. (m. Mykolaiv, 26 kvit. 2024 r.), pp. 59–66. (in Ukrainian).
2. Maksymenko, O. (2021). Pravove poniattia «hender» u sektori bezpeky Ukrainy [The

legal concept of "gender" in the security sector of Ukraine]. *Rozuminnia maskulinnosti ta hendernoï rivnosti v sektori bezpeky Ukrainy ta predstavlennia rezultatïv doslidzhennia* : Materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Kyiv, 25 berez. 2021 r. Kyiv, pp. 136–139. (in Ukrainian).

3. Protsyk, L. (2021). Determinanty henderno obumovlenoho nasylstva: teoretychnyi aspekt [Determinants of gender-based violence: theoretical aspect]. *Rozuminnia maskulinnosti ta hendernoï rivnosti v sektori bezpeky Ukrainy ta predstavlennia rezultatïv doslidzhennia* : materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Kyiv, 25 berez. 2021 r. Kyiv, pp. 154-157. (in Ukrainian).

4. Grembi, V., Rosso, A.C., Barili, E. Domestic violence perception and gender stereotypes. *Journal of population economics*. 2024. Vol. 37, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1007/s00148-024-00986-0>

5. Logoz F. et al. How do traditional masculinity ideologies and emotional competence relate to aggression and physical domestic violence in cisgender men? *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1100114> (in Ukrainian).

6. Maksymchuk, O. (2019). Henderni roli ta stereotypy: sutnist, znachennia ta funktsii [Gender roles and stereotypes: essence, meaning and functions]. *Aktualni doslidzhennia suspilnykh nauk* : materialy V Vseukr. nauk. konf., m. Uman, 21 berez. 2019 r. Uman, p. 90. (in Ukrainian).

7. Charlesworth, T.E.S., Banaji, M.R. (2021). Patterns of Implicit and Explicit Stereotypes III: Long-Term Change in Gender Stereotypes. *Social Psychological and Personality Science*. Vol. 13, Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550620988425>.

8. González, L., Rodríguez-Planas, N. (2020). Gender norms and intimate partner violence. *Journal of Economic Behavior & Organization*. Vol. 178. pp. 223–248.

9. Pro zapobihannia ta protydui domashnomu nasylstvu [On preventing and countering domestic violence]: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (in Ukrainian).

10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy []: vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).

11. Postanova Ob`iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu [Criminal Code of Ukraine] vid 12.02.2020 r. u spravi № 453/225/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679> (in Ukrainian).

12. Decision of International Criminal Court of 07.03.2014 in no. ICC-01/04-01/07. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF.

13. Rufanova, V.M. (2022). Seksualne nasylstvo yak zbroia viiny v Ukraini [Sexual violence as a weapon of war in Ukraine]. *Rosiisko-ukrainska viina: pravo, bezpeka, svit* : materialy VI Mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Ternopil, 29–30 kvit. 2022 r. Ternopil, pp. 128–132. (in Ukrainian).

14. Torhivlia liudmy v umovakh zbroinoho konfliktu [Human trafficking in armed conflict]. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. URL: <https://koda.gov.ua/gromadskosti/gumanitarna-polityka/dity-ta-simya/simejna-polityka/torgivlya-lyudmy-v-umovah-zbrojnogo-konfliktu/> (in Ukrainian).

15. Prokuror proty Dominika Onhvena [The Prosecutor v Dominic Ongwen]: Ohliad rishennia Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu - Jurfem. Jurfem. URL: <https://jurfem.com.ua/prokuror-proty-dominika-onhvena-ohkyad-mks/> (in Ukrainian).

16. Rymnyi statut Mizhnarodnogo Kryminalnogo Sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]: Statut Mizhnar. sudiv vid 17.07.1998 r. : stanom na 21 serp. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 27.08.2024

Symonova H.

GENDER SOCIO-CULTURAL NORMS AS A DETERMINANT OF VIOLENT BEHAVIOR: ANALYSIS OF CAUSE AND EFFECT RELATIONSHIPS AND MECHANISMS OF LEVELING

The article is devoted to the study of the impact of gender sociocultural norms, expressed in a set of expectations, rules and stereotypes that associate certain qualities, roles and behavior with a person's biological sex, on manifestations of violent behavior and the occurrence of violence in general. On the basis of theoretical concepts and empirical data, the cause-and-effect relationships between gender stereotypes and violence, including those arising in armed conflicts, are analyzed. Research has established that patriarchal norms, which determine the traditional roles of men and women, create a favorable environment for the manifestation of aggression and violence. Particular attention is paid to how stereotypes of masculinity and femininity can shape aggressive behavior patterns. Special attention when writing this study is paid to how gender stereotypes increase the risks of sexual violence in the context of armed conflicts. The article also identified mechanisms that can help eliminate gender stereotypes and reduce the level of

violence. It was concluded that gender socio-cultural norms, which determine the roles, expectations and behavior of men and women, create a favorable environment for the manifestation of violent actions. Patriarchal norms that give men a dominant role and justify the use of physical force are among the most common risk factors for violence. The conducted research revealed a number of mechanisms that can contribute to eliminating gender stereotypes and reducing the level of violence in society: the implementation of educational programs in schools and universities, which will be aimed at changing gender roles, involving men in the fight against violence by eliminating the influence of toxic masculinity on the formation of patriarchal roles, strengthening the position of women in society and creating an appropriate regulatory basis aimed at protecting victims of violence, its prevention and prevention. In addition, violence is the result of the interaction of individual and social factors. Gender norms create the social context that facilitates violence, but individual characteristics such as personality, experience and mental health also play an important role.

Keywords: *gender norms, violence, gender equality, armed conflict, sexual violence.*

Сліпенюк Т. М.,

аспірантка кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-8081>

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Мета статті полягає у здійсненні аналізу норм чинного законодавства, юридичної літератури та судової практики для висвітлення теоретичних та практичних особливостей зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод, а також механізмів їхньої протидії й попередження. Під час здійснення кримінального провадження на підставі угод уповноважені особи зловживають процесуальними повноваженнями, що спричиняє несприятливі наслідки як для сторін кримінального провадження, так і в цілому для виконання поставлених перед ним завдань. Стаття спрямована на висвітлення теоретичних і практичних особливостей зловживань процесуальними повноваженнями у кримінальних провадженнях за угодами та механізмів їх протидії та запобігання. Проаналізовано мету та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі угод, основні види та особливості укладення угод про визнання винуватості та примирення, а також визначено роль і систему процесуальних повноважень прокурора під час їх укладення та супроводу в підготовче судове засідання. За результатами дослідження подано авторське розуміння терміну «зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному провадженні». Крім того, визначено особливості зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальних провадженнях за угодами, зокрема, суб'єктів такого перевищення та їх наслідки. Особливу увагу приділено розкриттю способів такого зловживання за матеріалами правозастосовчої практики. Аргументовано, що чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає два основні механізми запобігання та протидії досліджуваному зловживанню – судовий контроль та юридичну (дисциплінарну) відповідальність. Автор наголошує на необхідності закріплення в КПК України заборони зловживання процесуальними повноваженнями, підвищення ефективності існуючих механізмів, розвитку практики добросовісного використання процесуальних повноважень у кримінальному провадженні та підвищення професійного та морально міцного рівня уповноважені особи.

Ключові слова: кримінальне провадження, угода про визнання винуватості, угода про примирення, повноваження, зловживання, кримінальний процес.

Рекомендоване посилання:

Сліпенюк Т. М. Зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 55–63. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.07.

Актуальність теми

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК України) змінив реакцію держави на кримінальне правопорушення, що дозволило спростити кримінальне провадження та використовувати компромісні процедури, які раніше були неможливими. Ці зміни не лише відповідають сучасним вимогам та цінностям, таким як гуманізм та справедливість, а й спрямовувались на виконання Рекомендації № 6 R(87)18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя».

Серед новел кримінального процесуального законодавства особливе місце зайняв механізм відновного правосуддя у вигляді здійснення кримінального провадження на підставі угод. Останній є широко застосованим у провідних демократичних державах світу та має загальне спрямування на врегулювання соціального конфлікту шляхом досягнення справедливого консенсусу між його сторонами.

Очікувалось, що введення в КПК України окремої «Кримінальне провадження на підставі угод» сприятиме спрощенню та прискоренню кримінального провадження, а також зменшить навантаження на судову систему. Дійсно, перші результати ухвалення вироків на підставі угод про визнання винуватості та про примирення підтвердили очікувані прогнози. Разом з тим, попри переважно позитивні результати, в ході здійснення кримінального провадження на підставі угод поступово почали проявлятися зловживання процесуальними повноваженнями з боку уповноважених осіб, що спричиняє несприятливі наслідки як для сторін кримінального провадження, так і в цілому для виконання завдань, які перед ним поставлено.

Стан дослідження

Проблематика кримінального провадження на підставі угод є актуальною темою для наукових досліджень, яка привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Це пов'язано з тим, що угоди в кримінальному процесі є важливим інструментом для досягнення справедливості та ефективності правосуддя. Однією із перших комплексних праць в цьому напрямку є дисертаційне дослідження Р.В. Новака на тему «Кримінальне провадження на підставі угод в Україні» (2015), яке присвячено системному аналізу положень теорії кримінального процесуального права, вітчизняного й зарубіжного законодавства і практики застосування кримінального провадження на підставі угод в Україні [4]. Подібний предмет та завдання дослідження має й дисертаційна робота Г.Ю. Саєнко на тему «Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України» (2017), в якій надано авторські пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства та правозастосовної практики [6]. Також варті уваги дисертаційні напрацювання А.С. Трекке на тему «Кримінальне провадження

на підставі угоди про визнання винуватості» (2018) [9] та М.В. Сіроткіної на тему «Право на компроміс у кримінальному процесі України: теорія і практика» (2020) [7], в яких більш детально висвітлюються теоретичні та практичні аспекти здійснення кримінального провадження на підставі різних угод. Однак, попри значну увагу наукової спільноти до цієї тематики та наявні наукові доробки, на жаль, останні не відображають специфіку попередження та протидії зловживання процесуальними повноваженнями під час здійснення кримінального провадження на підставі угод, що актуалізує проблематику даної статті.

Мета і завдання цієї статті полягають у здійсненні аналізу норм чинного законодавства, юридичної літератури та судової практики для висвітлення теоретичних та практичних особливостей зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод, а також механізмів їхньої протидії й попередження.

Мета даного наукового пошуку зумовила необхідність розкриття приписів нормативно-правових актів, правозастосовної практики, а також наукових публікацій за допомогою використання різних наукових методів: за допомогою діалектичного методу з'ясовано сутність зловживання процесуальними повноваженнями, а також їхні особливості під час здійснення кримінального провадження на підставі угод; формально-логічний, догматичний та системний методи надали змогу визначити повноваження публічних службовців під час кримінального провадження на підставі угод, а також механізмів попередження та протидії зловживанням процесуальними повноваженнями; статистичний метод, а також метод аналізу та синтезу сприяли висвітленню основних способів зловживання процесуальними повноваженнями службовців під час кримінального провадження на підставі угод.

Виклад основного матеріалу

Каральний підхід до розв'язання проблем протидії злочинності, який полягає у суворому покаранні правопорушників, не завжди є результативним. Часто такий підхід не вирішує проблему, а лише призводить до подальшого зростання кримінальної активності. Тому дедалі більше експертів сходяться на думці, що до правопорушників доцільніше застосовувати механізми альтернативного (відновного) правосуддя.

Як справедливо зазначає Н.О. Турман, «головною ціллю відновного правосуддя є не покарання, а відновлення стану сторін до вчинення правопорушення. Саме дії з відновлення зможуть створити протидію шкоді, завданій правопорушенням. Звичайно, не можна гарантувати повне відновлення відносин, які існували, однак справжнє правосуддя повинно поставити собі ціль – створення умов, у яких цей процес міг би початися. Першочерговою ціллю правосуддя повинно бути відшкодування збитків і «зміцнення» потерпілих» [10, с. 274].

На підставі наведеного, вітчизняний законодавець, демократизуючи та гуманізуючи кримінальне судочинство, закріпив у КПК України інститут угод, поєднавши в ньому імперативні та диспозитивні начала в кримінальному процесі. Останні передбачають врегулювання кримінально-правового конфлікту на підставі взаємних поступок: відшкодування шкоди/участь у викритті кримінального правопорушення підозрюваним чи обвинуваченим в обмін на домовленість про встановлення більш м'якого покарання.

За ст.368 КПК України під час здійснення кримінального провадження можуть укладатися лише два види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Кожний із видів має власну специфіку ініціювання та укладення.

Зокрема, згідно ст.369 КПК України, ініціатором угоди про примирення може бути потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений. Домовленості стосовно угоди можуть проводитися вказаними особами безпосередньо, або за участі захисників/представників/інших суб'єктів. При цьому, з огляду на приватний характер угоди про примирення, слідчий, прокурор та суддя не мають права прямо чи опосередковано брати участь у будь-яких домовленостях щодо такої угоди [2].

Відзначимо, що враховуючи сутність та значення угод про примирення, КПК України містить обмеження відносно кримінальних правопорушень, за якими під час здійснення кримінального провадження така угода підлягає застосуванню, а саме тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення, а також будь-які кримінальні правопорушення за обвинуваченням юридичної особи. При цьому, угоди про примирення укладаються щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [2].

На відміну угоди про примирення, ініціатором угоди про визнання винуватості може бути виключно прокурор, підозрюваний або обвинувачений, а спектр кримінальних правопорушень для укладання таких угод є дещо ширшим. Серед них: кримінальні проступки, нетяжкі злочини, тяжкі злочини, особливо тяжкі злочини, що перебувають у підслідності НАБУ, особливо тяжкі злочини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою. Варто вказати, що здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості відбувається за певних умов. Так, у даному випадку шкода від кримінальних правопорушень має завдаватись виключно державним чи суспільним інтересам та інтересам окремих осіб, а у разі викриття іншої особи в особливо тяжких злочинах, остання має мати належні та допустимі докази. Також у даному випадку відсутне

обмеження для юридичних осіб щодо укладення вищевказаної угоди [2].

Спільним для наведених угод є те, що їхнє ініціювання може відбуватись в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. При цьому, у разі недосягнення згоди, факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості [2].

Вагому роль у нормативному та організаційному забезпеченні здійснення кримінального провадження на підставі угод відіграє прокурор. Беручи участь у цьому особливому порядку здійснення кримінального провадження, прокурор діє з метою захисту інтересів держави та суспільства, що фактично робить його представником державної волі та захисником прав та свобод окремих осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Аналіз приписів глави 35 КПК України надає змогу всю сукупність повноважень прокурора під час здійснення кримінального провадження на підставі угод звести до чотирьох основних напрямків: 1) перевірка відсутності будь-якого впливу на підозрюваного/обвинуваченого або потерпілого зі сторони органів досудового розслідування або інших суб'єктів (тобто добровільності угоди); 2) роз'яснення підозрюваному/обвинуваченому сутності безпосередньо обвинувачення та наслідки укладення угод; 3) забезпечення дотримання норм КПК України та відповідності суспільним інтересам під час укладення угоди та підготовки обвинувального акту; 4) підтримання необхідності затвердження угоди в ході судового розгляду.

З цього приводу поділяємо думку Ю.М. Дьоміна, який зазначає, що «інститут угод значно розширив шляхи реалізації принципу диспозитивності, згідно з яким сторони кримінального провадження наділені повноваженнями вільно, у межах закону, самостійно обирати способи здійснення своїх матеріальних і процесуальних прав, а також використовувати на власний розсуд передбачені законом публічні засоби їх захисту, активно впливаючи на хід і результати кримінального провадження» [1, с. 11]. Наведене серед іншого стало однією із передумов для зловживання процесуальними повноваженнями під час здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Зазначимо, що зловживання процесуальними повноваження у кримінальному процесі – це самостійний різновид зловживань у праві, який являє собою специфічний вид правової поведінки уповноважених на здійснення кримінального провадження осіб спрямований на реалізацію нормативно-закріплених процесуальних повноважень останніх всупереч їхньому прямому призначенню, що завдає шкоду правам, свободам та інтересам інших учасників кримінального

провадження, а також суперечить завданням кримінального провадження.

В ході здійснення кримінального провадження на підставі угод зловживання процесуальними повноваженнями мають певну специфіку, що зумовлена особливостями цього порядку. Зокрема, звужено коло уповноважених осіб, які мають можливість таких зловживань – виключно прокурор. Окрім шкоди для прав і свобод інших учасників кримінального провадження та загалом перешкоджання у досягненні його завдань, визначених ст. 2 КПК України, зловживання процесуальними повноваженнями спричиняють відмову суду у затвердженні такої угоди, що виключає повторне звернення в цьому кримінальному провадженні, а у випадку її затвердження – призводить до звуження права на апеляційне та касаційне оскарження ухваленого вироку. Особливу увагу слід звернути на триваючий характер такого зловживання, оскільки останнє поширюється на дві стадії кримінального процесу – досудове розслідування та судовий розгляд.

Крім того, зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод здійснюється різними способами, що впливають безпосередньо із повноважень прокурора. Розглянемо їх більш детально.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що найпоширенішими способами зловживання процесуальними повноваженнями під час здійснення цього особливого порядку кримінального провадження є порушення норм КПК України. Серед них вагоме місце займає неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність з метою пом'якшення санкції, яка підлягає застосуванню за певне кримінальне правопорушення, а також задля подальшого звільнення підозрюваного/обвинуваченого від призначеного покарання.

Найчастіше зловживання процесуальними повноваженнями у такий спосіб відбувається шляхом спотворення фактичних обставин кримінального правопорушення для забезпечення можливості укладання угоди попри законодавчі обмеження (корупційні правопорушення та правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту), порушення правил кваліфікації кримінального правопорушення, передбачених розділом XI КК України, зокрема, в частині застосування загальної норми при конкуренції кримінально-правових норм, а також не призначення реальної міри покарання відповідно до санкцій статей КК України та з урахуванням попередніх обвинувальних вироків. Як приклад наведемо ухвалу Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 08.04.2024 у справі № 383/96/24, якою «відмовлено у затвердженні угоди про примирення з огляду на те, що особа обвинувачувалась у вчиненні кримінального правопорушення,

передбаченого ч.1 ст.286-1 КК України, відносно якого встановлені законодавці обмеження щодо здійснення кримінального провадження на підставі угод» [11]. Також ухвалою Хмельницького міськрайонного суду від 02.02.2022 у справі № 686/32551/19 «відмовлено в затвердженні угоди про примирення, оскільки не враховано вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області, за яким особу засуджено за ч.1 ст.185 КК України до громадських робіт тривалістю 90 годин та не визначено остаточну міру покарання відповідно до ст. 71 КК України» [18].

Наступним способом зловживання процесуальними повноваженнями під час здійснення кримінального провадження на підставі угод є суперечність умов угоди інтересам суспільства. Узгодження суспільних інтересів в ході цього особливого порядку є важливим елементом справедливого та ефективного відновного правосуддя. Тому угоди про визнання винуватості та про примирення повинні бути спрямовані на захист громадської безпеки та запобігання злочинності, а також враховувати інтереси усіх сторін й не порушувати суспільну справедливість. Всупереч цьому, дослідження судової практики свідчить про значну кількість угод, які не відповідають інтересам суспільства. Для прикладу зазначимо ухвалу Дзержинського районного суду м. Харкова від 13.12.2023 у справі № 638/12759/23. Згідно останньої, «суд відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості та вказав, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення злочин, який є злочином у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням дозволу на перевезення палива, під час режиму воєнного стану в Україні, що є наразі суспільно резонансним злочином, антисоціальним вчинком, що посягає на відносини, що склалися у суспільстві, і становлять небезпеку суспільству, тому умова призначення покарання у вигляді штрафу в даному випадку, як умова угоди, не відповідає ч. 2 ст. 65 КК України, не є необхідним й достатнім для виправлення особи та попередження нових злочинів, що обмежує суд у ухваленні законного та обґрунтованого вироку за наслідками угоди. Затвердження вказаної угоди, з визначенням такого покарання для обвинуваченого повністю суперечить нульовій толерантності у суспільстві до корупційних проявів» [14].

Ще одним способом зловживання процесуальними повноваженнями під час здійснення кримінального провадження на підставі угод є укладення та підтримання прокурором угод, які порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб. Здійснення кримінального провадження за своєю сутністю апіорі означає протиріччя сторін, тому при укладенні угоди про визнання винуватості та про примирення варто враховувати, що її положення не повинні порушувати права, свободи чи інтереси протилежної сторони. Всупереч цьому, ЄДРСР вказує на значну кількість угод, укладених з

такими порушенням. Зокрема, як вбачається із ухвали Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 05.03.2024 у справі № 333/9/23, «суд відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості, оскільки встановив, що потерпілий заперечував проти такої угоди через те, що обвинувачений не компенсував збитки завдані внаслідок кримінального правопорушення; представником потерпілого заявлено цивільний позов в рамках кримінального провадження; представник потерпілого не надав письмової згоди прокурору на укладання зазначеної угоди, що суперечить положенням ч.4 ст.454 КПК України» [15].

Крім того, положення угоди не повинні посягати й на права, свободи та інтереси інших осіб, в тому числі тих, які не є учасниками цього кримінального провадження. Аналіз правозастосовних актів свідчить, що не поодиноким є практика закріплення в угоді про визнання винуватості положень про викриття співучасників, які на момент укладення такої не відомі уповноваженим особам, а також надання інформації про їхню роль у вчиненні кримінального правопорушення. Укладення та підтримання таких угод суперечить принципам верховенства права, законності, справедливості та змагальності, порушує презумпцію невинуватості та створює преюдицію щодо винуватості вказаних в угоді осіб, що протирічить межам судового розгляду та вільної оцінки доказів. Прикладом цьому є ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 13.12.2021 у справі №613/1608/21. Згідно останньої, «суд відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості, оскільки в угоді про визнання винуватості, яка відображає зміст пред'явленого особі обвинувачення зазначено декількох інших осіб, при цьому одного з них ідентифіковано зазначено його прізвище, ім'я та по-батькові, детально викладено обставини, які складають об'єктивну сторону вчиненого злочину та роль цих осіб. Таким чином, такі посилання на інших осіб в угоді про визнання винуватості неоднозначно вказують на вчинення указаними особами дій, які підпадають під ознаки діянь, передбачених законом про кримінальну відповідальність, що по суті є констатацією винуватості цих осіб у їх вчиненні, хоча стосовно них судовий розгляд не проводився» [12].

Серед способів зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод особливе місце займає укладення та підтримання прокурором угод, укладених без добровільної згоди на укладення такої угоди, в тому числі й без добровільного визнання особою своєї вини, або фактичного примирення сторін. Добровільне визнання особи винуватою у вчиненому кримінальному правопорушенні, а також щире примирення підозрюваного/обвинуваченого із потерпілим є обов'язковим елементом відновного правосуддя. Відсутність добровільного та

самостійного бажання сторін, а також будь-який тиск є недопустимим і може призвести до недійсності угоди. Разом з тим, в правозастосовній практиці відомі випадки, коли такі угоди укладено та надалі підтримано прокурором. Зокрема, в ухвалі Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 04.12.2023 у справі № 210/5893/23 судом встановлено, що попри те, що угода підтримана прокурором, обвинувачений заперечує щодо укладання угоди про визнання винуватості, тому за таких обставин угода суперечить вимогам закону, зокрема в частині відсутності згоди обвинуваченого на укладання угоди про визнання винуватості [13].

В цьому контексті варто наголосити, що відмова підозрюваного/обвинуваченого від добровільного визнання своєї вини під час підготовчого судового засідання не є беззаперечним свідченням зловживань прокурором своїми процесуальними повноваженнями щодо примушування особи до її укладення, оскільки сама особа може змінити своє ставлення до такої угоди. Також слід наголосити, що ініціювання прокурором угоди про визнання винуватості згідно з положеннями ч. 2 ст. 369 КПК України не є примусовим спонукання до укладання угоди у кримінальному провадженні за відсутності належних доказів на підтвердження фактів використання прокурором фізичної сили, психологічного тиску, економічних чинників або інших незаконних методів.

Наступним способом зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод є укладення та підтримання прокурором угод про визнання винуватості/примирення за наявності положень, які свідчать про очевидну неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань. Здійснення відновного правосуддя передбачає не лише добровільність вказаних угод, а й реальність виконання покладених зобов'язань. Неможливість практичної реалізації визначених обов'язків суперечить меті та призначенню таких угод та перешкоджає врегулюванню кримінально-правового конфлікту. Приклад окресленої ситуації вбачається із ухвали Олександрівського районного суду Донецької області від 14.06.2020 у справі № 240/517/19, в якій «суд дійшов висновку, що умови угоди про визнання винуватості щодо зобов'язання обвинуваченого, який перебуває під вартою відшкодувати шкоду до 01.09.2020, порушують права обвинуваченого, який позбавлений можливості самостійно виконати умови угоди та ставить виконання угоди в залежність від третіх осіб, які не є стороною угоди» [17].

До зловживань процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод також відноситься й укладення та підтримання прокурором угод за відсутності фактичних підстав для визнання винуватості. Варто зазначити, що підозрюваний/обвинувачений, укладаючи таку угоду, зобов'язується

беззастережно визнати свою вину і погоджується на призначення певного виду покарання. Таким чином, особа відмовляється від свого права на судовий розгляд його справи, під час якого прокурор має довести її винуватість, а її добровільні показання замінюють характер «істини» у цьому провадженні та доцільність використання інших засобів для її встановлення. З огляду на вказане, такі угоди мають укладатись та підтримуватись прокурором лише за наявності фактичних підстав для визнання винуватості підозрюваного. Це правило спрямоване на недопущення ухвалення обвинувального вироку судом на підставі угоди у разі обмови чи самообмови підозрюваного/обвинуваченого, а також за відсутності доказів винуватості. Попри вказане, в ухвалі Кременчуцького районного суду Полтавської області від 18.01.2023 у справі № 536/1551/22 зазначено, що під час підготовчого судового засідання обвинувачений стверджував, що дійсно він приймав участь у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення, але не одноособово, як про це зазначено в обвинувальному акті, а спільно з іншою особою, при цьому зазначена особа усвідомлювала, що вони спільно вчиняють крадіжку та їх дії були об'єднані спільним умислом. На підставі наведеного суд відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості [16].

Система окреслених способів зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод не є вичерпною, однак і відносно вказаних, і відносно інших способів у чинному кримінальному процесуальному законодавстві передбачено два основних механізми попередження та протидії.

Першим з них є перевірка судом угоди про визнання винуватості/примирення сторін на предмет відповідності останніх вимог КПК України та/або інших актів. Згідно ч. 7 ст. 474 КПК України суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: «1) умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості» [2]. У разі встановлення окреслених порушень суд виносить ухвалу про продовження досудового розслідування або судового провадження у загальному порядку.

Наступним механізмом є притягнення прокурора до юридичної відповідальності за зловживання процесуальними повноваженнями

під час кримінального провадження на підставі угод.

Згідно з п.п. 25.10., 25.11. Наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 № 309, «прокурори зобов'язані забезпечувати під час розгляду угоди про визнання винуватості доведення перед судом наявності обставин, які без сумніву вказують на те, що укладення угоди прокурора з обвинуваченим відповідає вимогам закону та інтересам суспільства, не порушує прав учасників кримінального провадження; можливості виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо такі домовленості мали місце). У кожному випадку укладення угоди про примирення обвинуваченого з потерпілим з явним порушенням вимог закону орієнтувати суд на відмову в її затвердженні» [3].

У випадку порушення вимог КПК України, а також вище наведених приписів, прокурори притягуються до дисциплінарної відповідальності, яка має на меті забезпечити добросовісне виконання процесуальних повноважень й попередити подібні порушення у майбутньому. Це сприяє підвищенню довіри до правосуддя та забезпеченню справедливого розгляду кримінальних проваджень.

Прикладом практичного застосування цього механізму є рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокуратури від 09.02.2022 № 21дп-22, яким прокурора за зловживання процесуальними повноваженнями під час кримінального провадження на підставі угод притягнуто до дисциплінарної відповідальності та накладено дисциплінарне стягнення у виді догани. Як вбачається із даного рішення, комісією встановлено, що «прокурор, маючи значний досвід роботи в органах прокуратури, мав би утриматися від укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні за фактами корупційного правопорушення, а під час розгляду угоди про визнання винуватості судом мав інформувати суд, про наявність обставин, які без сумніву вказують на те, що укладення угоди прокурора з обвинуваченим не відповідає вимогам закону та інтересам суспільства. Такі дії призвели до негативних наслідків, а саме невиконання завдань кримінального провадження» [5].

Попри наявність вище окреслених механізмів, аналіз правозастосовної практики свідчить про поширення зловживань процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі. Наведене обумовлює необхідність вдосконалення механізмів попередження та протидії таких зловживань.

На нашу думку, для посилення ефективності механізмів судового контролю та юридичної відповідальності варто на законодавчому рівні закріпити їхній чіткий взаємозв'язок. Зокрема,

ст. 474 КПК України слід доповнити положеннями, якими надати суду повноваження в ухвалі про відмову у затвердженні угоди порушувати питання про відповідальність прокурора перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності, а також подавати інформацію у правоохоронні органи, підслідність яких передбачає перевірку діянь прокурора на предмет наявності/відсутності ознак кримінальних правопорушень.

Крім того, на законодавчому рівні слід й вдосконалювати обов'язкові умови угод про визнання винуватості та про примирення для мінімізації зловживань процесуальними повноваженнями. Зокрема, у ст. 471,472 КПК України доцільно закріпити положення про власне письмове підтвердження сторін про те, що угода укладається добровільно, а її умови не порушують права, свободи чи інтереси учасників кримінального провадження або інших осіб. Крім того, на нашу думку, в зміст цих угод варто включати відомості про процесуальні дії, які проведені в межах кримінального провадження й обґрунтовують підозру/обвинувачення.

В контексті висвітлення механізмів попередження та протидії, зауважимо, що «зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі, в тому числі під час кримінального провадження на підставі угод, має негативний вплив на суспільство, адже таким чином у ньому формується атмосфера всездозволеності та правового нігілізму, що в подальшому може мати наслідком дестабілізацію громадського порядку й порушення прав і свобод громадян» [8, с.265]. З огляду на вказане, існує необхідність формування практики добросовісного використання процесуальних повноважень під час здійснення кримінального провадження, а також проведення якісного кадрового добору й подальшого підвищення кваліфікації уповноважених осіб.

Висновки

Резюмуючи всі вище викладені положення, приходимо до висновку, що під час здійснення кримінального провадження на підставі угод уповноважені особи допускають зловживання процесуальними повноваженнями. Такі діяння провадяться у різний спосіб, однак мають єдиний загальний наслідок – перешкоджання у досягненні завдань кримінального провадження, визначених ст.2 КПК України.

Попри те, що на сьогодні чинний КПК України не містить прямого нормативного закріплення щодо заборони таких зловживань, аналіз його прописів дозволяє встановити два ключових механізми попередження та протидії останнім – судовий контроль та юридична відповідальність.

З метою посилення ефективності останніх наголошуємо на необхідності внесення доповнень до КПК України, якими надати нормативну оцінку зловживань процесуальними

повноваженнями у вигляді заборони останніх, посилити ефективність наявних механізмів, а також формувати практику добросовісного використання процесуальних повноважень під час здійснення кримінального провадження та підвищувати професійний та морально вольовий рівень уповноважених осіб.

Список використаних джерел:

1. Дьомін Ю.М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. Вісник національної академії прокуратури України. 2013. №4. С.11-19.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.

3. Наказ Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#top>

4. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, Національний університет імені В.Н. Каразіна, 2015, 20 с.

5. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокуратури від 09.02.2022 № 21дп-22. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/02/09/2191>

6. Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017, 22 с.

7. Сіроткіна М.В. Право на компроміс у кримінальному процесі України: теорія і практика: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2020, 497 с.

8. Сліпенюк Т.М. Добросовісне використання процесуальних повноважень у кримінальному процесі: морально-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 261-267.

9. Трекке А.С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К.: Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2018, 255 с.

10. Турман Н.О. Поняття та значення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 273-277.

11. Ухвала Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 08.04.2024 у справі № 383/96/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118185909>.

12. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 13.12.2021 у справі №613/1608/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101826101>.

13. Ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від

04.12.2023 у справі № 210/5893/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115465761>.

14. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 13.12.2023 у справі № 638/12759/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115630414>.

15. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 05.03.2024 у справі № 333/9/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117569628>.

16. Ухвала Кременчуцького районного суду Полтавської області від 18.01.2023 у справі № 536/1551/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108530250>.

17. Ухвала Олександрівського районного суду Донецької області від 14.06.2020 у справі № 240/517/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89218173>.

18. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 02.02.2022 у справі № 686/32551/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103861503>

References:

1. Domin, Yu.M. (2013). Instytut uhod u kryminalnomu provadzhenni: vazhlyvi aspekty pravozastosuvannya [The institution of agreements in criminal proceedings: important aspects of law enforcement]. *Visnyk natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]*, № 4, pp. 11-19. (in Ukrainian).

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. [Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012, №. 4651-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (in Ukrainian).

3. Nakaz Ofisu Heneralnoho prokurora «Pro orhanizatsiiu diialnosti prokuroriv u kryminalnomu provadzhenni» vid 30.09.2021 № 309. [Order of the Prosecutor General's Office "On the organization of activities of prosecutors in criminal proceedings" dated 30.09.2021 № 309]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#top> (in Ukrainian).

4. Novak, R.V. (2015). Kryminalne provadzhennia na pidstavi uhod v Ukraini. [Criminal proceedings based on agreements in Ukraine]. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/c564c3f0-7868-4f4a-95a7-2eb77dadaee6> (in Ukrainian).

5. Rishennia Kvalifikatsiino-dystsyplinarnoi komisii prokuratury vid 09.02.2022 № 21dp-22. [Decision of the Qualification and Disciplinary Commission of the Prosecutor's Office dated February 9, 2022 № 21dp-22]. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/02/09/2191> (in Ukrainian).

6. Saienko, H.Iu. (2017). Provadzhennia na pidstavi uhod u kryminalnomu protsesi Ukrainy. [Proceedings on the basis of agreements in the criminal process of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09. K.: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, 22 p. (in Ukrainian).

7. Sirotkina, M.V. (2020). Pravo na kompromis u kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoriia i praktyka. [The right to compromise in the criminal process of Ukraine: theory and practice]: dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09. K.: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, 497 p. (in Ukrainian).

8. Slipeniuk, T.M. (2022). Dobrovisne vykorystannia protsesualnykh povnovazhen u kryminalnomu protsesi: moralno-pravovyi aspekt. [Good faith use of procedural powers in the criminal process: moral and legal aspect]. *Pravo i suspilstvo [Law and society]. Pravo i suspilstvo*. № 6, pp. 261-267. (in Ukrainian).

9. Trekke, A.S. (2018). Kryminalne provadzhennia na pidstavi uhody pro vyznannia vynuvatosti. [Criminal proceedings based on a plea agreement]: dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09. K.: Vidkrytyi mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny «Ukraina», 255 p. (in Ukrainian).

10. Turman, N.O. (2017). Poniattia ta znachennia uhody pro prymyrennia u kryminalnomu protsesi Ukrainy. [The concept and significance of the conciliation agreement in the criminal process of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, № 12, pp. 273-277. (in Ukrainian).

11. Ukhvala Bobrynetskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 08.04.2024 u spravi № 383/96/24. [Decision of the Bobrynetsk District Court of the Kirovohrad Region dated 04/08/2024 in case № 383/96/24]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118185909> (in Ukrainian).

12. Ukhvala Bohodukhivskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti vid 13.12.2021 u spravi №613/1608/21. [Decision of the Bogodukhiv District Court of the Kharkiv Region dated 13.12.2021 in case № 613/1608/21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101826101> (in Ukrainian).

13. Ukhvala Dzerzhynskoho raionnoho sudu m. Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti vid 04.12.2023 u spravi № 210/5893/23. [Decision of the Dzerzhynsky District Court of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region dated 04.12.2023 in case №. 210/5893/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115465761> (in Ukrainian).

14. Ukhvala Dzerzhynskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 13.12.2023 u spravi № 638/12759/23. [Decision of the Dzerzhynsky District Court of Kharkiv dated December 13, 2023 in case № 638/12759/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115630414> (in Ukrainian).

15. Ukhvala Komunarskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 05.03.2024 u spravi № 333/9/23. [Decision of the Communal District Court of Zaporozhye dated March 5, 2024 in case № 333/9/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117569628> (in Ukrainian).

16. Ukhvala Kremenchutskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 18.01.2023 u spravi № 536/1551/22. [Decision of the Kremenchug District Court of the Poltava Region dated January 18, 2023 in case № 536/1551/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108530250> (in Ukrainian).

17. Ukhvala Oleksandrivskoho raionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 14.06.2020 u spravi № 240/517/19. [Decision of the Oleksandrivskyi District Court of the Donetsk Region dated June 14, 2020 in case №. 240/517/19]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89218173> (in Ukrainian).

18. Ukhvala Khmelnytskoho miskraionnoho sudu vid 02.02.2022 u spravi № 686/32551/19. [Decision of the Khmelnytskyi City and District Court dated 02.02.2022 in case № 686/32551/19]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103861503> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 27.08.2024

Slipeniuk T.

ABUSE OF PROCEDURAL POWERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE BASIS OF AGREEMENTS

The purpose of the article is to analyze the norms of current legislation, legal literature and court practice to highlight the theoretical and practical features of the abuse of procedural powers during criminal proceedings based on agreements, as well as the mechanisms of their counteraction and prevention. During the implementation of criminal proceedings on the basis of agreements, procedural powers are abused by authorized persons, which causes adverse consequences both for the parties to the criminal proceedings and, in general, for the performance of the tasks set before him. The article is aimed at highlighting the theoretical and practical features of abuse of procedural powers in criminal proceedings based on agreements and the mechanisms of their counteraction and prevention. The author analyzed the purpose and procedural order of criminal proceedings on the basis of agreements, the main types and specifics of concluding plea and reconciliation agreements, as well as defined the role and system of procedural powers of the prosecutor during their conclusion and support in the preparatory court session. Based on the results of the study, the author's understanding of the term "abuse of procedural powers in criminal proceedings" is provided. Besides, the author identifies the specifics of abuse of procedural powers in criminal proceedings based on agreements, in particular, the subjects of such overuse and their consequences. Particular attention is paid to the disclosure of the methods of such overuse based on the materials of law enforcement practice. It is argued that the current criminal procedure legislation provides for two key mechanisms for preventing and combating the abuses under study - judicial control and legal (disciplinary) responsibility. The author emphasizes the need to enshrine the prohibition of abuse of procedural powers in the CPC of Ukraine, increasing the effectiveness of existing mechanisms, and to develop the practice of fair use of procedural powers in criminal proceedings and raising the professional and morally strong level of authorized persons.

Keywords: *criminal proceedings, plea agreement, reconciliation agreement, powers, abuse, criminal procedure.*

Шумейко Т. А.,

доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник наукової лабораторія з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції Навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0103-300X>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО СИСТЕМА

Важливість з'ясування сутності адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні обумовлена тим, що завдяки юридичному конструкту «правовий статус» можливо розуміти те, ким (чим) є той чи інший суб'єкт права у тих чи інших суспільних відносинах. Однак, попри важливість точного розуміння сутності й структури адміністративно-правового статусу суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, це питання ще не було предметом комплексного дослідження вітчизняних юристів. З'ясовано, що різні підходи до тлумачення поняття «правовий статус» не дають підстав стверджувати, що наявні відмінності в наукових визначеннях цього явища є взаємовиключними, незіставними, оскільки сутнісний юридичний зміст розглядуваного поняття майже всі дослідники трактують однаково. На підставі аналізу наукової літератури, у якій розглянуто сутність правового статусу, можна дійти висновку, що стосовно питання про те, які саме елементи утворюють правовий статус, у наукових колах не спостерігається однастайності. Причому така ситуація є закономірною, адже перелік структурних елементів правового статусу становлять усі якості, властивості, характеристики, які тією чи іншою мірою впливають на юридичне (правове) становище суб'єкта. Обґрунтовано, що адміністративно-правовий статус суб'єкта адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це складний, методологічно узагальнений юридичний конструкт, що має практичне значення, окреслюючи особливе адміністративно-правове становище суб'єкта в системі суспільних відносин у сфері обігу зброї та в системі суб'єктів формування і реалізації державної політики загалом, що обумовлено нормативно визначеними властивостями цього суб'єкта (його організаційною будовою, функціональним призначенням, предметом відання, сукупністю повноважень у сфері обігу зброї, особливостями юридичної відповідальності).

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, суб'єкти, адміністративно-правовий механізм, державна політика у сфері обігу зброї, система.

Рекомендоване посилання:

Шумейко Т. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні та його система. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2 С. 64–72. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.08.

Актуальність теми

Важливість з'ясування сутності адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні обумовлена тим, що завдяки юридичному конструкту «правовий статус» можливо розуміти: «те, ким (чим) є той чи інший суб'єкт права у тих чи інших суспільних відносинах; в яких суспільних відносинах та в якій саме мірі цей суб'єкт може брати участь; яким чином (на яких підставах, умовах, у якому порядку) певний суб'єкт права бере участь у певних суспільних відносинах і як (коли це можливо) відповідний суб'єкт виходитиме з цих відносин (чи як саме ці відносини мають припинитись) і т. д.» [1, с. 31]. Однак, попри важливість точного розуміння сутності й структури адміністративно-правового статусу суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні, це питання ще не було предметом комплексного дослідження вітчизняних юристів-адміністративістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Учені досі не мають спільного бачення правового статусу та його галузевого вияву, хоча цю проблематику впродовж тривалого часу вивчали українські юристи-адміністративісти, серед яких: О. В. Агапова, Н. О. Армаш, О. І. Безпалова, Д. О. Горбач, М. І. Горбач, О. В. Запотоцька, В. О. Кібець, П. О. Комірчий, П. В. Макушев, Т. А. Пflugатар, В. В. Сокурченко та ін.

Тому **метою статті** є визначення сутності адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні.

Виклад основного матеріалу

Проаналізувавши різні підходи до тлумачення поняття «правовий статус», ми поділяємо позицію В. В. Штучного, який констатує, що «серед правників немає єдиної думки щодо розуміння поняття "правовий статус"» [2, с. 81]. Утім це видається цілком закономірним, адже «статус» є «особливою ознакою, котра вказує на певний стан учасника суспільних відносин», а також «визначає кількісні та якісні характеристики якогось явища або предмета», а його синонімами постають слова «становище», «стан», «модальність», «індигенат» тощо. Причому інтерпретації статусу відображають множину його фактичного вияву, зокрема: 1) «як певну позицію чи ранг у тій чи іншій ієрархії, системі, організації, суспільстві, структурі, тощо» [263, с. 58]; 2) «як сукупність певних прав та обов'язків фізичної чи юридичної особи, що характеризують їх правове положення» [3, с. 59].

Водночас різні підходи до тлумачення поняття «правовий статус» не дають підстав стверджувати, що наявні відмінності в наукових визначеннях цього явища є взаємовиключними, незіставними, оскільки сутнісний юридичний

зміст розглядуваного поняття майже всі дослідники трактують однаково. Зважаючи на це, юрист-адміністративіст В. В. Штучний, узагальнюючи позиції дослідників, зазначає, що в узагальненому вигляді правовий статус можна інтерпретувати як «комплексну категорію, що складається із сукупності властивостей (ознак) та якостей суб'єкта, які визнаються державою як юридично значущі й закріплюються в тому чи іншому вигляді на рівні відповідних нормативно-правових актів, і які відображають правове (юридичне) становище суб'єкта в системі певних суспільних відносин» [2, с. 81].

Найбільш повно висвітлює сутність правового статусу А. В. Попик, на думку якої, цей статус (у контексті реалізації кадрової політики в системі правосуддя) є модельною конструкцією, що забезпечує належну визначеність суспільних відносин, зокрема й в адміністративно-правових відносинах щодо реалізації кадрової політики в системі правосуддя. На цій підставі вчена доходить думки, що «адміністративно-правовий статус» у загальному сенсі є правовим статусом, урегульованим нормами адміністративного законодавства й стосується суб'єкта адміністративного права, окреслюючи його юридичну сутність, права й обов'язки, предмет відання [4, с. 68].

Викладене становить актуальну теоретичну основу, на якій може бути сформульовано визначення поняття «адміністративно-правовий статус суб'єкта адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні». Причому слід урахувати такі *особливості* відповідного правового статусу:

1. Адміністративно-правовий статус цього суб'єкта є умовною та узагальненою абстракцією, що:

1) не має сталих властивостей, які притаманні всім суб'єктам. Це означає, що досліджуваний статус може бути деталізований у структурних елементах до того ступеня, до якого суб'єкти формування та/або реалізації розглядуваної державної політики можуть бути визначені як суб'єкти зі спільним правовим статусом [5]. На такій закономірності в теорії правового статусу акцентував вітчизняний науковець О. І. Остапенко, досліджуючи статус суб'єкта адміністративної юрисдикції. Учений слушно зауважував, що суб'єкти, які мають статус суб'єкта адміністративної юрисдикції, насправді наділені загальним статусом суб'єкта адміністративної юрисдикції, властивим всім зазначеним суб'єктам, а також спеціальним статусом суб'єкта адміністративної юрисдикції, властивого лише окремим суб'єктам адміністративної юрисдикції [6, с. 24]. Отже, адміністративно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні є загальним статусом, який поділяється на певні підстатуси (спеціальні статуси), передусім: а) спеціальний адміністративно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики у

сфері ОЗ в Україні; б) адміністративно-правовий статус суб'єкта формування державної політики у сфері ОЗ в Україні; в) адміністративно-правовий статус суб'єкта реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні. Крім того, виокремлені спеціальні вияви досліджуваного адміністративно-правового статусу своєю чергою можуть мати власні особливі модельні вияви, обумовлені особливостями мети, функцій, завдань, компетенції, відповідальності конкретного суб'єкта, що функціонує у сфері ОЗ;

2) як певний надстатус, поширюваний на суб'єктів адміністративного права, які діють у межах певного адміністративно-правового режиму, а саме – режиму ОЗ. Критерії оцінювання складності статусу «надстатус» означає, що відповідний правовий статус об'єднує надзвичайно широке коло суб'єктів адміністративного права [7, с. 67], які володіють власними спеціальними, особливими адміністративно-правовими статусами, а саме суб'єктів, які: а) можуть бути віднесені до різних гілок влади; б) можуть не мати статусу суб'єкта державної влади (бути суб'єктом громадянського суспільства).

2. Адміністративно-правовий статус зазначеного суб'єкта вибудовується на нормах чинного законодавства, що становить нормативно-правову основу формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ і на відповідних статутних нормативно-правових актах, у яких деталізують повноваження та компетенцію відповідних суб'єктів.

3. Адміністративно-правовий статус цього суб'єкта дає змогу суб'єктам формування та/або реалізації державної політики у сфері ОЗ безпосередньо чи опосередковано впливати на процеси, відносини, явища у сфері ОЗ, зокрема шляхом об'єктивації функцій (та виконання завдань) адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні, а також бути учасником відносин у цій сфері.

Ураховуючи викладене, можемо дійти висновку, що *адміністративно-правовий статус суб'єкта адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні* – це складний, методологічно узагальнений юридичний конструкт, що має практичне значення, окреслюючи особливе адміністративно-правове становище суб'єкта в системі суспільних відносин у сфері ОЗ та в системі суб'єктів формування і реалізації державної політики загалом, що обумовлено нормативно визначеними властивостями цього суб'єкта (його організаційною будовою, функціональним призначенням, предметом відання, сукупністю повноважень у сфері ОЗ, особливостями юридичної відповідальності. У своєму загальному вияві цей правовий статус характеризує єдине правове становище (місце) різних суб'єктів, що функціонують у сфері ОЗ, впливаючи на процеси формування та/або

реалізації державної політики в цій сфері. У своєму ж спеціальному вияві зазначений статус набуває особливих рис, що характеризує статусні властивості конкретного суб'єкта щодо формування та/або реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні.

На підставі аналізу наукової літератури, у якій розглянуто сутність правового статусу, можна дійти висновку, що «стосовно питання про те, які саме елементи утворюють правовий статус, у наукових колах не спостерігається одностійності». Причому така ситуація є закономірною, адже перелік структурних елементів правового статусу становлять «усі якості, властивості, характеристики, які тією чи іншою мірою впливають на юридичне (правове) становище суб'єкта» [2, с. 81]. Деякі вчені пропонують відкритий перелік структурних елементів адміністративно-правового статусу суб'єктів. Наприклад, Ю. В. Терещук вважає, що адміністративно-правовий статус (на прикладі статусу керівника в митних органах України) має такі елементи: «сукупність прав, обов'язків, повноважень, правообмежень, гарантій законної діяльності, юридичної відповідальності, вимог професійної придатності, порядок призначення тощо» [8, с. 78].

Поширеним у науковій літературі є підхід до виокремлення структурних елементів правового статусу шляхом поділу їх на дві групи за критерієм важливості (суттєвості) відображення правового становища суб'єкта), тобто поділу цих структурних елементів на основні (обов'язкові) й додаткові. Такий підхід критично оцінює А. Є. Крищенко, зауважуючи, що «під час розгляду адміністративно-правового статусу будь-якого суб'єкта не можна виділяти елементи в основні й додаткові, головні та другорядні, адже всі вони є важливими і невід'ємними складовими одного цілого, необхідними частинами певного комплексного правового становища певного суб'єкта». Учений переконаний, що без будь-якої однієї частини повноцінна й ефективна діяльність суб'єкта буде неможливою [9, с. 69].

Цікавим у контексті становлення наукової думки про адміністративно-правовий статус є підхід до розуміння структури цього юридичного конструкта, яку було окреслено В. О. Тимошенко. Юрист-адміністративіст (на прикладі правового статусу суб'єкта кадрового забезпечення діяльності ДБР) вважає, що адміністративно-правовий статус утворюють такі складові: 1) адміністративна правосуб'єктність (процедурні критерії створення суб'єкта; процедурні вимоги до осіб, які бажають увійти до складу суб'єкта; процедурні вимоги кворумного характеру); 2) спеціальна компетенція (предмет відання та компетенція); 3) гарантійний елемент (завдання та функції суб'єкта); 4) юридична відповідальність [10, с. 158–160]. Попри важливість такого підходу, слід зауважити, що він може бути застосовним лише до визначення структури адміністративно-правового статусу колегіального державного

органу, що діє з огляду на наявність кворуму членів цього державного органу.

Своєю чергою О. В. Запотоцька виокремлює такі дві групи елементів адміністративно-правового статусу (на прикладі статусу Національного банку України), використовуючи сутнісний підхід: 1) організаційні – мета створення, організаційна структура, принципи, завдання, напрями діяльності, порядок створення, реорганізації та ліквідації, наявність структурних утворень; 2) змістовні – права, обов'язки, адміністративна відповідальність [11, с. 160].

Складніший підхід обстоюють Д. М. Бахрах і О. Ю. Якимов, які вважають, що правовий статус утворюють такі «блоки» структурних елементів статусу: 1) цільовий (мета, завдання та функції); 2) структурно-організаційний (порядок утворення суб'єкта, його подальша легалізація, зміна юридичної форми, ліквідація тощо); 3) компетенційний [12, с. 28].

В окреслених підходах до структури правового статусу немає вказівки на такий важливий елемент правового статусу, як юридична відповідальність, особливості якої визначають правове становище суб'єкта, сприяючи дотриманню ним законності та забезпечуючи цілісність правопорядку у сфері, у якій цей суб'єкт діє. На цю обставину акцентують увагу й інші вітчизняні юристи-адміністративісти. Наприклад, А. А. Стародубцев доповнює окреслені інтерпретаційні підходи, стверджуючи, що адміністративно-правовий статус також формує і юридична відповідальність суб'єкта. Утім дискусійним є те, що учений серед елементів статусу називає «функції та повноваження» та «функціональний елемент» [13, с. 86], які охоплені «цільовим» і «компетенційним» «блоками».

Крім того, не всі вчені вважають окремим елементом адміністративно-правового статусу суб'єкта гарантії його діяльності. Зазначене є закономірним, що потребує додаткового пояснення. Наприклад, учена І. Л. Антипова вважає, що адміністративно-правовий статус суб'єкта охоплює юридичні гарантії його діяльності [14, с. 79], причому юридичні гарантії діяльності є достатньо широким поняттям, що може охоплювати:

1) елементи поза адміністративно-правовим статусом суб'єкта. Зокрема, це: діяльність інституцій, що забезпечують виконання повноважень суб'єкта, правовий статус якого аналізують; нормативно-правові акти, що встановлюють правопорядок у сфері, у якій функціонує відповідний суб'єкт, тощо. Тобто в цьому контексті слід вести мову про гарантії правового статусу;

2) різні елементи адміністративно-правового статусу суб'єкта. До прикладу, гарантійне значення мають повноваження суб'єкта, його мета діяльності, організаційні процеси в суб'єкті й щодо суб'єкта тощо.

Отже, доцільно визначати гарантії діяльності як окремий елемент адміністративно-

правового статусу, а *право на реальність юридичних гарантій здійснення повноважень* – як складову компетенційного блоку статусу суб'єкта.

Ураховуючи окреслені підходи до розуміння структури правового статусу, їх переваги й недоліки, можемо дійти думки, що *систему адміністративно-правового статусу суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні* утворюють такі елементи:

1. *Цільовий блок адміністративно-правового статусу суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*, який формують такі елементи досліджуваної юридичної конструкції:

1) *мета суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*. Спершу зазначимо, що в юридичному контексті мета існування, функціонування (здійснення) будь-якого суб'єкта (предмета, процесу) визначає динамічну об'єктивацію цього суб'єкта (предмета, процесу) в практичній дійсності, зводячи її до певної логічної форми, розумності і раціональності якої обумовлені достатньою адекватністю відповідної мети, а точніше – розумністю та раціональністю того, хто визначає цю мету [15, с. 63]. Оскільки в Україні немає державного органу, створеного для формування та/або реалізації виключно державної політики у сфері ОЗ, доходимо висновку, що відповідний елемент статусу випливає з основної мети таких органів. Причому ця основна мета повинна бути ширшою (не просто суміжною) за формування та реалізацію державної політики в досліджуваній сфері.

2) *завдання суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*. У юридичному сенсі завданням є цілеспрямований, наперед визначений напрям діяльності суб'єкта адміністративного права, що обумовлює об'єктивацію певної мети. У контексті досліджуваного питання завданнями суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні є нормативно визначені шляхи досягнення мети досліджуваного адміністративно-правового механізму. Водночас нормативно-правове формулювання таких завдань суб'єктів формування та/або реалізації державної політики в зазначеній сфері є достатньо широким, адже в Україні не створено спеціалізованого державного органу, який виконував би відповідні завдання (створення державного органу, що виконував би всі завдання щодо формування та реалізації зазначеної державної політики, виконувани в межах системи відповідних суб'єктів, не є можливим). Саме тому, наприклад, у межах адміністративно-правового статусу НП України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні, важливими є такі завдання: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; протидія злочинності [16] (п. 1–3 ч. 1

ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»), адже в межах цих завдань може відбуватися реалізація досліджуваної нами державної політики;

3) *функції суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*. У юридичному контексті функціонування будь-чого тлумачать як фактичний вияв функціональної властивості суб'єкта (чи об'єкта) – здатності здійснювати (виконувати) певну діяльність (роботу) на певних підставах і за певних умов. Причому зазначена діяльність (робота) підпорядкована конкретній меті, адже діяльність (робота) суб'єкта (об'єкта), не підпорядкована певній меті, не є конструктивною, визначеною та керованою, а отже, здатна становити потенційну загрозу для життя і здоров'я людини [15, с. 63]. Слід зауважити, що функції суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ здійснюються в межах завдань цього суб'єкта та на виконання мети адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у відповідній сфері. Наприклад, МВС України як суб'єкт формування та реалізації цієї державної політики виконує такі функції: а) розробляє законопроекти та проекти інших нормативно-правових актів з питань, які стосуються ОЗ; б) готує зауваження та пропозиції до прийнятих законів України, що надійшли на підпис Президентів України й стосуються відповідних питань ОЗ у державі; в) організовує організаційно-управлінське (науково-методичне) забезпечення судово-експертної діяльності й організовує провадження науково-дослідної діяльності у сфері судової експертизи, зокрема експертизи зброї тощо;

4) *принципи суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*, що за своєю структурою та змістом є тотожними принципам адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики в зазначеній сфері.

3. *Компетенційний блок адміністративно-правового статусу суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*. Вітчизняний теоретик сучасної концепції правового статусу суб'єкта публічного адміністрування В. В. Терещук, аналізуючи компетенцію суб'єкта публічного адміністрування, доходить висновку, що компетенція є «фактичним нормативним відображенням правосуб'єктності цього суб'єкта, й елементом його правового статусу» [17, с. 390], є юридичним конструктом, що «окреслює предмет його відання (сфери та рамки суспільного життя, у яких юридично спроможний реалізовувати свої права та обов'язки відповідний суб'єкт), а також об'єм наданих йому повноважень (прав і обов'язків), наявність яких дозволяє будь-кому виокремлювати відповідного суб'єкта в якості суб'єкта публічного адміністрування (зокрема робити висновки про його правове становище, публічно-правову роль, а також

адміністративно-правовий потенціал функціонування), а йому – діяти, досягаючи мети свого створення» [17, с. 390]. Ми цілком поділяємо такий підхід, ураховуючи висновки, сформульовані нами в процесі дослідження змісту публічно-правових відносин щодо формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні, а саме зміст цих відносин у контексті владного суб'єкта (такі висновки окреслено в підрозділі 2.3 цієї наукової праці).

Водночас слід зважати на те, що компетенційний блок досліджуваного адміністративно-правового статусу має такі складові:

1) *предмет відання*, який окреслюється питаннями формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ у державі. З огляду на те, що в Україні немає спеціального державного органу, який компетентний формувати та реалізувати державну політику у відповідній сфері, суб'єкти, які мають досліджуваний правовий статус (як продемонстровано в цьому підрозділі й підрозділі 2.3 наукової праці), охоплюють певний сегмент чи сегменти окресленого предмета відання;

2) *повноваження*, що визначають, з одного боку, ступінь свободи в можливостях діяти в певний спосіб у процесі формування та/або реалізації державної політики у сфері ОЗ (*права*), а з іншого боку – імперативні вимоги діяти в певний спосіб у цьому процесі (*обов'язки*). Слід зауважити, що саме цей елемент компетенційного блоку розглядуваного адміністративно-правового статусу: а) дає змогу ідентифікувати суб'єкта як такого, що може брати участь у конкретних публічно-правових відносинах щодо формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні; б) у взаємодії з характером повноважень іншого учасника (учасників) зазначених публічно-правових відносин становить зміст цих відносин (детальніше це питання висвітлено в підрозділі 2.3 цієї наукової праці);

3) *реальна можливість користуватися юридичними гарантіями здійснення повноважень* (детально це питання висвітлено в підрозділі 3.3 цієї наукової праці).

Особливість для невіддільних суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні полягає в тому, що їхній компетенційний блок статусу: 1) не містить предмета відання, хоча в законопроекті про ОЗ у частині, що регулюватиме участь суб'єктів громадськості, може бути передбачено вимогу до мети створення такого суб'єкта (наприклад, контроль за сферою ОЗ тощо); 2) структурний елемент «повноваження» безпосередньо замінений двома елементами – «права» й «обов'язки» невіддільного суб'єкта.

4. *Юридична відповідальність як структурний елемент адміністративно-правового статусу суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні*, що виявляється в обов'язку посадових осіб державних органів, які формують та/або

реалізують державну політику в цій сфері (також представників суб'єктів громадськості чи суб'єктів громадськості загалом), нести негативні юридичні наслідки, передбачені санкціями (закріпленими в законодавстві), за неналежне користування правами чи невиконання обов'язків (неналежне виконання) у процесі формування та реалізації зазначеної державної політики.

Доходимо висновку, що в Україні є умовна система суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ. У межах цієї системи всі ці владні й невіддільні суб'єкти володіють адміністративно-правовим статусом суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ. Оскільки в Україні не створено спеціального державного органу, повноважного формувати й реалізовувати державну політику у сфері ОЗ, зазначеним статусом володіє низка державних органів різних гілок влади та різних рівнів влади, а також суб'єкти громадянського суспільства, що дає підстави тлумачити відповідний адміністративно-правовий статус як: 1) особливу юридичну конструкцію – правовий надстатус; 2) юридичну конструкцію, що в кожному конкретному випадку (у контексті конкретного суб'єкта) відображає певний сегмент мети, завдань і функцій адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ.

Також слід констатувати, що всі важелі впливу в системі досліджуваних суб'єктів нині зосереджено в одного органу виконавчої влади – МВС України. Проблема полягає в тому, що саме в системі МВС України здійснюють найважливіші адміністративні процедури у сфері ОЗ (щонайперше, це дозвільні процедури, а також внутрішньоспрямовані та зовнішньоспрямовані контрольні-наглядні процедури у відповідній сфері), що: 1) визначають якісні та кількісні показники сфери ОЗ у державі; 2) безпосередньо впливають на чинники існування та зростання обсягу тіньового ринку ОЗ (хоча це також результат неефективності законодавства, що регулює ОЗ у державі). У цьому контексті зауважимо, що така «узурпація» владних повноважень не лише спричиняє розвиток бюрократизму у сфері ОЗ, а й створює суттєві корупційні ризики [18] (зазначене стоїть на заваді належній об'єктивації антикорупційної функції адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ у нашій державі). Водночас відповідна «узурпація» є цілком закономірною, з огляду на правовий статус МВС України, а щонайперше – НП України [19]. Отже, якщо адміністративно-правова реформа у сфері ОЗ не буде передбачати відповідних інституційних перетворень (створення нового державного органу, предметна компетенція якого буде цілком пов'язана зі сферою ОЗ), то за таких обставин вбачається потреба в комплексному вдосконаленні нормативно-правової основи діяльності МВС України у сфері ОЗ, а також

здійснення системної політики мінімізації корупційних ризиків у системі цього Міністерства в контексті здійснення цим суб'єктом адміністративних процедур у сфері ОЗ. Отже, подальший процес становлення адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні потребує: 1) створення в системі МВС України окремого органу, предметом відання якого буде здійснення дозвільних процедур у сфері ОЗ; 2) створення поза системою МВС України державного органу, предмет відання якого зводиться до державного контролю та нагляду у сфері ОЗ; 3) нормативної визначеності адміністративно-правового статусу суб'єктів громадського контролю в цій сфері, створення Реєстру суб'єктів громадського контролю, у якому будуть також міститися відомості про основну сферу діяльності таких суб'єктів (якщо ця сфера пов'язана зі сферою ОЗ і до цього суб'єкта не застосовні обмеження та заборони стосовно участі в процесах формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ, його можна вважати відповідним суб'єктом); 4) удосконалення правового статусу комітетів ВР України в здійсненні парламентського контролю у сфері ОЗ.

Висновки

На основі вищевикладеного приходимо до висновку, що адміністративно-правовий статус суб'єкта адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні – це складний, методологічно узагальнений юридичний конструкт, що має практичне значення, окреслюючи особливе адміністративно-правове становище суб'єкта в системі суспільних відносин у сфері ОЗ та в системі суб'єктів формування і реалізації державної політики загалом, що обумовлено нормативно визначеними властивостями цього суб'єкта (його організаційною будовою, функціональним призначенням, предметом відання, сукупністю повноважень у сфері ОЗ, особливостями юридичної відповідальності).

Систему адміністративно-правового статусу суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні становлять: 1) цільовий блок статусу: мета, завдання і функції суб'єкта (корелюються метою адміністративно-правового механізму формування та реалізації зазначеної державної політики), а також принципи виконання завдань і реалізації функцій суб'єкта; 2) компетенційний блок: а) предмет відання (окреслюється питаннями формування та реалізації державної політики у відповідній сфері); б) повноваження (права і обов'язки щодо формування та реалізації державної політики у вказаній сфері); в) гарантії належного виконання повноважень; 3) юридична відповідальність суб'єкта.

Список використаних джерел:

1. Гладкий В.В. Значення та значимість правового статусу в юридичній науці та практиці. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали ХХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 трав. 2019 р.) / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. Т. 1. С. 30–33.
2. Штучний В.В. Адміністративно-правові засади підготовки кадрів управління державної охорони України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2015. 204 с.
3. Комарова Ю.М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 229 с.
4. Попик А.В. Адміністративно-правові засади реалізації кадрової політики в системі правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 238 с.
5. Шумейко Т.А. Поняття адміністративно-правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї. *Сучасні проблеми юридичної науки в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 берез. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 40–43.
6. Остапенко О.І. Деякі питання класифікації учасників адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення, що вчинені у галузі використання природних ресурсів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 782. С. 20–26.
7. Терещук В.В. Правовий статус суб'єктів публічного адміністрування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 270 с.
8. Терещук Ю.В. Адміністративно-правовий статус керівника в митних органах України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 1. Т. 2. С. 69–73.
9. Крищенко А.Є. Адміністративно-правовий статус керівника територіального органу Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 215 с.
10. Тимошенко В.О. Характеристика правового статусу суб'єкта кадрового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 156–160.
11. Запотоцька О.В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 238 с.
12. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник для вузов. М. : БЕК, 1999. 368 с.
13. Стародубцев А.А. Організаційно-правові питання діяльності інспекції особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1999. 185 с.
14. Антипова І.Л. Адміністративно-правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 245 с.
15. Гладкий В.В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. *Сучасні погляди на реформування законодавства* : матеріали наук.-практ. конф. (Полтава, 25–26 жовт. 2019 р.). Херсон, 2019. С. 62–66.
16. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
17. Терещук В.В. Правовий статус суб'єктів, які здійснюють публічне адміністрування в Україні. Правові засади організації та здійснення публічної влади : зб. тез III Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 28 лют. – 02 берез. 2020 р.) / ХУУП ім. Л. Юзькова. Хмельницький, 2020. С. 388–391.
18. Shumeiko T., Kovalenko V., Hurkovskyi M., Lehenkyi M., Komirchyi P. The main directions of State policy in the area of arms trafficking in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. Iss. 38. P. 197–203.
19. Шумейко Т.А. Вплив міністерства внутрішніх справ України на процес формування і реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 3. С. 132–136.

References:

1. Hladyki, V.V. (2019). Znachennia ta znachymist pravovoho statusu v yurydychnii nauksi ta praktytsi [Meaning and significance of legal status in legal science and practice]. *Teoriia ta praktyka suchasnoi yurysprudentsii* : materialy XX Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 30 trav. 2019 r.) / NluU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, T. 1. pp. 30–33. (in Ukrainian).
2. Shtuchnyi, V.V. (2015). Administratyvno-pravovi zasady pidhotovky kadriv upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy [Administrative and legal principles of training personnel of the state security department of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kharkiv, 204 p. (in Ukrainian).
3. Komarova, Yu.M. (2018). Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy [Administrative and legal status of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 229 p. (in Ukrainian).
4. Popyk, A.V. (2020). Administratyvno-pravovi zasady realizatsii kadrovoi polityky v systemi pravosudiv [Administrative and legal principles of personnel policy implementation in the justice system]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 238 p. (in Ukrainian).
5. Shumeiko, T.A. (2020). Poniattia administratyvno-pravovoho statusu subiekta administratyvno-pravovoho mekhanizmu formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi obihu zbroi [The concept of the administrative-legal status of the

subject of the administrative-legal mechanism of formation and implementation of state policy in the field of arms circulation]. Suchasni problemy yurydychnoi nauky v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 17–18 berez. 2020 r.). Kyiv: Nauk.-doslid. in-t publich. prava, pp. 40–43. (in Ukrainian).

6. Ostapenko, O.I. (2014). Deiaki pytannia klasyfikatsii uchasnykiv administratyvnoho provadzhenia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia, shcho vchyneni u haluzi vykorystannia pryrodnykh resursiv Ukrainy [Some issues of classification of participants in administrative proceedings in cases of administrative offenses committed in the field of use of natural resources of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. № 782. pp. 20–26. (in Ukrainian).

7. Tereshchuk, V.V. (2020). Pravovyi status subiektiv publichnoho administruvannia [Legal status of subjects of public administration]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 270 p. (in Ukrainian).

8. Tereshchuk, Yu.V. (2017). Administratyvno-pravovyi status kerivnyka v mytnykh orhanakh Ukrainy [Administrative and legal status of the manager in the customs authorities of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. Seriya : Yurydychni nauky. Vyp. 1. T. 2. pp. 69–73. (in Ukrainian).

9. Kryshchenko, A.Ie. (2019). Administratyvno-pravovyi status kerivnyka terytorialnoho orhanu Natsionalnoi politsii u sferi zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku [Administrative and legal status of the head of the territorial body of the National Police in the field of ensuring public safety and order]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 215 p. (in Ukrainian).

10. Tymoshenko, V.O. (2020). Kharakterystyka pravovoho statusu subiekta kadrovoho zabezpechennia diialnosti Derzhavnogo biuro rozsliduvan [Characteristics of the legal status of the subject of personnel support of the State Bureau of Investigation]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vyp. 4. pp. 156–160. (in Ukrainian).

11. Zapototska, O.V. (2017). Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoho banku Ukrainy [Administrative and legal status of the National Bank of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 238 p. (in Ukrainian).

12. Bakhrahk, D.N. (1999). Admynstratyvnoe pravo [Administrative law]: uchebnyk dlia vuzov. M.: BEK. 363 p. (in Russian).

13. Starodubtsev, A.A. (1999). Orhanizatsiino-pravovi pytannia diialnosti inspektsii osobovoho skladu shchodo zmitsnennia zakonnosti i dystsypliny v orhanakh vnutrishnikh sprav [Organizational and legal issues of the activity of the personnel inspection regarding the strengthening of legality and discipline in the bodies of internal affairs]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kharkiv, 185 p. (in Ukrainian).

14. Antypova, I.L. (2021). Administratyvno-pravovyi status vyshchyykh spetsializovanykh sudiv v Ukraini [Administrative and legal status of higher specialized courts in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 245 p. (in Ukrainian).

15. Hladkyi, V.V. (2019). Oznaky pravovoho mekhanizmu zabezpechennia antykoruptsiinoi bezpeky. Suchasni pohliady na reformuvannia zakonodavstva [Signs of the legal mechanism for ensuring anti-corruption security]: materialy nauk.-prakt. konf. (Poltava, 25–26 zhovt. 2019 r.). Kherson, pp. 62–66. (in Ukrainian).

16. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy [About the National Police: Law of Ukraine] vid 2 lyp. 2015 r. № 580-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy : [sait]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (in Ukrainian).

17. Tereshchuk, V.V. (2020). Pravovyi status subiektiv, yaki zdiisniuiut publichne administruvannia v Ukraini [Legal status of entities that carry out public administration in Ukraine]. *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady* : zb. tez III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Khmelnyskyi, 28 liut. – 02 berez. 2020 r.) / KhUUP im. L. Yuzkova. Khmelnytskyi, pp. 388–391. (in Ukrainian).

18. Shumeiko, T., Kovalenko, V., Hurkovskyyi, M., Lehenkyi, M., Komirchyyi, P. (2021). The main directions of State policy in the area of arms trafficking in Ukraine. *Amazonia Investiga*. Vol. 10. Iss. 38. P. 197–203. (in English).

19. Shumeiko, T.A. (2021). Vplyv ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy na protses formuvannia i realizatsii derzhavnoi polityky u sferi obihu zbroi v Ukraini [The influence of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the process of formation and implementation of state policy in the sphere of weapons circulation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vyp. 3. pp. 132–136. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 26.08.2024

Shumeiko T.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE SUBJECTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF WEAPONS TRAFFIC IN UKRAINE AND ITS SYSTEM

The importance of clarifying the essence of the administrative-legal status of the subjects of the administrative-legal mechanism for the formation and implementation of state policy in the sphere of arms circulation in Ukraine is due to the fact that thanks to the legal construct "legal status" it is possible to understand who (what) this or that is subject of law in certain social relations. However, despite the importance of an accurate understanding of the essence and structure of the administrative-legal status of the subjects of the formation and implementation of state policy in the sphere of arms circulation in Ukraine, this issue has not yet been the subject of comprehensive research by domestic lawyers. It was found that different approaches to the interpretation of the concept of "legal status" do not give grounds for asserting that the existing differences in scientific definitions of this phenomenon are mutually exclusive, incomparable, since the essential legal content of the considered concept is interpreted by almost all researchers in the same way. Based on the analysis of the scientific literature, which examines the essence of legal status, it can be concluded that there is no unanimity in scientific circles regarding the question of what elements constitute legal status. Moreover, such a situation is natural, because the list of structural elements of legal status consists of all qualities, properties, characteristics that to one degree or another affect the subject's legal (legal) position. It is substantiated that the administrative-legal status of the subject of the administrative-legal mechanism for the formation and implementation of state policy in the field of arms circulation in Ukraine is a complex, methodologically generalized legal construct that has practical significance, outlining the special administrative-legal position of the subject in the system social relations in the field of arms circulation and in the system of subjects of the formation and implementation of state policy in general, which is due to the normatively determined properties of this subject (its organizational structure, functional purpose, subject of assignment, set of powers in the sphere of arms circulation, features of legal responsibility).

Keywords: administrative and legal status, subjects, administrative and legal mechanism, State policy in the field of arms circulation, system.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.09
УДК 347.965

Зубрицький О. О.,

аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9831-1724>

СПРОЩЕНЕ ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТІВ: ДОСЯГНЕННЯ РІВНОВАГИ МІЖ ОПЕРАТИВНІСТЮ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ

Мета статті полягає в обґрунтуванні застосування спрощеного дисциплінарного провадження для адвокатів як засобу досягнення оптимального балансу між швидкістю процедур і ефективністю їх результатів. Це сприятиме підвищенню прозорості та справедливості у розгляді справ, що стосуються дотримання адвокатами законодавчих вимог і професійної етики. Стаття присвячена дослідженню проблем і перспектив спрощеного дисциплінарного провадження щодо адвокатів в Україні, зосереджуючи увагу на досягненні рівноваги між оперативністю та результативністю такого процесу. У статті проаналізовано ключові аспекти спрощення дисциплінарних проваджень, включаючи нормативно-правові основи, ефективність процедур і забезпечення справедливості. Автор детально розглядає переваги та недоліки спрощеного підходу до дисциплінарних проваджень, підкреслюючи важливість швидкого реагування на порушення етики та професійних стандартів, з одночасним збереженням справедливості та права на захист. У статті наведено приклади з практики, які ілюструють як спрощення процесу може покращити ефективність розгляду дисциплінарних справ, не ставлячи під загрозу права адвокатів. Особливу увагу приділено питанням адаптації спрощених процедур до існуючих законодавчих норм та практик, а також аналізу можливих юридичних і практичних викликів, що можуть виникнути в процесі реалізації таких змін. Автор пропонує ряд рекомендацій щодо вдосконалення спрощеного дисциплінарного провадження, включаючи розробку чітких процедурних норм і створення механізмів для контролю та оцінки ефективності таких змін. У статті наголошується на необхідності комплексного підходу до реформи дисциплінарних процедур, що враховує як потреби оперативності, так і забезпечення високих стандартів результативності та справедливості. У висновках зазначається, що спрощене дисциплінарне провадження має потенціал для підвищення ефективності системи адвокатури, однак його реалізація повинна здійснюватися з урахуванням принципів законності та захисту прав, що забезпечить досягнення справедливого балансу між оперативністю і результативністю. Стаття надає всебічний аналіз спрощених дисциплінарних процедур і формулює рекомендації для їх впровадження в контексті сучасних правових стандартів.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність адвоката, дисциплінарне провадження, спрощене провадження, дисциплінарний проступок, професійна етика адвоката.

Рекомендоване посилання:

Зубрицький О. О. Спрощене дисциплінарне провадження щодо адвокатів: досягнення рівноваги між оперативністю і результативністю. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 73–80. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.09.

Актуальність теми

Спрошене дисциплінарне провадження щодо адвокатів є важливою складовою сучасних реформ інституту адвокатури. В умовах воєнного стану в Україні, потреба в ефективному та спрощеному підході до вирішення дисциплінарних справ стає ще більш актуальною. Воєнний стан значно збільшив обсяг та складність юридичних процедур, що створює додаткове навантаження на вже перевантажені дисциплінарні механізми. У зв'язку з цим, існує нагальна потреба в удосконаленні процедур, які забезпечують не лише оперативність розгляду дисциплінарних справ, а й їх загальну ефективність.

Актуальність теми зумовлена кількома факторами. По-перше, у контексті постійних правових трансформацій і підвищених вимог до професійної діяльності адвокатів, традиційні процедури дисциплінарного провадження часто виявляються неефективними. Необхідність адаптації до нових умов і забезпечення швидкої реакції на порушення є важливими для підтримання високих стандартів професійної етики. Спрощення процедур може значно скоротити час розгляду справ, що дозволяє швидше усувати порушення та підвищувати якість дисциплінарних проваджень.

По-друге, досягнення результативності в спрощених дисциплінарних процедурах є ключовим для забезпечення ефективності дисциплінарного провадження. Оптимізація процедур повинна враховувати не лише швидкість розгляду, але й забезпечення високого рівня правового захисту та відповідності етичним стандартам. Збереження балансу між оперативністю і результативністю є критично важливим для того, щоб спрощення не призводило до зниження якості розгляду дисциплінарної справи та не впливало негативно на професійну відповідальність адвокатів.

По-третє, з огляду на новітні тенденції в правовій науці і практиці, спрощене дисциплінарне провадження повинно бути ретельно проаналізовано з точки зору його впливу на правозастосування і професійну етику. Оцінка ефективності таких процедур в контексті забезпечення справедливого розгляду і захисту прав адвокатів є надзвичайно актуальною для розвитку сучасної правової системи.

Таким чином, дослідження спрощених дисциплінарних процедур щодо адвокатів в контексті досягнення рівноваги між оперативністю і результативністю є актуальним і значущим для розвитку правової науки і практики. Аналіз можливостей і обмежень спрощених механізмів дозволяє формулювати рекомендації для підвищення ефективності правозастосування і забезпечення високих стандартів дисциплінарного контролю в адвокатурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемним питанням дисциплінарної відповідальності адвокатів присвячені праці

вітчизняних науковців та практиків, зокрема, Н.М. Бакаянкової, А.М. Бірюкової, Т.Б. Вільчик, О.М. Дроздова, В.В. Заборовського, Т.С. Коваленко, М.С. Косенка, Д.В. Кухнюка, О.М. Овчаренко, О.В. Щербанюк та ін.

Деякі аспекти дисциплінарної відповідальності адвокатів були предметом дисертаційних досліджень. Так, у дисертації Н.М. Бакаянкової розкривалися організаційні питання професійної відповідальності адвоката [1]. У монографії Т.Б. Вільчик «Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні» досліджувалися обов'язки адвокатів та відповідальність за їх невиконання [2]. У монографії В.В. Заборовського «Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики» вченим розкрита правова природа дисциплінарної відповідальності адвоката та особливості дисциплінарного провадження [3]. У дисертації Т.С. Коваленко «Дисциплінарна відповідальність адвокатів» досліджено механізми дисциплінарної відповідальності адвокатів, аналізуються дисциплінарні проступки, діяльність відповідних органів та пропонуються шляхи вдосконалення законодавства [4]. На рівні дисертації М.С. Косенком досліджено організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [5].

Аналіз дисциплінарної відповідальності адвокатів не обмежується лише дисертаційними дослідженнями, а займає значне місце у сучасній науковій літературі, де дослідники звертають увагу на ключові проблеми, пов'язані з дисциплінарним провадженням та його особливостями. В.В. Заборовський у своїй роботі «Порушення дисциплінарної справи як одна з основних стадій дисциплінарного провадження відносно адвоката» розкриває процесуальні аспекти цієї стадії, підкреслюючи її важливість для забезпечення законності дисциплінарного провадження [6]. Л.О. Волошина акцентує увагу на загальній характеристиці дисциплінарного провадження, зокрема на правових механізмах його реалізації, що сприяють захисту прав адвокатів [7]. У своїй монографії О.В. Щербанюк і Л.А. Остафійчук висвітлюють питання дисциплінарної відповідальності як основного виду юридичної відповідальності адвоката, наголошуючи на юридичній природі даного виду відповідальності та на її важливості у професійній діяльності адвокатів [8]. О.М. Дроздов у статті розглядає незалежність та неупередженість КДКА під час здійснення дисциплінарного провадження, що є основоположними принципами при розгляді таких справ [9]. У свою чергу, Т.В. Колеснік аналізує специфіку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, акцентуючи на практичних аспектах застосування санкцій [10]. О.М. Овчаренко також досліджує дискусійні питання дисциплінарної відповідальності, зокрема стосовно характерних ознак правопорушень, які можуть бути підставою для дисциплінарних стягнень [11].

А.І. Зуєва аналізує правову природу дисциплінарного провадження, акцентуючи на його особливостях у контексті адвокатської діяльності [12]. С.О. Веснін у своїй роботі звертається до зарубіжного досвіду правового регулювання дисциплінарної відповідальності, роблячи акцент на можливостях імплементації цього досвіду в Україні [13]. Н.М. Бакаянова у своїх дослідженнях підкреслює важливість імплементації міжнародних принципів дисциплінарних процедур у національне законодавство України, що дозволить забезпечити більш високий рівень правової захищеності адвокатів [14].

Незважаючи на широке висвітлення окремих питань дисциплінарної відповідальності адвокатів, спрощене провадження не отримало достатньої уваги та комплексного вивчення. У світлі швидких правових змін і зростання вимог до адвокатської діяльності, необхідно знайти ефективні способи впровадження спрощених процедур, щоб забезпечити високий рівень якості дисциплінарного провадження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні застосування спрощеного дисциплінарного провадження для адвокатів як засобу досягнення оптимального балансу між швидкістю процедур і ефективністю їх результатів. Це сприятиме підвищенню прозорості та справедливості у розгляді справ, що стосуються дотримання адвокатами законодавчих вимог і професійної етики.

Виклад основного матеріалу

На підставі щорічних звітів Національної асоціації адвокатів України (НААУ) за 2020 та 2021 роки щодо діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА) можна виділити ключові тенденції та результати, що підкреслюють динаміку дисциплінарного провадження щодо адвокатів в Україні. У 2020 році ВКДКА провела 12 засідань, ухваливши 154 рішення, з яких 125 стосувалися розгляду скарг. Так, 77 рішень (61,6%) завершилися залишенням скарг без задоволення [15].

У 2021 році кількість засідань зросла до 14, а ухвалених рішень — до 283. Також, 61% з 190 рішень у цьому році підтвердили стабільність підходів ВКДКА, де 116 скарг залишилися без задоволення [16].

Водночас, із введенням воєнного стану в Україні у лютому 2022 року, звіти НААУ, зокрема у частині дисциплінарних проваджень не публікуються на офіційному сайті. Відсутність доступу до актуальних даних ускладнює аналіз подальшої діяльності як ВКДКА, так і КДКА регіонів та їх здатності адаптуватися до нових умов, що потребують швидкого реагування та ефективного управління.

У той же час, результати діяльності ВКДКА за 2020 та 2021 роки демонструють не лише активність та ефективність у дисциплінарних провадженнях, а й наголошують на важливості прозорості та підзвітності в умовах викликів, що постали перед адвокатською спільнотою в

Україні. З огляду на ситуацію, що склалася, необхідно розробити нові механізми для забезпечення відкритості діяльності комісій та підтримки довіри до професії.

Покращення якості дисциплінарного провадження щодо адвокатів в Україні є важливим аспектом забезпечення належного функціонування адвокатури як ключового елемента системи правосуддя.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає основні етапи дисциплінарного провадження, які включають ініціювання провадження, перевірку фактів, порушення дисциплінарної справи, розгляд цієї справи та прийняття рішення кваліфікаційно-дисциплінарною комісією, з можливістю подальшого оскарження рішення [17]. Однак цей процес є досить складним та тривалим, що нерідко створює бар'єри у швидкому реагуванні на порушення етичних норм адвокатами. Це, у свою чергу, може призводити до недовіри з боку громадськості, зниження ефективності системи дисциплінарного контролю та потенційного порушення прав адвокатів.

Дисциплінарне провадження щодо адвокатів має бути спрямованим не лише на забезпечення накладання дисциплінарного стягнення, але й гарантувати швидкий і прозорий розгляд скарг з боку осіб, що ініціюють дисциплінарні справи. В умовах стрімких змін у правовій системі України, зокрема з урахуванням Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України [18], а також Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки [19], важливим завданням стає впровадження спрощених процедур у дисциплінарному провадженні.

В рамках Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки в Україні планується реформування дисциплінарних процедур щодо адвокатів шляхом впровадження прозорих механізмів регулювання.

Зокрема, пропонується створення публічного електронного реєстру дисциплінарних рішень, який сприятиме відкритості процесу та забезпечить оперативний доступ до інформації про притягнення адвокатів до відповідальності. Це нововведення покликане підвищити рівень правової визначеності, а також зміцнити механізми захисту професійних етичних стандартів, шляхом встановлення чітких критеріїв та підстав для притягнення до відповідальності, що, у свою чергу, гарантуватиме справедливий і неупереджений перегляд таких рішень [20].

В умовах воєнного стану та збільшення кількості адвокатів, необхідність оперативного реагування на порушення з їхнього боку та забезпечення прозорості процедури є вкрай важливою. Однією з ключових ініціатив є впровадження спрощеного дисциплінарного

провадження. Запровадження такого механізму може значно скоротити строки розгляду дисциплінарних справ, забезпечити прозорість та доступність процесу, а також зменшити навантаження на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії регіонів.

Основні переваги спрощеного дисциплінарного провадження полягають у наступному:

а) *Скорочення строків розгляду справ.* Однією з найбільш критичних проблем у сфері дисциплінарного провадження є затягування розгляду дисциплінарних справ. Спрощене провадження дозволить забезпечити швидкий розгляд менш складних справ. Скорочені строки на всіх етапах дисциплінарного провадження дозволять забезпечити оперативне притягнення до відповідальності за вчинені дисциплінарні проступки, що також сприятиме підвищенню ефективності системи дисциплінарного контролю загалом.

б) *Простота та прозорість процедури.* У сучасному механізмі дисциплінарного провадження передбачено кілька складних етапів, які потребують значного часу та ресурсів для їхньої реалізації. Спрощена процедура передбачатиме значно скорочену кількість етапів та зменшення обсягу реалізації вимог. Це, у свою чергу, зробить процес зрозумілішим як для адвокатів, так і для осіб, що ініціюють дисциплінарне провадження. Прозорість процедури буде досягнута через використання сучасних технологій, таких як електронний документообіг та автоматизовані системи управління справами.

в) *Зменшення навантаження на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії.* Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії наразі перебувають під значним навантаженням через великий обсяг дисциплінарних справ. Спрощене дисциплінарне провадження дозволить зменшити навантаження на комісії шляхом більш швидшого розгляду менш складних справ, що забезпечить більш ефективний розгляд серйозних дисциплінарних проступків.

Існує кілька варіантів впровадження спрощеного дисциплінарного провадження, кожен з яких має свої переваги та недоліки.

1. Спрощене провадження для певних категорій дисциплінарних проступків. Цей варіант передбачає, що спрощена процедура застосовуватиметься лише до дисциплінарних проступків, що не спричинили значних негативних наслідків для клієнтів або третіх осіб. Такий підхід дозволить прискорити розгляд незначних порушень, зосередивши ресурси кваліфікаційно-дисциплінарних комісій на розгляді складніших справ.

2. Застосування спрощеного провадження до всіх категорій дисциплінарних проступків з певними обмеженнями. Цей варіант передбачає використання спрощеної процедури за умови, що адвокат визнав свою вину або згоден на таку процедуру. Це дозволить зменшити навантаження на комісії та скоротити час розгляду справ.

3. Розгляд справ без виклику сторін. Ще одним варіантом спрощення дисциплінарного провадження є розгляд справ за відсутності адвоката та інших сторін, що значно зменшить тривалість процесу та дозволить винести рішення за наявності достатніх доказів.

У той же час, слушною є позиція С. Вилкова, який вказує, що спрощення дисциплінарних процедур у межах адвокатського самоврядування може бути ефективним засобом підвищення оперативності і результативності розгляду скарг на дії адвокатів. Адвокатура, як самоврядний інститут, володіє достатніми повноваженнями для адаптації внутрішніх регламентів, що дозволяє забезпечити ефективність дисциплінарного провадження без необхідності втручання з боку законодавчих органів. Це підкреслює здатність органів адвокатського самоврядування гнучко реагувати на виклики, зумовлені реформуванням правової системи, зберігаючи при цьому автономію у прийнятті рішень.

На думку голови ВКДКА вже існують прецеденти, коли певні зміни до дисциплінарних процедур були впроваджені без змін до законодавства. Наприклад, рішення про розгляд скарг на адвокатів без участі сторін ґрунтується на наданих документах і доказах, що дозволяє суттєво знизити навантаження на дисциплінарні органи і прискорити процес прийняття рішень. Така практика відповідає стандартам Верховного Суду і є важливим етапом у підвищенні ефективності процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів [21].

Важливим аспектом удосконалення дисциплінарного провадження є розробка механізмів для впровадження спрощеної процедури для певних категорій порушень, таких як несплата щорічних внесків адвокатами. Такий підхід може бути результативним у випадках, де розгляд скарг не вимагає тривалого і складного процесу, забезпечуючи швидке вирішення та ефективність дисциплінарних заходів.

Загалом, самоврядність адвокатури є ключовим принципом, що забезпечує її незалежність і ефективність. Можливість адаптувати дисциплінарні процедури всередині системи адвокатського самоврядування підкреслює потенціал для подальшого удосконалення цього інституту.

Незважаючи на очевидні переваги впровадження спрощеного дисциплінарного провадження, існують певні ризики, які необхідно враховувати для забезпечення справедливості та об'єктивності розгляду дисциплінарних справ.

➤ Недостатня об'єктивність розгляду дисциплінарних справ. Спрощене провадження може призвести до того, що певні справи будуть розглянуті без детального вивчення всіх обставин. Це, у свою чергу, може призвести до винесення несправедливих рішень щодо адвокатів, що може порушувати їхні права.

➤ Зловживання механізмом спрощеного провадження. У випадках, коли спрощене провадження застосовується до складних справ, існує ризик зловживання цим механізмом, зокрема через необґрунтоване притягнення адвокатів до відповідальності без належного розгляду їхньої провини.

Для мінімізації цих ризиків необхідно реалізувати кілька важливих заходів. По-перше, має бути чітко визначений перелік дисциплінарних проступків, до яких може застосовуватись спрощене дисциплінарне провадження. Це дозволить уникнути ситуацій, коли складні справи розглядаються за спрощеною процедурою без належного дослідження обставин.

По-друге, необхідно створити ефективні механізми контролю за діяльністю кваліфікаційно-дисциплінарних комісій регіону, які забезпечуватимуть об'єктивність і прозорість розгляду справ. Наприклад, доцільно запровадити систему незалежного аудиту дисциплінарних проваджень, що дозволить виявляти можливі зловживання та недоліки у роботі комісій.

Третім важливим заходом є запровадження обов'язкових навчальних програм для адвокатів, які сприятимуть підвищенню їхнього рівня професійної етики та відповідальності. Це дозволить зменшити кількість дисциплінарних справ, а також сприятиме загальному підвищенню якості надання адвокатських послуг.

Основні переваги та ризики запровадження спрощеного дисциплінарного провадження щодо адвокатів

Переваги	Ризики
Скорочення строків розгляду справ. Процедури будуть проводитися швидше, що дозволить оперативніше реагувати на порушення.	Зниження об'єктивності. Через спрощення процедури може не відбутися повне та об'єктивне дослідження всіх обставин справи.
Простота та прозорість. Спрощене провадження буде легшим для розуміння та прозорішим для всіх учасників процесу, включаючи адвокатів та осіб, що подали скаргу.	Зловживання процедурою. Можливість застосування спрощеного провадження для неправомірного притягнення адвокатів до відповідальності.
Зменшення навантаження на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії. Це дозволить зосередитися на складніших справах.	Формалізація процесу. Надмірне спрощення може призвести до того, що процедури будуть проводитися формально, без належної уваги до деталей.
Економічність. Скорочення часу та витрат на проведення дисциплінарного провадження.	Порушення права на захист. Може бути обмежене право адвоката на всебічний захист, що негативно позначиться на справедливості рішення.
Підвищення ефективності дисциплінарного контролю. Завдяки прискоренню розгляду справ підвищиться загальна ефективність адвокатської діяльності.	Несправедливі рішення. Ризик ухвалення рішень, що не відображають всіх аспектів справи, що може призвести до несправедливих наслідків для адвокатів.
Забезпечення довіри суспільства. Прозорість і своєчасність розгляду справ сприятимуть підвищенню рівня довіри до адвокатури.	Обмежена участь сторін. Спрощене провадження може передбачати розгляд без виклику сторін, що може негативно вплинути на право бути вислуханим.

Висновки

Запровадження спрощеного дисциплінарного провадження щодо адвокатів є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності функціонування процедури притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності. Прискорення процедури, спрощення процесів та зниження навантаження на кваліфікаційно-дисциплінарні комісії створюють умови для більш оперативного та прозорого розгляду справ. Однак такі зміни несуть потенційні загрози, пов'язані з ризиком порушення фундаментальних принципів правосуддя, таких як об'єктивність, справедливість та право на захист.

Щоб досягти балансу між оперативністю та результативністю, необхідно розробити ефективні механізми контролю за реалізацією спрощеного

дисциплінарного провадження. По-перше, слід запровадити диференціацію дисциплінарних справ за складністю, залишаючи можливість повноцінного провадження для випадків, що потребують глибокого дослідження. По-друге, необхідно забезпечити участь адвоката у спрощеному провадженні, надавши йому право на подання додаткових доказів та аргументів, що підвищить рівень прозорості процесу.

Крім того, важливо забезпечити належний контроль за діями кваліфікаційно-дисциплінарних комісій для запобігання можливим зловживанням, а також чітко регламентувати випадки, в яких допустиме застосування спрощеного провадження. Для цього можна розробити спеціальні критерії, що визначатимуть умови, за яких адвокат може бути

притягнутий до дисциплінарної відповідальності за спрощеною процедурою.

Отже, впровадження процедури спрощеного дисциплінарного провадження вимагає комплексного підходу, який базується на об'єднанні швидкості процесу з максимальним забезпеченням прав адвоката. Це дозволить уникнути ризиків формалізації та нерівності, зберігаючи при цьому основні принципи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 395 с.
2. Вільчик Т.Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія. Харків: Право, 2015. 400 с.
3. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики : монографія. Ужгород, 2019. 650 с.
4. Коваленко Т.С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Акад. адвокатури України. Київ, 2010. 20 с.
5. Косенко М.С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10; Акад. адвокатури України. Київ, 2014. 19 с.
6. Заборовський В.В. Порушення дисциплінарної справи як одна з основних стадій дисциплінарного провадження відносно адвоката. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 308–311.
7. Волошина Л.О. Дисциплінарне провадження щодо адвоката : загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : серія: Право . 2016. Т. 2, Вип. 38. С. 137–140.
8. Щербанюк О.В., Остафійчук Л.А. Дисциплінарна відповідальність як основний вид юридичної відповідальності адвоката. *Деліктологія: монографія*. Куноівце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 4. С. 90–108.
9. Дроздов О. До питання про забезпечення ВКДКА незалежності та неупередженості КДКА під час здійснення дисциплінарного провадження. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2016. № 4 (22). С. 9-13.
10. Колеснік Т.В. Особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів. *Право і суспільство*. 2019. №1. Ч.2. С. 54–59.
11. Овчаренко О.М. Дисциплінарна відповідальність адвоката: дискусійні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Випуск 40. С. 168–172.

12. Зуєва А.І. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката: правова природа та характерні ознаки. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 66–70.

13. Веснін С.О. Зарубіжний досвід правового регулювання питань дисциплінарної відповідальності адвоката та деякі напрями його запозичення у законодавство України. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 51–56.

14. Бакаянова Н.М. Імплементация міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів у законодавство України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. №1. С. 179–183.

15. Щорічний фінансовий та статистичний звіт Національної асоціації адвокатів України за 2020 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_ANNUAL_REPORT_2020.pdf

16. Щорічний фінансовий та статистичний звіт Національної асоціації адвокатів України за 2021 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_REPORT_2021_compressed.pdf (дата звернення: 18.09.2024).

17. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

18. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 №231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

19. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021 - 2025 роки: Рішення Ради адвокатів України від 02.07.2021 № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text>

20. Для бажаючих стати адвокатами введуть єдиний регулярний іспит – стало відомо, що передбачає Стратегія розвитку системи правосуддя. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310171-dlya-zhelayuschikh-stat-advokatami-vvedut-edinyy-regulyarnyy-ekzamen-stalo-izvestno-cho-predusmatrivaet-strategiya-razvitiya-sistemy-pravosudiya>

21. Вилков С. Спрощувати дисциплінарні процедури можна на рівні РАУ. 2021. URL: <https://vkdkka.org/sproschuvati-distsiplinari-protseduri-mozhna-na-rivni-rau-sergij-vilkov>

References:

1. Bakayanova, N.M. (2017). Funktsionalni ta orhanizatsiyini osnovy advokatury Ukrayiny : dys. dokt. yuryd. Nauk [Functional and organizational foundations of the Ukrainian bar: diss. dr. law Sciences]: 12.00.10. Odesa, 395 p. (in Ukrainian).
2. Vilchuk, T.B. (2015) Konstytutsiyne pravo na pravovu dopomohu advokata u krayinakh Yevropeys'koho Soyuzu ta v Ukrayini. [Constitutional right to legal assistance of a lawyer in

the countries of the European Union and in Ukraine]: monohrafiya. Kharkiv: Pravo, 400 p. (in Ukrainian).

3. Zaborovskiy, V.V. (2019) Pravovyy status advokata: problemy teorii ta praktyky [Legal status of a lawyer: problems of theory and practice]: monohrafiya. Uzhhorod, 650 p. (in Ukrainian).

4. Kovalenko, T.S. (2010) Dystsyplinarna vidpovidal'nist' advokativ [Disciplinary responsibility of lawyers]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10. Akad. advokatury Ukrainy. Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).

5. Kosenko, M.S. (2014) Orhanizatsiyno-pravovi zasady diyal'nosti kvalifikatsiyno-dystsyplinarnoyi komisiyi advokatury [Organizational and legal principles of activity of the qualification and disciplinary commission of the bar]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.10 / Akad. advokatury Ukrainy. Kyiv, 19 p. (in Ukrainian).

6. Zaborovsky, V.V. (2017) Porushennya dystsyplinarnoyi spravy yak odna z osnovnykh stadiy dystsyplinarnoho provadzhennya vidnosno advokata [Violation of a disciplinary case as one of the main stages of disciplinary proceedings against a lawyer]. *Porivnyal'no-analitychne pravo*, № 4, pp. 308-311. (in Ukrainian).

7. Voloshyna, L.O. (2016) Dystsyplinarne provadzhennya shchodo advokata : zahal'na kharakterystyka [Disciplinary proceedings against a lawyer: general characteristics]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*: seriya: Pravo. № 38. T.2. pp. 137-140. (in Ukrainian).

8. Shcherbanyuk, O.V., Ostafiychuk, L.A. (2021) Dystsyplinarna vidpovidal'nist' yak osnovnyy vyd yurydychnoyi vidpovidal'nosti advokata [Disciplinary responsibility as the main type of legal responsibility of a lawyer]. *Deliktolohiya: monohrafiya*. Kunovitse: Akademiya HUSPOL. T. 4, pp. 90-108. (in Ukrainian).

9. Drozdov, O. (2016) Do pytannya pro zabezpechennya VKDKA nezalezhnosti ta neuperedzhenosti KDKA pid chas zdiysnennya dystsyplinarnoho provadzhennya [Regarding the issue of ensuring the independence and impartiality of the KDKA during disciplinary proceedings]. *Visnyk Natsional'noyi asotsiatsiyi advokativ Ukrainy*. № 4(22), pp. 9-13. (in Ukrainian).

10. Kolyesnik, T.V. (2019) Osoblyvosti prytyahnennya do dystsyplinarnoyi vidpovidal'nosti advokativ [Peculiarities of bringing lawyers to disciplinary responsibility]. *Pravo i suspil'stvo*. № 1(2), pp. 54-59. (in Ukrainian).

11. Ovcharenko, O. M. (2019) Dystsyplinarna vidpovidal'nist' advokata: dyskusiyini aspekty [Disciplinary responsibility of a lawyer: debatable aspects]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriya: Yurysprudentsiya. № 40, pp. 168-172. (in Ukrainian).

12. Zuyeva, A.I. (2023) Dystsyplinarne provadzhennya stosovno advokata: pravova pryroda ta kharakterni oznaky [Disciplinary proceedings

against a lawyer: legal nature and characteristics]. *Pravo ta derzhavne upravlinnya*. № 4, pp. 66-70. (in Ukrainian).

13. Vesnin, S.O. (2022) Zarubizhnyy dosvid pravovoho rehulyuvannya pytan' dystsyplinarnoyi vidpovidal'nosti advokata ta deyaki napryamy yoho zapozychennya u zakonodavstvo Ukrainy [Foreign experience of legal regulation of issues of lawyer disciplinary responsibility and some directions of its borrowing in the legislation of Ukraine]. *Pravova pozytsiya*, № 2 (35), pp. 51-56. (in Ukrainian).

14. Bakayanova, N.M. (2017) Implementatsiya mizhnarodnykh pryntsyviv dystsyplinarnoyi protsedury shchodo advokativ u zakonodavstvo Ukrainy [Implementation of the international principles of the disciplinary procedure for lawyers in the legislation of Ukraine]. *Prykarpat's'kyy yurydychnyy visnyk*, № 1, pp. 179-183. (in Ukrainian).

15. Shchorichnyy finansovyy ta statystychnyy zvit Natsional'noyi asotsiatsiyi advokativ Ukrainy za 2020 rik. [Annual financial and statistical report of the National Bar Association of Ukraine for 2020] URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_ANNUAL_REPO RT_2020.pdf (in Ukrainian).

16. Shchorichnyy finansovyy ta statystychnyy zvit Natsional'noyi asotsiatsiyi advokativ Ukrainy za 2021 rik. [Annual financial and statistical report of the National Bar Association of Ukraine for 2021] URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_REPORT_2021_c ompressed.pdf (in Ukrainian).

17. Pro advokaturu ta advokatsku diyalnist (2012) [On advocacy and advocacy]: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (in Ukrainian).

18. Pro Stratehiyu rozvytku systemy pravosuddya ta konstytutsiynoho sudochynstva na 2021-2023 roky (2021) [On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021-2023]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.06.2021 №231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021 #Text> (in Ukrainian).

19. Pro zatverdzhennya Stratehiyi rozvytku Natsional'noyi asotsiatsiyi advokativ Ukrainy na 2021 - 2025 roky (2021) [On the approval of the Development Strategy of the National Bar Association of Ukraine for 2021-2025]: Rishennya Rady advokativ Ukrainy vid 02.07.2021 № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text> (in Ukrainian).

20. Dlya bazhayuchykh staty advokatamy vvedut' yedyny rehulyarnyy ispyt – stalo vidomo, shcho peredbachaye Stratehiya rozvytku systemy pravosuddya [A single regular exam will be introduced for those who wish to become lawyers - it became known what the Strategy for the Development of the Justice System envisages]. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310171-dlya-zhelayuschikh-stat-advokatami-vvedut-edinyy->

regulyarnyy-ekzamen-stalo-izvestno-cho-
predusmatryvaet-strategiya-razvitiya-sistemy-
pravosudiya (in Ukrainian).

21. Vylkov, S. (2021). Sproshchuvaty
dystsyplinarni protsedury mozhna na rivni RAU
[Disciplinary procedures can be simplified at the

level of the RAU]. URL: <https://vkdkka.org/sproshchuvati-distsyplinarni-protседuri-mozhna-na-rivni-rau-sergij-vilkov> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024

Zubrytskyi O.

SIMPLIFIED DISCIPLINARY PROCEDURES FOR LAWYERS: ACHIEVING A BALANCE BETWEEN EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS

The purpose of the article is to justify the use of simplified disciplinary proceedings for lawyers as a means of achieving an optimal balance between the speed of procedures and the effectiveness of their results. This will contribute to increasing transparency and fairness in the consideration of cases related to lawyers' compliance with legal requirements and professional ethics. This article addresses the issues and prospects of simplified disciplinary proceedings for attorneys in Ukraine, focusing on achieving a balance between procedural efficiency and effectiveness. It examines key aspects of simplifying disciplinary processes, including the normative and legal foundations, procedural efficacy, and the assurance of fairness. The author provides an in-depth analysis of the advantages and disadvantages of a simplified approach to disciplinary proceedings, highlighting the importance of rapid response to breaches of ethics and professional standards while maintaining fairness and the right to defense. Practical examples are included to illustrate how simplification can enhance the efficiency of handling disciplinary cases without compromising attorneys' rights. Special attention is given to the adaptation of simplified procedures to existing legislative norms and practices, as well as the potential legal and practical challenges that may arise during implementation. The author offers recommendations for improving simplified disciplinary proceedings, including the development of clear procedural standards and the establishment of mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of these changes. The article emphasizes the need for a comprehensive approach to reforming disciplinary procedures that considers both the need for efficiency and the maintenance of high standards of effectiveness and fairness. In conclusion, it is noted that simplified disciplinary proceedings have the potential to increase the efficiency of the legal profession; however, their implementation must adhere to principles of legality and rights protection to achieve a fair balance between efficiency and effectiveness. The article provides a thorough analysis of simplified disciplinary procedures and offers recommendations for their implementation in the context of contemporary legal standards.

Keywords: attorney disciplinary responsibility, disciplinary proceedings, simplified proceedings, disciplinary offense, attorney professional ethics.

Кіяшко Ю. М.,

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3283-8743>

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У СТРУКТУРІ АКТУАЛЬНИХ ЗАГРОЗ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукове дослідження присвячене актуальним питанням щодо оцінки ролі цифрових інструментів на темпи та характер процесів економічної безпеки. Акцентовано увагу та аргументовано, що загрози системі економічної безпеки України зазнали суттєвих трансформацій щодо кількості та пріоритетності останніх. Зазначалося, що актуальне законодавче забезпечення (стратегічні орієнтири) цієї сфери не відповідає деяким актуальним проблемам, які постали перед економікою держави та продовжують прогресувати. Підкреслюється, що особливе місце серед перспективних руйнівних факторів відводиться цифровим інструментам, кількість і функціональний потенціал яких постійно зростає. Акцентується увага на особливому акценті на цьому питанні з огляду на те, що певні подібні досягнення цивілізованого суспільства можуть виходити за рамки дієвих контрольних-наглядних впливів з боку держави, що призводить до безперешкодного виникнення надзвичайно складних наслідків. Підкреслено важливість такої проблеми в умовах незворотної цифровізації на фоні триваючої глобалізації низки сфер життя. Висвітлено провідні точки зору щодо розуміння поняття «загрози системі економічної безпеки України». Виявлено, що цей термін знаходиться в процесі розробки і має значний потенціал для використання. Доведено, що його розробка має значне значення, як з теоретико-методологічної, так і практичної точок зору. Проаналізовано категорію «цифрові активи», яка представляє відповідні інструменти. Встановлено, що це малодосліджений, але значний об'єкт потенційного інтересу, рівень інтересу до якого неухильно зростає. Зроблено висновок, що в загальних рисах їх доцільно представляти як контент, що зберігається в цифровій формі в будь-якому форматі, і пов'язане з ним значення, що обертається в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора. Зроблено спробу оцінити роль зазначених інструментів з точки зору впливу на стійкий перебіг процесів економічної безпеки. Підкреслюється та стверджується, що такі переваги можуть суттєво вплинути на швидкість, ефективність та результативність багатьох із зазначених процесів. Окремо за окресленими векторами виділено проблему обмеженості функціональності держави (правової, технічної, технологічної тощо). Для поетапного вирішення цієї складної проблеми запропоновано першочергові базові кроки.

Ключові слова: засоби, типи, фактори, форми, цифрові активи, цифровізація, чинники.

Рекомендоване посилання:

Кіяшко Ю. М. Цифрові інструменти у структурі актуальних загроз системі економічної безпеки України: теоретико-методологічне дослідження. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 81–91. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.10.

Актуальність теми

Починаючи з 2014 р. різні складові національної безпеки України стали зазнавати істотного руйнівного впливу від сукупної дії груп деструктивних чинників об'єднаних спільною ціллю. Відповідні методи гібридної війни тільки зростали й посилювали власний катастрофічний ефект деформуючи властивості різних елементів безпекового сектору та викривлюючи структури зв'язків між ними [1]. У результаті чого, поступово, але систематично знижувався потенціал всієї національної безпеки України, формуючи сприятливе підґрунтя для стрімкого розростання й територіального розширення воєнних дій.

Вже за наслідками, у тому числі триваючої дії, від повномасштабного вторгнення ситуація лише ускладнилася [2], оскільки під приводом так званої російської «сво» здійснювались різні односторонні активні форми заходів, що посягають на суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість й інші національні інтереси України [3; 4]. У міжнародному праві вказанні діяння позиціонуються не інакше як акти агресії [5], котрі є вищими міжнародними злочинами і за які передбачені найсуворіші міри реагування.

Зокрема, у Листі ООН, присвяченого питанням оцінки перспектив функціонування деяких геополітичних союзів на фоні війни в Україні, йшлося про скорочення вітчизняної економіки більш ніж на 30 % у 2022 р. [6, с. 3]. Така ж риторика спостерігалася у звіті Міжнародного валютного фонду за цей же рік. Насамперед, акцентувалася увага на зниженні багатьох важливих економічних показників (реальна заробітна плата, ВВП (на 37,2 %) та росту негативних величин (рівень безробіття (до 40 %), інфляція) [7, с. 4, 5]. На третій рік повномасштабного вторгнення сумарно економіка України втратила орієнтовано біля 20 % потенціалу. Трудові ресурси скоротилися на 20 – 25 %, зростання зовнішнього боргу відбулося до 41 %, «ослаблення» гривні дорівнює 37 %, загальна інфляція склала близько 31 % [8]. Ці й інші фактичні обставини наочно доводять високий і стрімко прогресуючий ступінь складності проблеми в окресленій сфері. Більше того, відповідні критичні показники вказують на високу імовірність нездатності держави у повній мірі і в бажані строки й терміни задовольняти оборонні потреби.

Вказане, об'єктивно, зумовило трансформацію поглядів щодо питання кількості, видів і ступеня складності актуальних загроз для національного безпекового сектору. Сукупний вплив геополітичних, гео економічних, технічних, технологічних й інших чинників, у тому числі в середині країни, зумовив і зміну пріоритетів щодо питань державної безпекової політики змістивши акценти на користь оборонних потреб. Оскільки, з'явилось і неодноразово аргументовано підтвердилось усвідомлення невідворотності настання деструктивних наслідків для країни у випадку

орієнтування на політико-правову парадигму минулого.

Це стосується й системи економічної безпеки України (як підсистеми нижчого рівня), елементи котрої не однаково з іншими зазнають різних проявів деструкції, тим самим знижуючи вкрай необхідний потенціал останньої. З огляду на згаданий різновекторний тиск, особливої уваги заслуговує питання оновлення переліку актуальних загроз (одних із представників вказаних вище груп деструктивних чинників) цієї складовій безпекового сектору. Як приклад, умовне «уповільнення розвитку світової економіки в умовах пандемії COVID-19» [9], спричиненої коронавірусом «SARS-CoV-2» й іншими штамами цього захворювання помітно втратило попередню гостроту, натомість набули виняткової важливості інші позиції. Відповідно, проблематика типологізації і пріоритезації загроз економічній складовій національної безпеки України [4], [10] має виключне значення з позиції наукового інтересу. Це пояснюється й тим, що саме вона слугує матеріальною основою для стабільного функціонування інших безпекових підсистем [11, с. 86; 12, с. 27–28; 13, с. 4; 14, с. 362; 15, с. 131] й від її показників прямо залежить ряд параметрів та індикаторів у структурі суміжних складових і, відповідно, національної безпеки загалом.

Серед вказаних аспектів своє чільне місце необхідно відвести цифровим інструментам функціональний потенціал яких засвідчує високу спроможність у багатьох галузях і ланках економічних відносин. Існування таких безспірних переваг, як прискорення передачі даних, інновації у бізнесі та підвищення продуктивності суб'єктів господарювання й ін. [16], не нівелює потенційний руйнівний ефект щодо значної кількості проявів економічної діяльності. До слова, навіть більшість засобів у рамках названих позитивних сторін можуть бути успішно використані в протиправних цілях. Це стосується питань зростання кількості способів вчинення, або сприяння скоєння дій, що розцінюються як недобросовісна чи економічна конкуренції, нерівномірному прогресові різних векторів, радикальної трансформації й зміни орієнтирів багатьох механізмів і систем, у тому числі їх структур, кількості та типів міжгалузевих зв'язків тощо.

Іншими словами, багато наслідків від цих новацій можуть мати істотний вплив кардинально змінюючи парадигму поточного світосприйняття. А окремі здобутки цивілізаційного суспільства взагалі можуть виходити поза рамки дієвого контролюючого і наглядового впливів з боку держави, як, до прикладу, криптовалюти, потенціал котрих оцінюється безпрецедентно високо.

У публічних колах поступово починає укорінюватися точка зору про необхідність акцентування особливої уваги щодо ризиковості й масштабів наведених факторів. На відміну від актуальних стратегічних документів (Стратегія національної безпеки України «Безпека людини –

безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020 [10], Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року від 11.08.2021 р. № 347/2021 [9]), Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки від 11.05.2023 № 273/2023 [17] містить положення щодо ризиковості посилення цифрової складової.

Перераховане свідчить про виключну важливість і нагальність порушеної проблематики. Зважаючи на потребу ефективної мобілізації всіх ресурсів і засобів (зокрема й невоєнних) ініційована проблематика вбачається актуальною і вартує уваги.

Стан дослідження

Питання загроз економічній складовій національної безпеки України становило предмет наукового інтересу багатьох вчених. Із числа знакових і фундаментальних доробок зосередимо увагу на ті, що присвячені періоду саме триваючого повномасштабного вторгнення, адже характер та бачення типів цих загроз набули принципово концептуальних обрисів. Так, Т. Корнієнко, в своїй роботі наголошує на виключній важливості економічної складової у період воєнного часу та, відповідно, гострої потреби протидії загрозам останньої [18]. Однак, дослідниця наводить узагальнене бачення цих чинників, у повній мірі не розкриваючи проблематику типологізації, прийнятну для умов гібридної агресії. Ю. Луцик, у своїй публікації зауважує, що однією з найскладніших загроз економічній безпеці України є війна з чим хибно не погодиться [19, с. 87–88]. Однак, вчена не конкретизує вказану загрозу на будь-які її типи, що формує лише загальне розуміння окресленої проблематики. З огляду на різновекторність методів скоєння актів агресії слушно й виправдано було б присвятити увагу градації у межах цього явища. Цікавим є дослідження А. Мазаракі та Т. Мельник, які змістовну увагу приділяють типологізації загроз економічній безпековій складовій в умовах дії правового режиму воєнного стану [20]. При чому слід відмітити змістовну аргументацію логіки ступеня складності цих загроз, із позиції економічної науки. У той же час, деякі з критичних позицій не були загадані й розкриті авторами, що, імовірно, виходить за межі економічного напрямку та вартує уваги під іншими кутами зору. Виняткової уваги заслуговує робота О. Маслій і А. Буряк, які наводять широкий перелік актуальних у воєнний час загроз складовим економічній безпеці України [21, с. 30], конкретизуючи їх та диференціюючи за відповідним критерієм. Проте, з огляду на специфіку окремих деструктивних чинників в умовах воєнного часу, виникає необхідність поглибленої наукової розробки деяких із їх числа. О. Маслій і А. Глушко змістовно опрацьовуючи питання державного фінансового регулювання як інструменту

мінімізації загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану приходять до висновку, що ключові такі чинники криються якраз у фінансовій сфері. Дослідники також перераховують вказані загрози (фінансова дестабілізація, зростаючий дефіцит державного бюджету, девальвація національної валюти, інфляційна загроза) [22, с. 129], однак не розкривають їх сутність. Вбачається, що з огляду на специфіку воєнних дій, насамперед активного застосування різних гібридних методів типологізація загроз має налічувати ширший спектр каталізаторів деструкції. В. Риков також загострює особливу увагу на важливості дієвої й систематичної протидії загрозам системі економічної безпеки України [23], проте не наводить типологізацію останніх. Е. Федоров вивчаючи проблематику загроз, як чинників впливу на стан економічної безпеки України наводить узагальнене розуміння типів останніх [24]. Однак, деякі позиції, зокрема ту ж саму пандемію COVID-19, порівняно з іншими факторами не виправдано розглядати в статусі пріоритетної загрози у нинішній державотворчий період.

Перераховані й інші наукові здобутки мають неоціненну теоретичну цінність і їх результати можуть бути використані для подальших наукових розробок. У той же час, безпрецедентно складні реалії сьогодення та стійке усвідомлення цінності стійкості економіки й сприяння поступальному розвитку останньої, з огляду на прогнозовані тенденції, що тривають із 2023 р. [25] і перетекли в нинішній цикл, вимагають поглибленого розкриття порушеної проблематики зі змістовною характеристикою предметної загрози.

Мета дослідження: у відповідності орієнтирів окресленої проблематики: 1) ознайомитися з основними підходами до розуміння поняття «загрози системі економічної безпеки України»; 2) проаналізувати категорію «цифрові активи», які уособлюють відповідні інструменти; 3) оцінити роль вказаних інструментів із точки зору впливу на стійкий перебіг економічних безпекових процесів.

Виклад основного матеріалу

Зосереджуючи власну увагу відносно центральної дефініції першочергово слушним убачається зупинитися на баченнях вихідного терміну «загрози». Це забезпечить необхідну повноту і всебічність наукового дослідження, сприяючи вирішенню всіх сформульованих завдань. До слова, інший елемент базової категорії – «система економічної безпеки України» вже є предметом активного наукового інтересу у сучасних публікаціях [15; 26], що виключає нагальну потребу аналізу останнього.

Стосовно категорії «загрози», то з-поміж численних суджень у відомих вітчизняних тлумачних словниках, за смисловим навантаженням, підпадають наступні варіації розуміння однойменного терміну: 1) обіцянка заповідання

шкоди; 2) можливість або ж неминучість виникнення чогось небезпечного (фактору, обставини й таке інше); 3) те, що може заподіювати якусь неприємність [27, с. 95; 28, с. 337]. Узагальнено мову слід вести про сукупність сприятливих умов для деструктивного впливу, фактичну змогу практично здійснити відповідну діяльність, шляхом дії чи бездіяльності, а також безпосередньо здійснення певних актів. При чому, вбачається, що загрозою слід вважати будь-яке розуміння із перерахованих позицій, незалежно від існування трьох варіацій чи однієї у конкретній ситуації.

Окреслені параметри відповідають фундаментальним характеристикам й категорії «система економічної безпеки України», проте слушно вести мову щодо спеціалізованої сукупності орієнтирів останньої. Іншими словами, йдеться про предметну націленість на вузлу сферу відносин і, відповідно, особливий інструментарій для реалізації заходів із запобігання й протидії.

У вітчизняних й іноземних наукових джерелах репрезентована категорія є недостатньо розробленою на сучасному етапі. Серед нечисленного доробку авторів, доцільно виділити напрацювання В. Мельника [15], О. Пугач [29] й І. Рєвак [30]. В той же час, представлені здобутки мають вагомий цінність та істотний потенціал для подальших розробок. Нечисленна кількість напрацювань зумовлена переважним акцентом на традиційну і співзвучну одиницю – «економічна безпека». Остання має офіційне визнання і саме різні грані, у тому числі типи деструкції є предметом наукового пізнання.

Відносно ж бачень авторів, то порівняно з підходами до цього аспекту у рамках поширеного терміну додатково виділяються питання щодо загроз, які можуть позначатися на функціонуванні (діяльності) суб'єктів цієї системи, розривати чи викривлювати зв'язки між елементами вказаної субстанції тощо. Мовиться про ширший діапазон деструктивних факторів, котрі відбиваються на багатьох, у тому числі критичних, економічних безпекових процесах, ускладнюючи, або ж унеможливаючи перебіг останніх.

На рівні з типовими загрозами економічній безпековій складовій все чіткіших обрисів набувають ці чинники, у тому числі екзогенного й ендогенного походжень та різного характеру, котрі слушно позиціонувати в ініційованій якості. При чому, за можливими руйнівними наслідками, вони не поступаються класичним загрозам, нерідко навіть переважають останніх. Зважаючи на їх властивості йдеться про потенційне ураження широкого кола, як однорідних, так і суміжних зв'язків, підриваючи економічний потенціал країни.

В цьому сенсі слушно вести мову про концептуальний і перспективний комплексний вектор наукового інтересу, вартий особливої уваги з боку представників різних галузей знань, а також практичних фахівців у вказаній області. Його змістовна розробка є нагальною

необхідністю в умовах експоненційних темпів зростання кількості надскладних викликів для всього сектору безпеки і оборони.

Слід також зауважити, що наявність й авторитетне визнання цих загроз також опосередковано доводить логіку власне самого обігу категорії «система економічної безпеки України». Зважаючи на існування відповідних загроз національній економіці вказане, з-поміж іншого, є однією передумов не лише для її визнання, а й вивчення та дослідження останньої.

У цілому ж, поняття «загрози системі економічної безпеки України» на сучасному етапі перебуває в процесі розвитку, демонструючи явні передумови для росту. Воно змістовно й сутнісно переважає традиційну дефініцію, будучи адаптованим до поточних реалій, адже охоплює ширший спектр критичних для економіки загроз. Його опрацювання має істотну цінність, як із теоретико-методологічної, так і практичної точок зору, оскільки результати потенційних розробок можуть відчутно посилити різні аспекти безпекової діяльності.

Наявні підходи до її розуміння характеризуються рівнозначною роллю загроз, котрі можуть позначатися на належному й стійкому функціонуванні (діяльності) суб'єктів цієї системи, розривати чи викривлювати зв'язки між елементами вказаної субстанції тощо. Також слушно виділити аргументовані тези про складні наслідки від дії цих загроз, їх поступальний розвиток, зростання кількості, наростаючого впливу на решту безпекових складових тощо.

Відносно цифрових активів, то вказана категорія є відносно новою і малодослідженою одиницею у вітчизняних наукових колах. Серед дослідників нещодавно її зміст розкривали О. Адекоуа і Е. Екпо [31], В. Бацула [32; 33], О. Даниленко [34], а також дещо раніше О. Кудь [35], Н. Кучерявенко, Д. Білінський, Є. Смичок [36], Е. Харбінжа [37] й інші. Проте, в офіційній площині застосовують дефініцію «цифрові речі», що викликало обґрунтовану критику з боку деяких науковців. У цілому дискусії точаться щодо правової природи таких одиниць та їх місця в системі інших об'єктів цивільних прав. Зокрема, деякі їхні параметри (неоднозначність у розумінні закріпленого поняття, деякі явні його відмінності тощо) не корелюються із визнаними й давно усталеними характеристиками класичних об'єктів, тим самим формуючи поле для обговорення.

Натомість, термін «цифрові активи» користується вищим попитом серед вітчизняних й іноземних авторитетних публічних діячів. До того ж, влучним є судження про смислове й змістовне охоплення різних типів і видів цифрових цінностей, а також слідування західній традиції розумінню поняття «asset» [33, с. 32–33], [34, с. 152]. У всякому разі, поки саме цей підхід носить традиційний характер і не втрачає власну актуальність в новітніх наукових розробках.

Відносно змістовного наповнення й сутнісних орієнтирів, то акумулюючи та опрацьовуючи міркування слушним убачається виділити наступні поширені твердження: 1) вміст, що зберігається в цифровому вигляді у будь-якому форматі і пов'язані з ним значення [31, с. 3]; 2) оцифрована форма об'єктів [37, с. 102]; 3) цінний інформаційний ресурс, котрий обертається в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора [36, с. 7, 31]. Загалом, доцільно вести мову щодо однотипних аргументованих підходів відносно бачення аналізованої понятійної одиниці. При чому, йдеться не лише про вітчизняних, а й іноземних дослідників, що виступає на користь єдиновекторності наукової розробки.

Виходячи з наведених трактувань йдеться лише про ті об'єкти, що створюються, існують й обертаються в цифровому вимірі. У національному законодавстві, застосовують категорію «цифрове середовище», яке має на увазі «... апаратне, програмне забезпечення та будь-яке мережеве підключення, що використовується з метою отримання доступу до цифрового контенту та/або цифрової послуги та забезпечує можливість їх використання споживачем» [38]. Власне їх фактична об'єктивізація (вираження) є можливою лише завдяки технічним властивостям і технологічним здобуткам відповідного апаратного, програмного забезпечення та будь-якого мережевого підключення. Тобто, обов'язковим чинником «життєздатності» аналізованих об'єктів є робота певних інформаційно-комунікаційних технологій за спеціальними алгоритмами. До прикладу, загальновідомим є той факт, що оборот криптовалют відбувається на базі технології «Блокчейн» («Blockchain»). Інші об'єкти вказаного типу також потребують певних індивідуальних умов на базі, що забезпечуються технологічними можливостями (*зазвичай, спеціальної програми*).

Оборот у цифровому середовищі, закономірно, передбачає, що й самі об'єкти матимуть відповідний вираз. Будь-який альтернативний прояв буде суперечити законам цифрового світу, викривляючи існуючі фундаментальні засади.

З-поміж іншого, підтвердженням цієї гіпотези є погляд законодавця на похідні чи суміжні, в офіційному розумінні, термінологічні одиниці. У всіх випадках обов'язково акцентується увага щодо приналежності до цифрового виміру відповідних категорій.

Також є слушним погляд щодо вартісної визначеності зазначених активів. Оскільки, однією з першопричин обороту більшості об'єктів є певна цінність останніх, що зумовлює появу зацікавленості до неї інших осіб. Це, в свою чергу, часто призводить до виникнення різних форм економічних відносин, що мають вартісне підґрунтя. До того ж, слід усвідомлювати, створення цих об'єктів нерідко зумовлене комерціалізованими намірами (продаж, роялті, франчайзинг, франшиза тощо), зайвий раз підтверджуючи відповідний погляд.

Як бачимо, йдеться про малодосліджений, але перспективний об'єкт, що набуває все більшої популярності в наукових і фахових колах, а також у деяких країнах перебуває під правовою охороною (Багамські Острови, Бермудські Острови, Канада, Нідерланди, Сполучені Штати Америки та ін.). У загальних обрисах, він являє вміст, що зберігається в цифровому вигляді у будь-якому форматі і пов'язаним із ним значенням, обертаючись в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора. Стійка популяризація лівової частки його форм спостерігається і в Україні, що зумовлено низкою істотних переваг останнього.

Зростання типів й функціональне удосконалення цифрових активів формує мотивовані підстави розцінювати їх в якості дієвих інструментів впливу на характер і перебіг багатьох економічних безпекових процесів. До такого висновку можна прийти, у тому числі ознайомлюючись із судженням щодо позитивних сторін останніх (ефективність прийняття рішень, зменшення витрат користувачами, нові можливості для створення унікальних товарів і послуг [39], прискорення передачі даних, інновації у бізнесі та підвищення різних форм продуктивності суб'єктів господарювання [16]). Попри об'єктивну схильність до «ланцюгових реакцій» у економічних відносинах деякі технологічні рішення в межах окремих із перерахованих позицій можливо використати для зловживань, як приклад, у сфері недобросовісної й економічної конкуренції. Вітчизняна правозастосовна практика за такими напрямами містить ряд істотних прогресуючих недоліків. Насамперед, йдеться про функціональну обмеженість державних інституцій та високий ступінь зацікавленості деяких учасників ринку, з огляду на низку суб'єктивних і об'єктивних факторів. Посилення потенціалу багатьох форм і видів цифрових активів лише ускладняє цю проблему відтермінуючи й нівелюючи багато тривалих комплексних мір для її вирішення.

Вказане може відчутно негативно вплинути на темпи, ефективність і результативність багатьох важливих економічних процесів у державі. До слова, лише проблема масової монополізації ринків в Україні носить хронічний і надскладний характер. Незалежні оцінки показують, що станом на 2024 р. спостерігається тенденція до створення монополій суб'єктів господарювання з ринковими частками 50 % і більше [40]. Будь-які переваги цифрового походження, нарівні з неготовністю реагування держави до лівової частки із їх числа підвищують ймовірність подальшого ускладнення ситуації. Це, в свою чергу, продукуватиме нові й посилить руйнівний ефект від деяких існуючих загроз економічній складовій. В умовах безпрецедентного тиску на економічний сектор й об'єктивної відсутності фахового розуміння осяжних коротко-, середньо- та довгострокових перспектив зазначене може призвести до вкрай несприятливих наслідків.

При чому, заважаючи на властивості цифрових інструментів темпи й масштаби таких процесів майже не можливо спрогнозувати. Вочевидь, це виступає не на користь економічної безпекової компоненти та може породити перепони для стійкості останньої. Оскільки, відсутність дієвих механізмів (різного походження) реагування на ці фактори підриває авторитет держави. Це вбачається недопустимим на третій рік повномасштабного вторгнення і виходячи з її важливості, як матеріальної основи для інших складових національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Отже, лише на прикладі деяких порушень законодавства про захист економічної конкуренції можна зробити висновок щодо потенційно високого ступеня ризику таких засобів для різних галузей економіки. Нетривалий досвід показує, що вказаний тип здобутків використовуються, як на користь колективним інтересам більшості суспільства, так і всупереч правомірним намірам. Зазначене лише підкреслює важливість поставленої проблеми, доводячи її знаковість і комплексність на сучасному складному державотворчому етапі.

В ході виконаного дослідження було ознайомлено з основними підходами до розуміння поняття «загрози системі економічної безпеки України» та проаналізовано категорію «цифрові активи», які уособлюють відповідну частку деструктивних інструментів. Також було реалізовано спробу оцінити роль вказаних засобів із точки зору впливу на стійкий перебіг економічних безпекових процесів. Наведені переконання можуть бути використані іншими вченими у рамках послідовних доробків, присвячених безпековій тематиці.

Виходячи з нормативних прогалин, слушним є першочергове окреслення стратегічних орієнтирів для запобігання й протидії відповідним загрозам, нарівні з умовами для правомірного і справедливого застосування функціоналу таких інструментів всіма учасниками ринкових відносин. Також це повинно сприяти підвищенню ефективності й результативності функціонування суб'єктів системи економічної безпеки України, адже останні матимуть відповідні юридичні й технічні можливості.

Проблематика цих загроз в умовах триваючого повномасштабного вторгнення набула нової гостроти, з огляду на істотну (інколи діаметральну) зміну управлінських акцентів у безпековій сфері, нестабільність економіки та потенціал цифрових інструментів. До того ж, важливість стійкої економічної системи хибно недооцінювати в умовах безпрецедентного різновекторного тиску, масштабів і ступеня складності проблем у країні. Тому, розкрита тематика вимагає подальшого вивчення й дослідження із кінцевою метою напрацювання комплексних дієвих механізмів щодо запобігання й протидії актуальним загрозам системі економічної безпеки України.

Підсумовуючи ключові результати отримані у рамках виконання поставленої мети дослідження було ознайомлено з основними підходами до розуміння поняття «загрози системі економічної безпеки України», проаналізовано категорію «цифрові активи», які уособлюють відповідні інструменти, а також було реалізовано спробу оцінити роль вказаних інструментів із точки зору впливу на перебіг економічних безпекових процесів. Зміст отриманих наукових результатів розкривається у наступних позиціях:

1. Категорія «загрози системі економічної безпеки України» на сучасному етапі перебуває в процесі розвитку, демонструючи явні передумови для росту. Наявні підходи до її розуміння характеризуються рівнозначною з типовими чинниками роллю загроз, котрі можуть позначатися на належному й стійкому функціонуванні (діяльності) суб'єктів цієї системи, розривати чи викривлювати зв'язки між елементами вказаної субстанції тощо.

2. Цифрові активи являють собою малодосліджений, але перспективний об'єкт, що набуває все більшої популярності в наукових і фахових колах, а також у деяких країнах перебуває під правовою охороною. У загальних обрисах, він являє вміст, що зберігається в цифровому вигляді у будь-якому форматі і пов'язаним із ним значенням, обертаючись в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора.

3. Сучасні тенденції вказують щодо можливості істотного впливу таких інструментів на характер і темпи перебігу багатьох економічних безпекових процесів. При чому мова може йти і про складні й стрімко прогресуючі наслідки національних масштабів, виходячи з неготовності держави до таких новацій та об'єктивної слабкості національної економіки.

4. Поточне правове забезпечення з протидії й запобігання загрозам цифрового походження системі економічної безпеки України потребує напрацювання концептуальних механізмів запобігання й протидії, зважаючи на необхідність існування інструментів оперативного реагування щодо дії актуальних і непрогнозованих подразників. Наведені ініціативи мають суттєво посилити індивідуальну й колективну функціональні спроможності відповідних суб'єктів за окресленими векторами санкціонованого впливу.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Веб-портал: ГРОМАДА. Товариство української культури в Угорщині*. 2015. № 1 (129). URL: http://hromada.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html.

2. Human Impact Assessment (2023). *Web portal: United Nations Development Programme*. June. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-impact-assessment>.

3. Конституція України : від 26 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

5. Визначення агресії: затверджене Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) від 14.12.1974 р. *Веб-портал: ZAKON ONLINE*. 2022. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633_3_169633.

6. ООН попереджає, що найближчі перспективи для Співдружності Незалежних Держав та Південно-Східної Європи на тлі війни в Україні та високої геополітичної невизначеності залишаються нестійкими. *Веб-портал: United Nations*. 2023. URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2023_PR_CIS_SEE_R.pdf.

7. Україна: Запит на закупівлю за інструментом швидкого фінансування – прес-реліз. Звіт персоналу та Заява Виконавчого директора від України. *Веб-портал: International Monetary Fund*. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.

8. Економіка України адаптувалася до війни, але є дуже велике «але»: з'явився невтішний прогноз. *Веб-портал: Апостроф*. 2024. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2024-02-26/ekonomika-ukrainiyi-adaptirovalas-k-voyne-no-est-ochen-bolshoe-no-rozavilsya-nelestnyiy-prognoz/314989>.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

11. Галуцько В., Кузьменко Ю. Ухилення від оподаткування – дестабілізуючий чинник економічної безпеки країни. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 82–87. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.28.11.

12. Левківська В. Механізми правового забезпечення національної економічної безпеки

та їх особливості. *Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73). № 5. С. 23–29. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/05.

13. Дикий А. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці держави: понятійно-змістовні положення та властивості. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 4 (102). С. 3–17. DOI: 10.26642/ema-2022-4(102)-3-17.

14. Мельник В. Адміністративно-правова характеристика системи економічної безпеки України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 360–362.

15. Мельник В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування системи економічної безпеки України : дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.07. Суми. 2021. 485 с.

16. Хаустов В. Цифрова економіка: як тобі служитиме? *Веб-портал: Національна академія наук України*. 2019. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5604>.

17. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

18. Корнієнко Т. Аналіз стану економічної безпеки України та пріоритети її зміцнення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1314/1269>.

19. Луцук Ю. Актуальні виклики і загрози економічній безпеці України. *Modern Economics*. 2022. № 35. С. 85–90. DOI: 10.31521/modecon.V35(2022)-13.

20. Мазаракі А., Мельник Т. Економічна безпека України в умовах російської агресії. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 145 (5). С. 4–28. DOI: 10.31617/1.2022(145)01.

21. Маслій О., Буряк А. Трансформація загроз економічній безпеці та безпеці інформаційного середовища України в умовах повномасштабної війни. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2023. № 3 (129). С. 28–32. DOI: 10.32782/1814-1161/2023-3-5.

22. Маслій О., Глушко А. Державне фінансове регулювання як інструмент мінімізації загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 2 (02). С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-21>.

23. Риков В. Глобалізація та її вплив на економічну безпеку України: виклики та загрози економічній безпеці України. *Глобальне процвітання*. 2023. № 3 (4). DOI: 10.5281/zenodo.10137497. URL: <https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/113/96>.

24. Федоров Е. Вплив сучасного глобального середовища на формування економічної безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2023. Т. 66. Вип. 2. С. 74–20. DOI: 10.15276/ETR.02.2023.10.

25. Галіані С. Як війна в Україні змінює економічний і бізнесовий ландшафт країн, регіонів та світу. Пояснює професор економіки Себастьян Галіані. *Веб-портал: Forbes Ukraine*. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/velika-ekonomichna-perebudova-25082023-15642>.

26. Правдивець О. Про сутність поняття система економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 3 (67). С. 36-37. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-34-38.

27. Білодід І., Бурячок А. та ін. (1970-1980) Словник української мови [В 11 т.]. Т. 1. С. 95.

28. Калашник В. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) пуг. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : Прапор. 2005. С. 337.

29. Пугач О. Моделювання загроз системі економічної безпеки національної економіки з позицій їх своєчасного виявлення та передбачення. *Економіка і регіон*. 2015. № 3. С. 103–109.

30. Ревак І. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України : дис. ... д-р екон. наук : 08.00.03; 21.04.01. Львів. 2016. 474 с.

31. Adeko, O., Ekpo, E. (2022) Digital Assets – an emerging trend in capital markets. *Website: PwC Nigeria*. P. 1–9. URL: <https://www.pwc.com/ng/en/assets/pdf/digital-assets.pdf>.

32. Бацула В. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 32–35. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7.

33. Бацула В. Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи : дис. ... д-р філософ. (081 – Право). Хмельницький. 2024. 195 с.

34. Даниленко О. Щодо цифрових речей як нових об'єктів цивільних прав. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування* : матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслової (Харків, 17 лютого 2023 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивільно-прав. дисциплін, Харків. обл. осередок всеукр. громад. орг. «Асоц. цивілістів України». *Харків*. 2023. С. 148–154.

35. Кудь О. Обґрунтування поняття «цифровий актив»: економіко-правовий аспект. *International Journal of Education and Science*. 2019. Vol. 2. № 3. P. 29–41. DOI: 10.26697/ijes.

36. Кучерявенко Н., Білінський Д., Смичок Є. Науково-правовий висновок «Цифрові активи як

об'єкт правового регулювання». Національна академія правових наук України. 2019. 144 с.

37. Harbinja, E. (2017) Legal aspects of transmission of digital assets on death : Doctoral dissertation. University of Strathclyde. Glasgow. URL: http://digitool.lib.strath.ac.uk/R/?func=dbin-jumpfull&object_id=28644.

38. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.

39. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. *Веб-портал: Разумков центр*. 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv>.

40. Куц О. Монополія чи конкуренція? Як українська влада розпоряджається конфіскованими активами. *Веб-портал: Апостроф*. 2024. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2024-03-05/monopoliya-ili-konkurenciya-kak-ukrainskaya-vlast-rasporyajatsya-konfiskovannymi-aktivami/56871>.

References:

1. Vasylenko, V. (2014). Rosiisko-ukrainska viina 2014 roku: prychny, perebih ta polityko-pravovi otsinky [Russian-Ukrainian war of 2014: causes, course and political and legal assessments]. *Veb-portal: HROMADA. Tovarystvo ukrainskoi kultury v Uhorshchyni*. № 1 (129). URL: http://hromada.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html (in Ukrainian).

2. Human Impact Assessment (2023). *Web portal: United Nations Development Programme*. June. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-impact-assessment>. (in English).

3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: vid 26 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).

4. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (in Ukrainian).

5. Vyznachennia ahresii zatverdzhene Rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 3314 (XXIX) (2022) [Definition of aggression approved by United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX)]: Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 3314 (XXIX) vid 14.12.1974 r. *Veb-portal: ZAKON ONLINE*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633 (in Ukrainian).

6. The UN warns that the near-term prospects for the Commonwealth of Independent States and Southeast Europe against the background of the war in Ukraine and high geopolitical uncertainty remain unstable (2023).

Veb-portal: *United Nations.* URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2023_PR_CIS_SEE_R.pdf. (in Ukrainian).

7. Ukraina: Zapyt na zakupivliu za instrumentom shvydkoho finansuvannia – pres-reliz. Zvit personalu ta Zaiava Vykonavchoho dyrektora vid Ukrainy (2022) [Ukraine: Request for purchase under the rapid financing instrument – press release. Staff Report and Statement of the Executive Director from Ukraine]. *Veb-portal: International Monetary Fund.* URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549> (in Ukrainian).

8. Ekonomika Ukrainy adaptuvalasia do viiny, ale ye duzhe velyke «ale»: znavyvsia nevtishnyi prohnoz (2024) [Ukraine's economy has adapted to the war, but there is a very big "but": a disappointing forecast has appeared]. *Veb-portal: Apostrof.* 2024. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2024-02-26/ekonomika-ukrainyi-adaptirovalas-k-voyne-no-est-ochen-bolshoe-no-poyavilsya-nelestnyiy-prognoz/314989> (in Ukrainian).

9. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku «Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 11, 2021 "On the Strategy of the Economic Security of Ukraine for the period until 2025"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2021 r. № 347/2021 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (in Ukrainian).

10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 r. № 392/2020 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (in Ukrainian).

11. Halunko, V., Kuzmenko, Yu. (2023). Ukhylennia vid opodatkuvannia – destabilizuiuchy chynnyk ekonomichnoi bezpeky krainy [Tax evasion is a destabilizing factor of the country's economic security]. *Yurydychnyi biuleten.* Vyp. 28. pp. 82–87. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.28.11 (in Ukrainian).

12. Levkivska, V. (2023). Mekhanizmy pravovoho zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky ta yikh osoblyvosti [Mechanisms of legal support of national economic security and their features]. *Vcheni zapysky tavriskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky.* T. 34 (73). № 5. pp. 23–29. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/05 (in Ukrainian).

13. Dykyi, A. (2022). Ekonomichna zlochynnist yak zahroza ekonomichnii bezpetsi derzhavy: poniatiino-zmistovni polozhennia ta vlastyvosti [Economic crime as a threat to the economic security of the state: conceptual and substantive provisions and properties]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia.* № 4 (102). pp. 3–17. DOI: 10.26642/ema-2022-4(102)-3-17 (in Ukrainian).

14. Melnyk, V. (2020). Administratyvno-pravova kharakterystyka systemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal characteristics of the system of economic security of Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo.* № 1. pp. 360–362 (in Ukrainian).

15. Melnyk, V. (2021). Administratyvno-pravovi zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal principles of the organization and functioning of the economic security system of Ukraine]: dys. ... d-r yuryd. nauk : 12.00.07. Sumy. 2021. 485 p. (in Ukrainian).

16. Khaustov, V. (2019). Tsyfrova ekonomika: yak tobi sluzhytsia? [Digital economy: how are you doing?]. *Veb-portal: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy.* URL: <https://www.nas.gov.ua-UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5604> (in Ukrainian).

17. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023-2027 roky [About the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law and Order Bodies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023-2027]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 travnia 2023 r. № 273/2023 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (in Ukrainian).

18. Korniienko, T. (2022). Analiz stanu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta priorytety yii zmitsnennia [Analysis of the state of economic security of Ukraine and priorities for its strengthening]. *Ekonomika ta suspilstvo.* Vyp. 38. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1314/1269> (in Ukrainian).

19. Lutsyk, Yu. (2022). Aktualni vyklyky i zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy [Current challenges and threats to the economic security of Ukraine]. *Modern Economics.* № 35. pp. 85–90. DOI: 10.31521/modecon.V35(2022)-13 (in Ukrainian).

20. Mazaraki, A., Melnyk, T. (2022). Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [Economic security of Ukraine in the conditions of Russian aggression]. *Scientia Fructuosa.* № 145 (5). pp. 4–28 DOI: 10.31617/1.2022(145)01 (in Ukrainian).

21. Maslii, O., Buriak, A. (2023). Transformatsiia zahroz ekonomichnii bezpetsi ta bezpetsi informatsiinoho seredovyscha Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Transformation of threats to the economic security and security of the information environment of Ukraine in the conditions of

a full-scale war]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. № 3 (129). pp. 28–32. DOI: 10.32782/1814-1161/2023-3-5 (in Ukrainian).

22. Maslii, O., Hlushko A. (2022). Derzhavne finansove rehuliuвання yak instrument minimizatsii zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [State financial regulation as a tool for minimizing threats to the economic security of Ukraine under martial law]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. Vyp. 2 (02). pp. 125–130 DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-21> (in Ukrainian).

23. Rykov, V. (2023). Hlobalizatsiia ta yii vplyv na ekonomichnu bezpeku Ukrainy: vyklyky ta zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy [Globalization and its impact on the economic security of Ukraine: challenges and threats to the economic security of Ukraine]. *Hlobalne protsvitannia*. № 3 (4). DOI: 10.5281/zenodo.10137497. URL: <https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/113/96> (in Ukrainian).

24. Fedorov, E. (2023). Vplyv suchasnoho hlobalnoho seredovyshcha na formuvannia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The influence of the modern global environment on the formation of the economic security of Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu*. T. 66. Vyp. 2. pp. 74–20. DOI: 10.15276/ETR.02.2023.10 (in Ukrainian).

25. Galiani, S. (2023). Yak viina v Ukraini zmieniue ekonomichni i biznesovi landshafty krain, rehioniv ta svitu. Poiasniuie profesor ekonomiky Sebastian Galiani [How the war in Ukraine is changing the economic and business landscapes of countries, regions and the world. Economics professor Sebastian Galiani explains]. *Veb-portal: Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/money/velika-ekonomichna-perebudova-25082023-15642> (in Ukrainian).

26. Pravdyvets, O. (2022). Pro sutnist poniattia systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy [On the essence of the concept of the system of economic security of the state]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. № 3 (67). pp. 36-37. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-34-38 (in Ukrainian).

27. Bilodid, I., Buriachok, A. ta in. (1970-1980). *Slovnyk ukraïnskoi movy [V 11 t.] [Dictionary of the Ukrainian language [Vol. 11]]*. T. 1. S. 95 (in Ukrainian).

28. Kalashnyk, V. (2005). *Tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy : ponad 12 500 statei (blyzko 40 000 sliv) [Interpretive dictionary of the Ukrainian language: more than 12,500 articles (about 40,000 words)]*. 2-he vyd., vypr. i dop. Xarkiv : Prapor. S. 337 (in Ukrainian).

29. Puhach, O. (2015). Modeliuвання zahroz systemi ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky z pozytsii yikh svoiechasnoho vyjavlennia ta peredbachennia [Modeling threats to the system of economic security of the national economy from the point of view of their timely detection and prediction]. *Ekonomika i rehion*. № 3. pp. 103–109. (in Ukrainian).

30. Revak, I. (2016) Intellectual potential in the system of economic security of Ukraine [Intellectual potential in the system of economic security of Ukraine]: dissertation. ... Dr. Econ. Sciences: 08.00.03; 21.04.01. Lviv. 2016. 474 p. (in Ukrainian).

31. Adekoya, O., Ekpo, E. (2022) . Digital Assets – an emerging trend in capital markets. *Website: PwC Nigeria*. P. 1–9. URL: <https://www.pwc.com/ng/en/assets/pdf/digital-assets.pdf>. (in English).

32. Batsula, V. (2022). Do pyttannia vstanovlennia pravovoi pryrody tsyfrovikh aktyviv u suchasnomu tsyvilnomu pravi [To the issue of establishing the legal nature of digital assets in modern civil law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Iurysprudentsiia»*. № 55. pp. 32–35. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7 (in Ukrainian).

33. Batsula, V. (2024). Okhorona prav na tsyfrovi (virtualni) aktyvy [Protection of rights to digital (virtual) assets]: dys. ... d-r filosof. (081 – Pravo). Khmelnytskyi. 195 p. (in Ukrainian).

34. Danylenko, O. (2023). Shchodo tsyfrovikh rechei yak novykh obiektiv tsyvilnykh prav [Regarding digital things as new objects of civil rights]. *Tsyvilne pravo: problemy teorii ta pravozastosuvannia : materialy XXI nauk.-prakt. konf., prysviach. 101-y richnytsi z dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSR, rektora Kharkiv. yuryd. in-tu (1962-1987 rr.) V. P. Maslova (Kharkiv, 17 liutoho 2023 r.) / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, Vid-nia tsyvilno-prav. dystsyplin, Kharkiv. obl. oseredok vseukr. hromad. orh. «Asots. tsyvilnistv Ukrainy»*. Kharkiv. pp. 148–154. (in Ukrainian).

35. Kud, O. (2019). Obgruntuvannia poniattia «tsyfrovoyi aktyv»: ekonomiko-pravovyi aspekt [Justification of the concept of "digital asset": economic and legal aspect]. *International Journal of Education and Science*. Vol. 2. № 3. pp. 29–41. DOI: 10.26697/ijes (in Ukrainian).

36. Kucheriavenko, N., Bilinskyi, D., Smychok, Ye. (2019). Naukovo-pravovyi vysnovok «Tsyfrovoyi aktyvy yak obiekt pravovoho rehuliuвання». *Natsionalna akademiia pravovykh nauk Ukrainy*. 144 p. (in Ukrainian).

37. Harbinja, E. (2017) Legal aspects of transmission of digital assets on death : Doctoral dissertation. University of Strathclyde. Glasgow. URL: http://digitool.lib.strath.ac.uk/R/?func=dbin-jumpfull&object_id=28644. (in English).

38. Pro tsyfrovoyi kontent ta tsyfrovi posluhy [About digital content and digital services]: Zakon Ukrainy vid 10 serpnia 2023 r. № 3321-IX // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (in Ukrainian).

39. Markevych, K. (2021). Tsyfrovizatsiia: perevahy ta shliakhy podolannia vyklykiv [Digitization: benefits and ways to overcome challenges]. *Veb-portal: Razumkov tsentr*. URL:

<https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (in Ukrainian).

40. Kushch, O. (2024). Monopoliia chy konkurentsia? Yak ukrainska vlada rozporiadzhaetsia konfiskovanyimi aktyvamy [Monopoly or competition? How the Ukrainian authorities dispose of confiscated assets]. *Veb-*

portal: Apostrof. URL: <https://apostrophe.ua/article/society/2024-03-05/monopoliya-ili-konkurentsia-kak-ukrainskaya-vlast-rasporyajaetsya-konfiskovannyimi-aktivami/56871> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 21.08.2024

Kiiashko Y.

DIGITAL TOOLS IN THE STRUCTURE OF CURRENT THREATS TO THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH

The scientific study is devoted to topical issues regarding the assessment of the role of digital tools on the pace and nature of economic security processes. Attention is emphasized and it is argued that threats to the economic security system of Ukraine have undergone significant transformations in terms of the number and prioritization of the latter. It was noted that the relevant current legal support (strategic guidelines) of this area do not correspond to some urgent problems that have faced the economy of the state and continue to progress. It is emphasized that a special place among promising disruptive factors is given to digital tools, the number and functional potential of which is constantly growing. Attention is sharpened on the special emphasis on this subject, given that certain such achievements of a civilized society can go beyond the scope of effective controlling and supervisory influences on the part of the state, leading to the unhindered emergence of extremely complex consequences. The importance of such a problem in the conditions of irreversible digitalization against the background of the ongoing globalization of a number of spheres of life is emphasized. The leading points of view regarding the understanding of the concept of "threats to the economic security system of Ukraine" were introduced. It was found that this term is in the process of development and has significant potential for use. It has been proven that its development has significant value, both from the theoretical and methodological and practical points of view. The "digital assets" category, which represents the corresponding tools, was analyzed. It has been established that this is an understudied but significant object of potential interest, the level of interest in which is steadily increasing. It was concluded that in the general outline it is advisable to represent them as content stored in digital form in any format and the value associated with it, rotating in the distributed registry in the form of a unique identifier. An attempt was made to assess the role of the specified tools from the point of view of impact on the sustainable course of economic security processes. It is emphasized and argued that such gains can significantly affect the pace, efficiency and effectiveness of many of the specified processes. The problem of limited functionality of the state (legal, technical, technological, etc.) is highlighted separately according to the outlined vectors. Priority basic steps are proposed for a step-by-step solution to this complex problem.

Keywords: means, types, factors, forms, digital assets, digitization, factors.

Короєд С. О.,

доктор юридичних наук, професор, в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7899-957X>

ПРОБЛЕМА ОБЧИСЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

Розглядається проблема обчислення строків в провадженні за заявами і поданнями з питань громадянства України, та порушення у зв'язку з цим права громадян України на вихід з громадянства України. Зазначена проблема має своїм підґрунтям відповідні рішення Верховного Суду, за висновком якого строки розгляду заяв і подань про припинення громадянства на Президента України не поширюються, а це протягом тривалого часу створює для таких громадян України ситуацію правової невизначеності та виключає можливість оцінки адміністративним судом його дій на предмет неправомірної бездіяльності. Для вирішення вказаної проблеми в статті здійснюється науково-практичний аналіз відповідних положень “Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень” з метою встановлення стадій і суб'єктів, на яких має поширюватись вказаний загальний (річний) строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України в аспекті охоплення зазначеним строком стадії прийняття Президентом України указів з питань громадянства. Здійснюючи системне тлумачення норм вказаного Порядку встановлено, що зміст розділу IV (в якому встановлено “сукупний річний строк” для розгляду заяв на вихід з громадянства) та зазначені в ньому суб'єкти охоплюють всі стадії проходження документів на вихід із громадянства – від моменту подачі заяви до консульства і до моменту прийняття Президентом України рішення. На основі науково-практичного аналізу норм вказаного Порядку було обґрунтовано, що вищевказаний загальний (річний) строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України охоплює весь процес проходження документів від моменту звернення особи до консульства із заявою про вихід з громадянства України і до моменту прийняття Президентом України рішення (указу) про припинення особою громадянства України. У зв'язку з цим зроблено висновок, що стадія видання Президентом України указу про припинення громадянства України входить в “процес виходу з громадянства України за заявою громадянина”, який не повинен перевищувати один рік від дня прийняття клопотання про вихід закордонним представництвом України в країні проживання заявника. Таким чином, доведено, що відсутні правові підстави поширювати вказаний загальний річний строк виключно на Комісію при Президентові України з питань громадянства.

Ключові слова: адміністративна процедура, провадження, громадянство України, припинення громадянства, вихід з громадянства, заява, строк, стадія, Президент України, легітимні очікування.

Рекомендоване посилання:

Короєд С. О. Проблема обчислення загального строку розгляду заяв в адміністративній процедурі припинення громадянства України. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 92–97. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.11.

Актуальність теми

Конституція України, декларуючи існування в Україні єдиного громадянства, гарантує громадянам України право змінити громадянство (ст. 4, ч. 1 ст. 25), а Закон України «Про громадянство України» встановлює право громадянина України вийти з громадянства України за його клопотанням за певних умов (ч. 1 ст. 18). Проте реалізація громадянами України свого права на вихід з громадянства України є утрудненою через недосконалу адміністративну процедуру провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України. Так, в мережі Інтернет можна зустріти «скарги» від громадян України щодо неможливості виходу із громадянства України у зв'язку із не виданням Президентом України відповідного указу протягом тривалого часу [1]. З цього приводу навіть були зареєстровані відповідні петиції [2]. В умовах воєнного стану питання виходу з громадянства України набуло ще більшої актуальності, адже велика кількість українців виїхала за кордон через вторгнення РФ, і такі громадяни вже набули право на проживання або громадянство іншої держави [3].

Як можна побачити, зазначена проблема пов'язана передусім зі строками розгляду українською державою заяв громадян України про вихід з громадянства України; при цьому зазвичай документи про вихід з громадянства тривалий час знаходяться на розгляді саме у Президента України. Водночас з буквального тлумачення положень пункту 112 Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень, затвердженим Указом Президента України від 27 березня 2001 року № 215 (в редакції Указу Президента України від 27 червня 2006 року № 588/2006) (далі – Порядок № 215) вбачається, що загальний строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України не повинен перевищувати одного року з дня їх надходження. Проте в існуючих на сьогодні рішеннях Верховного Суду сформульовано висновок, що в зазначений річний строк не входить стадія прийняття Президентом України указів з питань громадянства [4; 5; 6]. А відтак, з цих рішень Верховного Суду випливає, що строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України саме Президентом України залишається не визначеним, що виключає можливість оцінки адміністративним судом його дій на предмет неправомірної бездіяльності, а такі громадяни України при цьому залишаються в ситуації правової невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначена проблема пов'язана зі стадійністю адміністративного провадження та строками вчинення суб'єктом владних повноважень відповідних дій на кожному з етапів адміністративної процедури. В публікаціях останніх років, присвячених адміністративній

процедурі, увага науковців зводилась переважно до аналізу Закону України «Про адміністративну процедуру» [7; 8; 9; 10]. Зазначений Закон встановлює загальні правила застосування строків вирішення (перегляду) справи, водночас передбачає, що граничний строк вирішення окремих категорій справ встановлюється законом. Стосовно ж строків розгляду заяв і подань про припинення громадянства України, то загальний строк встановлено виключно в Порядку № 215, а особливості обчислення цього загального строку, а також окремих строків на тій чи іншій стадії розгляду документів про припинення громадянства в юридичній літературі не розкривались, хоча, як було зазначено вище, проблема обчислення і дотримання вищевказаного загального (річного) строку є актуальною передусім з практичної точки зору, а відтак вимагає детального вивчення.

Тому метою нашої статті є здійснення науково-практичного аналізу відповідних положень Порядку № 215, яким визначається загальний (річний) строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України в аспекті охоплення зазначеним строком стадії прийняття Президентом України указів про припинення громадянства.

Виклад основного матеріалу

Провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України регулюється відповідною правовою (адміністративною) процедурою. В одній зі справ Верховний Суд визначив, що правова процедура встановлює межі вчинення повноважень органом публічної влади і, в разі її неналежного дотримання, дає підстави для оскарження таких дій особою, чії інтереси вона зачіпає, до суду. Верховний Суд у цій постанові також вказав, що встановлена правова процедура як складова принципу законності та принципу верховенства права є важливою гарантією недопущення зловживання з боку органів публічної влади під час прийняття рішень та вчинення дій, які повинні забезпечувати справедливе ставлення до особи. Ця правова процедура спрямована на забезпечення загального принципу юридичної визначеності, складовою якої є принцип легітимних очікувань як один з елементів принципу верховенства права [11].

Законом України «Про адміністративну процедуру» передбачено, що адміністративний орган розглядає та вирішує справу, а також вчиняє процедурну дію та/або приймає процедурне рішення протягом розумного строку (у найкоротший строк, достатній для здійснення адміністративного провадження), але не пізніше граничних строків, визначених законом (ч. 1 ст. 13). Граничний строк вирішення окремих категорій справ встановлюється законом. Граничний строк вирішення справи може визначатися сукупністю строків, визначених законом для окремих етапів адміністративної процедури (ч. 1 ст. 34). В процедурі провадження за заявами і поданнями з питань громадянства

України такий строк встановлено Порядком № 215 (Закон України «Про громадянство України» таких строків не містить взагалі). Так, пунктом 112 вказаного Порядку встановлено, що загальний строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України не повинен перевищувати одного року з дня їх надходження.

Як було зазначено вище, Верховний Суд вважає, що в зазначений загальний (річний) строк не входить стадія прийняття Президентом України указів з питань громадянства. При цьому вказаний загальний строк розгляду заяв і подань про прийняття особи до громадянства України або припинення громадянства України, на думку Верховного Суду, визначено саме для Комісії при Президенті України з питань громадянства (адже пункт 112 належить до групи положень «Порядок розгляду заяв і подань з питань громадянства Комісією при Президенті України з питань громадянства» Порядку № 215).

Проте, на нашу думку, такий підхід Верховного Суду до тлумачення пункту 112 Порядку № 215 суперечить дійсному змісту норми пункту 112 в системному зв'язку з іншими нормами цього Порядку. Так, по-перше, жодною нормою Порядку № 215 прямо не визначено, що зазначений річний строк розгляду документів встановлено саме для вказаної Комісії. В нормі пункту 112 Порядку № 215 чітко йдеться про те, що процес виходу з громадянства України за заявою громадянина не повинен перевищувати 1 рік від дня прийняття клопотання про вихід закордонним представництвом України в країні проживання заявника. Системний аналіз положень Закону України «Про громадянство України» та Порядку № 215 свідчить, що загальний річний строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України охоплює весь процес проходження документів від моменту звернення особи до посольства (консульства) із заявою про вихід з громадянства України і до моменту прийняття Президентом України рішення про припинення особою громадянства України. Тобто стадія видання Президентом України указу про припинення громадянства України входить в «процес виходу з громадянства України за заявою громадянина», який не повинен перевищувати 1 рік від дня прийняття клопотання про вихід закордонним представництвом України в країні проживання заявника.

Такий висновок також впливає з науково-практичного аналізу інших положень Порядку № 215, в яких врегульовано питання строків. Так, зокрема, термін «строк» застосовується в цьому Порядку в таких випадках, наприклад:

– абз. 2 п. 90 Порядку № 215: «...Територіальний підрозділ Державної міграційної служби України не пізніше як у тижневий строк з дня повернення документів надсилає їх заявникові для усунення недоліків...»; абз. 6 п. 90 Порядку № 215:

«...Територіальний підрозділ Державної міграційної служби України, до якого документи були подані заявником, не пізніше як у тижневий строк з дня надходження відповідного рішення повідомляє про нього заявника у письмовій формі...»;

– абз. 2 п. 91 Порядку № 215: «Якщо під час перевірки буде встановлено, що подані заявником документи не оформлені відповідно до вимог законодавства України, дипломатичне представництво чи консульська установа України не пізніше як у місячний строк з дня надходження документів повертає їх заявникові для усунення недоліків...»;

– абз. 2 п. 99 Порядку № 215: «Якщо під час перевірки буде встановлено, що подані заявником документи не оформлені відповідно до вимог законодавства України, дипломатичне представництво чи консульська установа України не пізніше як у місячний строк з дня надходження документів повертає їх заявникові для усунення недоліків...»;

– п. 105 Порядку № 215: «Загальний строк розгляду Державною міграційною службою України, її територіальними органами та територіальними підрозділами заяв і подань з питань громадянства, рішення за якими приймає Президент України, не повинен перевищувати восьми місяців з дня їх надходження...»;

– абз. 2 п. 108 Порядку № 215: «...Міністерство внутрішніх справ України та Служба безпеки України повідомляють про результати перевірки Міністерство закордонних справ України не пізніше як у двомісячний строк з дня одержання документів.»;

– п. 109 Порядку № 215: «Загальний строк розгляду Міністерством закордонних справ України, дипломатичними представництвами чи консульськими установами України заяв і подань з питань громадянства, рішення за якими приймає Президент України, не повинен перевищувати восьми місяців з дня їх надходження»;

– п. 112 Порядку № 215: «Загальний строк розгляду заяв і подань про прийняття до громадянства України або припинення громадянства України не повинен перевищувати одного року з дня їх надходження. Загальний строк розгляду заяв про прийняття до громадянства України дітей, осіб, яким надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, та осіб без громадянства не повинен перевищувати дев'яти місяців з дня їх надходження.»;

– п. 116 Порядку № 215: «Територіальні підрозділи Державної міграційної служби України, дипломатичні представництва чи консульські установи України у тижневий строк повідомляють у письмовій формі відповідну особу про прийняте Президентом України рішення.»;

– п. 122 Порядку № 215: «Загальний строк виконання рішень з питань громадянства не повинен перевищувати одного місяця.».

Нормативно-правова побудова наведених положень (речень) Порядку № 215 свідчить, що у пунктах 90, 91, 99, 105, 108, 109, 116 та інших пунктах термін “строк” має чітко визначених адресатів (виконавців). Водночас у пунктах 112 і 122 – такі адресати (виконавці) не визначені.

Системний аналіз положень Порядку № 215 свідчить, що заяву (клопотання) про вихід з громадянства України особи, яка постійно проживає за кордоном, «розглядають» такі суб'єкти: а) консульська установа України за місцем постійного проживання особи; б) Міністерство закордонних справ України (із залученням для проведення перевірки Міністерство внутрішніх справ України та Служба безпеки України); в) Президент України (як через утворену при ньому Комісію, яка опрацьовує документи, так й безпосередньо – шляхом видання указу).

Як зазначалось вище, згідно із правовою позицією Верховного Суду, оскільки пункт 112 належить до групи положень «Порядок розгляду заяв і подань з питань громадянства Комісією при Президентові України з питань громадянства» Порядку № 215, тому встановлений у вказаному пункті 112 загальний (річний) строк розгляду документів стосується саме вказаної Комісії. Проте, як вбачається зі змісту цього Порядку, розділ IV має назву «Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства». В цей розділ входять норми, які регулюють провадження: в підрозділах Державної міграційної служби України (п. 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 115, 116); Дипломатичним представництвом чи консульською установою України (п. 91, 98, 99, 100, 106); Міністерством закордонних справ України (п. 107, 108, 109); Комісією при Президентові України з питань громадянства (п. 110, 111); Президентом України (п. 113, 114).

Таким чином, структура розділу IV Порядку № 215 прямо свідчить, що розділ IV регулює провадження всіх суб'єктів, які розглядають документи особи про вихід з громадянства, а не лише в Комісії. Отже, відсутні підстави стверджувати, що пункт 112, в якому встановлено загальний строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства, стосується виключно Комісії.

З викладеного вище випливає, що зміст розділу IV Порядку № 215 та зазначені в ньому суб'єкти охоплюють всі стадії проходження документів на вихід із громадянства – від моменту подачі заяви до консульства і до моменту прийняття Президентом України рішення. А це прямо свідчить, що в нормі пункту 112 Порядку № 215 чітко йдеться про те, що процес виходу з громадянства України за заявою громадянина не повинен перевищувати “сукупний річний строк” від дня прийняття клопотання про вихід закордонним представництвом України в країні проживання заявника. При цьому, вказаний “сукупний річний строк” охоплює провадження всіх суб'єктів, які

зазначені у розділі IV Порядку № 215. На нашу думку, вказаний загальний річний строк розгляду клопотання є гарантією правової визначеності і передбачуваності, а також легітимних очікувань особи на вирішення її заяви про вихід з громадянства України протягом визначеного строку. Наш висновок щодо “річного строку” також підтверджується консультаціями-роз'ясненнями, наведеними на веб-сайтах органів державної влади України, які є суб'єктами розгляду заяв з питань громадянства, у відкритому доступі в Інтернеті, а саме: а) на веб-сайті Міністерства закордонних справ України в розділі «Вихід з громадянства України» зазначено: «Загальний строк розгляду клопотання про вихід з громадянства України не повинен перевищувати 1 рік. Зазначені строки не враховують термін, необхідний для надсилання матеріалів дипломатичною або командирською поштою.» [12]; б) на веб-сайті Державної міграційної служби України в розділі «Прийняття до громадянства України» зазначено: «Загальний термін розгляду заяв про прийняття до громадянства України не повинен перевищувати 1 рік з дня їх надходження.» [13]. А відтак, іншого тлумачення порядку обчислення загального (річного) строку розгляду документів і назви суб'єкта(-ів), на якого цей строк розповсюджується (в розумінні пункту 112 Порядку № 215), на нашу думку, бути не може.

Висновки

Таким чином, з проведеного нами науково-практичного аналізу норм Порядку № 215 випливає, що вищевказаний загальний (річний) строк розгляду заяв і подань про припинення громадянства України охоплює весь процес проходження документів від моменту звернення особи до консульства із заявою про вихід з громадянства України і до моменту прийняття Президентом України рішення (указу) про припинення особою громадянства України. Тобто стадія видання Президентом України указу про припинення громадянства України входить в «процес виходу з громадянства України за заявою громадянина», який не повинен перевищувати один рік від дня прийняття клопотання про вихід закордонним представництвом України в країні проживання заявника. При цьому відсутні правові підстави поширювати вказаний загальний річний строк виключно на Комісію при Президентові України з питань громадянства.

Список використаних джерел:

1. Пане Президенте – підпишіть указ!!! Вихід з громадянства 2023. Веб-сайт «Доступ до Правди». URL: https://dostup.org.ua/request/panie_priezidentie_pidpishit_uk.

2. Підпишіть Указ та випустіть тисячі українців з громадянства. URL: <https://ua.petitions.net/333697>.

3. Чому вихід з громадянства України став таким актуальним під час війни? URL:

<https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/pochemu-vihod-iz-grazhdanstva-ukraini-stal-stol-aktualnim-vo-vremya-voyni-02-2024-137/>.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09 червня 2022 року, судова справа № 9901/295/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104769595>.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2022 року, судова справа № 9901/294/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113400>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 лютого 2022 року, судова справа № 9901/293/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103562085>.

7. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Адміністративна процедура як новий етап взаємодії органів державної влади і суспільства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 482–486. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.83>.

8. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 69. С. 229–236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.39>.

9. Міхеєв М. В., Міхеєв М. В. Окремі аспекти правового регулювання адміністративних процедур в Україні та європейському союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/42>.

10. Берназіук Я. Вплив Закону України «Про адміністративну процедуру» на практику адміністративних судів: презентація / Програма підготовки для підтримання кваліфікації суддів окружних адміністративних судів та помічників судів окружних та апеляційних адміністративних судів, 22 лютого 2024 року. 32 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/administrative_procedure_bernaziuk.pdf.

11. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2019 року, судова справа № 826/13000/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83331117>.

12. Вихід з громадянства України. Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/consul/forua/gromadyanstvo-ua/vyhid>.

13. Прийняття до громадянства України. Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua/poslugi/nabuttya-gromadyanstva-ukrajni/priinyattya-do-gromadyanstva-ukrajni.html>.

References:

1. Pane Prezydente – pidpyshit ukaz!!! Vykhid z hromadianstva 2023 [Mr. President - sign the decree!!! Leaving citizenship 2023]. Veb-sait

«Dostup do Pravdy». URL: https://dostup.org.ua/request/pane_priezidentie_pidpishit_uk (in Ukrainian).

2. Pidpyshit Ukaz ta vypustit tysiachi ukrainsiv z hromadianstva [Sign the Decree and release thousands of Ukrainians from citizenship]. URL: <https://ua.petitions.net/333697> (in Ukrainian).

3. Chomu vykhid z hromadianstva Ukrainy stav takym aktualnym pid chas viiny? [Why did renunciation of Ukrainian citizenship become so relevant during the war?]. URL: <https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/pochemu-vihod-iz-grazhdanstva-ukraini-stal-stol-aktualnim-vo-vremya-voyni-02-2024-137/> (in Ukrainian).

4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 09 chervnia 2022 roku, sudova sprava № 9901/295/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104769595> (in Ukrainian).

5. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 13 kvitnia 2022 roku, sudova sprava № 9901/294/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113400> (in Ukrainian).

6. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Great Chamber of the Supreme Court] vid 16 liutoho 2022 roku, sudova sprava № 9901/293/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103562085> (in Ukrainian).

7. Nesterenko K.O., Bulhakova O.V. Administratyvna protsedura yak novyi etap vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady i suspilstva [Administrative procedure as a new stage of interaction between state authorities and society]. *Elektronne nauкове vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. 2023. № 6. pp. 482–486. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.83> (in Ukrainian).

8. Boiko I. Rol i znachennia administrativnoi protsedury u publichnomu administruvanni [The role and significance of the administrative procedure in public administration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. 2022. Vyp. 69. pp. 229–236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.39> (in Ukrainian).

9. Mikheiev M.V., Mikheiev M.V. Okremi aspekty pravovoho rehulivannia administrativnykh protsedur v Ukraini ta yevropeiskomu soiuzi [Certain aspects of legal regulation of administrative procedures in Ukraine and the European Union]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 5. pp. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/42> (in Ukrainian).

10. Bernaziuk Ya. Vplyv Zakonu Ukrainy «Pro administrativnu protseduru» na praktyku administrativnykh sudiv: prezentatsiia [The impact of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" on the practice of administrative courts: presentation] / Prohrama pidhotovky dlia pidtrymannia kvalifikatsii suddiv okruzhnykh administrativnykh sudiv ta pomichnykiv sudiv okruzhnykh ta apeliatsiinykh administrativnykh

sudiv, 22 liutoho 2024 roku. 32 p. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/administrative_procedure_bernaziuk.pdf (in Ukrainian).

11. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 25 lypnia 2019 roku [Resolution of the Supreme Court], sudova sprava № 826/13000/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83331117> (in Ukrainian).

12. Vykhid z hromadianstva Ukrainy [Renunciation of Ukrainian citizenship]. Ofitsiyni

veb-sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/consul/forua/gromadyanstvo-ua/vyhid> (in Ukrainian).

13. Pryiniattia do hromadianstva Ukrainy [Admission to Ukrainian citizenship]. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi mihratsiinoi sluzhby Ukrainy. URL: <https://dmsu.gov.ua/poslugi/nabuttya-gromadyanstva-ukrajni/prijnyattya-do-gromadyanstva-ukrajni.html> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 20.08.2024

Koroied S.

THE PROBLEM OF CALCULATING THE GENERAL TERM FOR REVIEWING OF APPLICATIONS IN THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE OF TERMINATION OF UKRAINIAN CITIZENSHIP

The problem of calculating terms in proceedings for applications and petitions on Ukrainian citizenship issues, and violation of the right of Ukrainian citizens to renounce from Ukrainian citizenship in this regard, is considered. The stated problem is based on the relevant judgments of the Supreme Court, according to which the terms of consideration of applications and petitions for the termination of citizenship do not apply to the President of Ukraine, and this, for a long time, creates a situation of legal uncertainty for such citizens of Ukraine and excludes the possibility of evaluating of actions of President, on the subject of illegal inactivity, by administrative courts. In order to solve the specified problem, the article carries out a scientific and practical analysis of the relevant provisions of the "Order of Proceedings for Applications and Petitions on Citizenship of Ukraine and Implementation of Judgments" with the aim of establishing the stages and subjects to which the specified general (annual) term of review of applications and petitions on the termination of Ukrainian citizenship should apply in the aspect of covering by aforementioned term of stage of adoption by the President of Ukraine of decrees on citizenship issues. Carrying out a systematic interpretation of the norms of the specified Procedure, it was established that the content of Section IV (in which the "cumulative annual period" for reviewing of applications for renunciation of citizenship is established) and the subjects specified in it cover all stages of adoption of documents for renunciation of citizenship - from the moment of submitting the application to the consulate and until the decision is made by the President of Ukraine. On the basis of a scientific and practical analysis of the norms of the specified Procedure, it was substantiated that the above-mentioned general (annual) term for consideration of applications and petitions on the termination of Ukrainian citizenship covers the entire process of adoption of documents from the moment a person applies to the consulate with an application to renounce from the citizenship of Ukraine and until the moment of adoption by the President of Ukraine of a decision (decree) on the termination of a person's citizenship of Ukraine. In this regard, it was concluded that the stage of issuing a decree by the President of Ukraine on the termination of Ukrainian citizenship is included in the "process of renouncing from Ukrainian citizenship at the request of a citizen", which should not exceed one year from the date of acceptance of the request for renouncing by the foreign representation of Ukraine in the country of residence of applicant.

Keywords: administrative procedure, proceedings, citizenship of Ukraine, termination of citizenship, renouncing from citizenship, application, term, stage, President of Ukraine, legitimate expectations.

Куркова К. М.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4259-5511>;

Сташків Я. Я.

доктор філософії в галузі права, начальник відділення поліції № 1 Черкаського районного управління Головного управління Національної поліції в Черкаській області

м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-9125>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті здійснено аналіз місця та ролі державної політики у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку в контексті загальних засад державного управління в Україні. Визначено, що державна політика у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку є стабільною тактико-стратегічною нормативно-правовою базою взаємовідносин держави (в особі уповноважених органів законодавчої та виконавчої влади) з науковими структурами та окремими представниками сучасної науки, громадянським суспільством щодо своєчасного, необхідного та результативного забезпечення науково-технологічного розвитку нашої держави. Акцентовано увагу, що система адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері науково-технологічного розвитку складається із двох взаємозалежних елементів – стратегії та тактики організації та здійснення взаємовідносин держави (в особі уповноважених органів) з науковими установами та організаціями (науковою спільнотою) країни. Формування пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку є діяльністю держави з розробки системних заходів для успішної реалізації важливих напрямів діяльності у науково-технологічній сфері. Водночас за умов відсутності єдиної стратегічної лінії адміністративно-правового регулювання науково-технологічного розвитку, а також без урахування довгострокових пріоритетних напрямів такого розвитку, заходи щодо реалізації державної політики у зазначеній сфері не матимуть належної ефективності, що підтверджується багаторічним зарубіжним та вітчизняним досвідом. Наголошено, що фактичний суверенітет можуть забезпечити лише ті держави, які основним пріоритетом своєї державної політики визначають необхідність вироблення та раціональність реалізації нових знань. Трансформація національних інтересів найближчим часом має здійснюватися з урахуванням необхідності формування більш досконалих правових засад адміністративно-правового забезпечення науково-технологічного розвитку.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, державна політика, науково-технологічний розвиток, правовідносини, пріоритети, стратегія, тактика.

Рекомендоване посилання:

Куркова К. М., Сташків Я. Я. Особливості адміністрування науково-технологічного розвитку України у системі її державної політики. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 98–102. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.12.

Актуальність теми

Державна політика є одним із важливих елементів сучасної організації життєдіяльності суспільства, оскільки сукупність заходів її реалізації спрямовується на покращення економічної ситуації та забезпечення соціальної стабільності країни загалом та її регіонів, зокрема. У свою чергу, основним призначенням державного управління, як процедурної частини реалізації державної політики, є здійснення виконавчої влади. Основою державного (адміністративно-правового) характеру даного управління є те, що під час його здійснення забезпечується реалізація функцій держави, а також виконання її завдань та дотримання інтересів суспільства. Державне управління у кожній галузі суспільно-економічних відносин, у дещо схематичному вигляді, можна подати як сукупність чи єдність трьох обов'язкових елементів: «ухвалення рішення, його виконання та контроль за реалізацією» [1, с. 11].

Реалізація державної політики у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні поки що не є достатньо ефективною, містить значну кількість недоліків та прорахунків, не забезпечує зростаючих вимог суспільства у технологічних способах вирішення суспільних проблем та викликів.

В сучасних умовах суспільно-економічного розвитку все більш важливе значення для кожної держави набуває фактор рівня використання та реалізації суспільством власного інтелектуального потенціалу. Важливу роль в активізації реалізації державної політики у сфері науково-технологічного розвитку в Україні мають відігравати органи державної законодавчої та виконавчої влади як суб'єкти адміністративно-правового регулювання суспільно-економічних відносин, які зобов'язані приймати необхідні нормативно-правові акти та забезпечувати їхнє ефективне впровадження.

Стан дослідження проблеми

Дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання відносин, що виникають та існують у сфері науково-технологічного розвитку, а також повноважень органів, які здійснюють управління таким розвитком у процесі реалізації державної політики, здійснювалося низкою вітчизняних учених-юристів та представників інших галузей науки: В. Бакуменко, С. Варналій, В. Гіжевський, В. Головченко, І. Данилова, В. Ковальський, О. Крушельницька, В. Купрій, Є. Романенко, О. Рудик та багатьма іншими.

Однак, незважаючи на досить ґрунтовне дослідження основних принципів адміністративно-правового регулювання розвитку науково-технічної діяльності в цілому, малодослідженою, а тому однією з актуальних проблем розвитку суспільства та сучасної вітчизняної правової науки є формування, підвищення ефективності та вдосконалення адміністративно-правового забезпечення науково-технологічного розвитку.

Метою статті є дослідження теоретико-правової категорії «державна політика у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку», проведення аналізу окремих елементів адміністративно-правового забезпечення науково-технологічної сфери України, визначення та класифікація недоліків системи державного управління у цій сфері, а також надання пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері науково-технологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу

Успішна реалізація процесу управління у державі є необхідною умовою розвитку всього сучасного суспільства. Управління спільною працею членів суспільства є першочерговим засобом забезпечення результативності такої діяльності та отримання продуктивних результатів у кожному секторі життя. Тобто управлінську діяльність, на нашу думку, необхідно визначати як спрямовану на отримання конкретного результату, певну кількість завдань, спільна реалізація та координація яких забезпечить досягнення важливих досягнень для суспільного розвитку та державного будівництва.

Принципове керівництво до дії для органів законодавчої та виконавчої влади будь-якої сучасної держави щодо розвитку її громадянського суспільства відповідно до законів та соціальних стандартів полягає у визначенні основних напрямів такої діяльності і вважається нічим іншим, як державною політикою. Така політика формується як цілісна стратегія; складається з певних стратегічних напрямів у кожній сфері суспільно-економічного, політико-правового існування та діяльності людини; отримує своє закріплення у законодавчих нормативно-правових актах, а деталізацію – у підзаконних.

За визначенням С. Волинець, термін «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» інтегрує в собі сутнісні ознаки та внутрішні характеристики таких понять як «державна політика», «сприяння», «розвиток» та «громадянське суспільство» [2, с. 54]. В Економічній енциклопедії за редакцією Б. Гаврилишина «державна політика» охарактеризована як відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади з певного питання або комплексу питань, що здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано за допомогою регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів товариства» [3, с. 248]. О. Лаврук, доповнюючи вказану вище наукову позицію, зазначає, що державна політика повинна мати комплексний характер щодо вирішення взаємопов'язаних політичних та соціально-економічних проблем, своєчасно реагувати на трансформаційні зміни, що відбуваються в державі та суспільстві, завжди бути ефективною (оптимальний розподіл владних повноважень) між державними органами та організаціями, структурована якість державно-управлінських рішень, цілеспрямованість завдань та заходів),

результативної та сприйманої населенням [4, с. 258].

Доповнюючи запропоновану вище низку наукових тлумачень дефініції «державна політика» зазначимо, що державна політика у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку є стабільною тактико-стратегічною нормативно-правовою базою взаємовідносин держави (в особі уповноважених органів законодавчої та виконавчої влади) з науковими структурами та окремими представниками сучасної науки, громадянським суспільством щодо своєчасного, необхідного та результативного забезпечення науково-технологічного розвитку нашої держави.

Деталізуючи структуру описаної вище державно-правової категорії в контексті характеристики предмета нашого дослідження, зазначимо, що система адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики науково-технологічного розвитку «складається з двох взаємозалежних елементів – стратегії та тактики» [5, с. 163] організації та здійснення взаємовідносин держави (в особі уповноважених органів) з науковими установами та організаціями (науковою спільнотою) країни.

Державна стратегія у кожній галузі суспільно-економічних відносин формується за допомогою розроблених на значний перспективний період ідеологій (світоглядних позицій) соціального, політичного, економічного, науково-технологічного розвитку держави. Визначення вектора формування науково-технологічного розвитку державою – це формування напрямку руху країни у бік соціально-економічного прогресу та визначення орієнтирів для розвитку потенціалу науки, сучасних технологій, державної, у тому числі бюджетної, підтримки теоретичних та практичних наукових та технологічних досягнень.

Як приклад, для аргументації авторської позиції згідно з темою дослідження, доцільно продемонструвати такі нормативно-правові документи:

1) Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України [6] як підзаконний акт, спрямований на збереження науково-технологічного потенціалу держави, забезпечення ефективного її використання для подолання кризових явищ в економічному та соціальному розвитку;

2) Концепція розвитку національної інноваційної системи [7] як підзаконний акт, спрямований на подолання непослідовності у проведенні та низькій ефективності державної науково-технологічної та інноваційної політики України, яка сформувала тенденцію подальшого відставання у технологічному розвитку від розвинених країн світу, а також: зменшення кількості інноваційно-активних підприємств; гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості; зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки тощо.

Доцільно також зазначити, що поряд зі стратегією реалізації будь-яких суспільних

процесів існує тактика (концептуальна дія) – програма визначення поточних цілей (напрямів), що здійснюється у вигляді однієї чи більше конкретних розроблених завдань та реалізується через конкретні заходи їх виконання.

Отже формування пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку є діяльністю держави з розробки системних заходів для успішної реалізації важливих напрямів діяльності у науково-технологічній сфері. Водночас за умов відсутності єдиної стратегічної лінії адміністративно-правового регулювання науково-технологічного розвитку, а також без урахування довгострокових пріоритетних напрямів такого розвитку, заходи щодо реалізації державної політики у зазначеній сфері не матимуть належної ефективності, що підтверджується багаторічним зарубіжним та вітчизняним досвідом.

Слід звернути увагу на той факт, що пріоритетні напрямки науково-технологічного розвитку знайшли своє закріплення у ст. 45 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [8] як основні цілі та напрямки державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності: 1) забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства; 2) досягнення високого рівня розвитку науки і техніки; 3) примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; 4) створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки; 5) зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; 6) створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності; 7) забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості; 8) сприяння розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі; 9) інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір..

На наше переконання нормативно-правове закріплення основних цілей та напрямів державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, а також обов'язків держави у цій сфері на жаль є декларативним та не знайшло свого відображення у реальному житті країни.

Слід зазначити, що у сучасному суспільно-економічному стані наша держава не має значних можливостей щодо ефективної реалізації державної політики науково-технологічного розвитку. На нашу думку необхідно з огляду на державні пріоритети (фінансово-економічні, соціально-культурні, політико-правові тощо) визначити спектр суспільного розвитку, який би забезпечив зростання науково-технологічного

потенціалу України до рівня технологічно розвинених зарубіжних країн. Проте в умовах сучасної фінансово-економічної кризи, воєнних дій на території нашої держави, окупації частини території, політичної нестабільності тощо доцільним є здійснення трансформації підходів держави у сфері науково-технологічного розвитку шляхом внесення базових змін до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [9]. В основу таких змін мають бути покладені «принципи відповідності основних напрямів науково-технологічного розвитку головним проблемам та перспектив розвитку суспільства» [6].

Для продуктивного та ефективного відродження матеріальних можливостей проведення наукової роботи держава, спираючись на раніше існуючий досвід нормативно-правового регулювання та державної підтримки науково-технологічної діяльності, має на законодавчому рівні закріпити пріоритети щодо «використання для потреб розвитку науки коштів, отриманих від здачі в оренду державного майна, переданого у користування науково-дослідним установам; створення та впровадження ринкових науково-технологічних інновацій у сфері пріоритетних прикладних досліджень; удосконалення організаційно-економічного механізму міжнародного трансферу технологій з метою створення політичних, правових та економічних умов для зростання притоку іноземного капіталу, а також експорту вітчизняних технологій» [6]. Крім того, нововведенням нормативно-правового регулювання зазначених відносин має стати оптимізація структури установ та суб'єктів підприємництва, які діють у науково-технологічній сфері.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки. У державній політиці України відсутній пріоритет бюджетного чи позабюджетного фінансування наукових досліджень на безповоротній чи пільговій основі. При реалізації введених державою програм науково-технологічного розвитку лише мінімально можна отримати ефективні та раціональні для подальшого впровадження результати. У органів виконавчої влади немає потрібного обсягу ресурсної бази, яка сприяла б інноваційним перетворенням ключових секторів економіки України. Суб'єкти підприємницької діяльності не виявляють належної зацікавленості у вкладенні власних коштів для реалізації як довгострокових, так і короткострокових наукоємних проектів. Хоча такі проекти сприяли б ключовим технологічним змінам більш ефективного розвитку вітчизняного суспільства.

Державна політика України у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку має удосконалюватись за допомогою інструментів адміністративно-правового регулювання. У свою чергу, таке регулювання має передбачати захист та збільшення існуючих науково-технологічних досягнень попередніх поколінь, сприяти раціо-

нальному їх застосуванню з метою стабілізації політичного, економічного, соціального розвитку нашої держави в період часткової втрати територіальної цілісності та ведення бойових дій на території України.

Враховуючи соціально-економічний стан нашої держави (криза економіки, соціальна напруженість, екологічні катастрофи, необхідність нарощування обороноздатності тощо) основним завданням для органів державної влади має стати формування та реалізація таких організаційно-правових механізмів: зростання до рівня технологічно розвинених зарубіжних країн науково-технологічних досягнень представників вітчизняної науки; активізація впровадження нових технологій у прикладних галузях економіки; зростання впливу результатів науково-технологічного розвитку у процесі реанімації економіки від стагнаційних процесів тощо.

Результати авторських досліджень показують, що для реалізації стратегії та тактики державної політики у сфері науково-технологічного розвитку необхідним є створення адміністративно-правових, а також фінансових та інших умов. Адже зростання рівня наукоємних технологій у різних секторах економіки держави та її соціального розвитку є важливим засобом реалізації великої кількості потреб кожної держави. Фактичний суверенітет можуть забезпечити лише ті держави, які основним пріоритетом своєї державної політики визначають необхідність вироблення та раціональності реалізації нових знань. На нашу думку, трансформація національних інтересів найближчим часом має здійснюватись з урахуванням необхідності формування більш досконалих правових засад адміністративно-правового забезпечення науково-технологічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дяченко О.В. та ін. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
2. Волинець С.С. Щодо визначення поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». *Аспекти публічного правління*. 2018. Т. 6. № 6-7. С. 54-63.
3. Економічна енциклопедія: у 3 т.; за ред. Б.Д. Гаврилишин. К., 2005. Т. 3. 395 с.
4. Лаврук О.В. Суть поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 3-4. С. 254-263.
5. Тімейчук О.О. Суть, значення та види стратегії та тактики взаємовідносин у системі «підприємство–податкова адміністрація». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 714. С. 162-169.
6. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: схвалено постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 року № 916-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 37. ст. 336.

7. Концепція розвитку національної інноваційної системи: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. №680-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/224444705>

8. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 3. ст. 25.

References:

1. Bytiak, Yu.P., Harashchuk, V.M., Diachenko, O.V. та in. (2007). *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]: pidruchnyk*. K.: Yurinkom Inter, 544 p. (in Ukrainian).

2. Volynets, S.S. (2018). *Shchodo vyznachennia poniattia «derzhavna polityka spryannia rozvytku hromadianskoho suspilstva» [Regarding the definition of the concept of "state policy of promoting the development of civil society"]*. *Aspekty publichnoho pravlinnia*. T. 6. № 6-7. pp. 54-63. (in Ukrainian).

3. Havrylyshyn, B.D. (red.). (2005). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]: u 3 t. K. T. 3. 395 p.* (in Ukrainian).

4. Lavruk, O.V. (2018). *Sut poniattia derzhavnoi polityky [The essence of the concept of state policy]*. *Universytetski naukovy zapysky*. № 3-4. pp. 254-263. (in Ukrainian).

5. Timeichuk, O.O. (2011). *Sut, znachennia ta vydy stratehii ta taktyky vzaiemovidnosyn u systemi «pidpriemstvo–podatkova administratsiia» [The essence, meaning and types of strategy and tactics of relations in the "enterprise-tax administration" system]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. № 714. pp. 162-169. (in Ukrainian).

6. *Pro Kontseptsiu nauково-tekhnolohichnoho ta innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [On the Concept of scientific, technological and innovative development of Ukraine]: skhvaleno postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 13 lypnia 1999 roku № 916-KhIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1999. № 37. st. 336.* (in Ukrainian).

7. *Kontseptsiia rozvytku natsionalnoi innovatsiinoi systemy [The concept of the development of the national innovation system]: skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 chervnia 2009 r. №680-r. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/224444705* (in Ukrainian).

8. *Pro naukovu ta nauково-tekhnichnu diialnist [On scientific and scientific and technical activities]: Zakon Ukrainy vid 26 lystopada 2015 roku № 848-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2016. № 3. st. 25.* (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 22.08.2024

**Kurkova K.,
Stashkiv Ya.**

FEATURES OF THE ADMINISTRATION OF THE SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN ITS STATE POLICY SYSTEM

The article analyzes the place and role of state policy in the sphere of ensuring scientific and technological development in the context of the general principles of public administration in Ukraine. It was determined that the state policy in the sphere of ensuring scientific and technological development is a stable tactical-strategic legal basis of relations between the state (in the form of authorized bodies of the legislative and executive authorities) with scientific structures and individual representatives of modern science, civil society regarding timely, necessary and effective ensuring the scientific and technological development of our state. It is emphasized that the system of administrative and legal support for the implementation of state policy in the field of scientific and technological development consists of two interdependent elements - the strategy and tactics of the organization and implementation of relations between the state (in the form of authorized bodies) and scientific institutions and organizations (scientific community) of the country. The formation of priority areas of scientific and technological development is a state activity for the development of systemic measures for the successful implementation of important areas of activity in the scientific and technological sphere. At the same time, in the absence of a single strategic line of administrative and legal regulation of scientific and technological development, as well as without taking into account the long-term priority directions of such development, measures to implement state policy in the specified area will not have the proper effectiveness, which is confirmed by many years of foreign and domestic experience. It is emphasized that actual sovereignty can be ensured only by those states that define the need for development and the rationality of implementing new knowledge as the main priority of their state policy. The transformation of national interests in the near future should be carried out taking into account the need for the formation of more perfect legal foundations for the administrative and legal support of scientific and technological development.

Keywords: *administrative and legal support, state policy, scientific and technological development, legal relations, priorities, strategy, tactics.*

Манжула А. А.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4662-9376>;

Власов А. В.,

аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4999-5892>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СФЕРИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Стаття присвячена аналізу адміністративно-правових інструментів регулювання торгівлі, зокрема, дослідженню зарубіжного досвіду та його адаптації до українських реалій. Автор здійснює порівняльний аналіз законодавчих та інституційних механізмів регулювання торгівлі в різних країнах, виокремлюючи як ефективні практики, так і проблемні аспекти. Особлива увага приділяється впливу адміністративно-правових норм на розвиток бізнесу, захист прав споживачів та забезпечення конкуренції на ринку. Аналізуються передові практики регулювання торгівлі в розвинутих країнах, зокрема, в Європейському Союзі та США. Виокремлюються ключові елементи ефективних систем регулювання, такі як прозорість процедур, мінімізація бюрократичних бар'єрів, забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку. Оцінюється стан адміністративно-правового регулювання торгівлі в Україні, виявляються його недоліки та прогалини. Автор аналізує діючі нормативно-правові акти, практику їх застосування та вплив на розвиток підприємництва. Здійснюється порівняльний аналіз зарубіжного досвіду та українських реалій, виявляються сильні та слабкі сторони національної системи регулювання торгівлі. На основі проведеного аналізу формулюються конкретні пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання торгівлі в Україні. Зокрема, пропонуються заходи щодо спрощення процедур отримання дозвільних документів, зниження рівня корупції, підвищення ефективності контролю за дотриманням законодавства. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення ефективної та прозорої системи регулювання торгівлі в Україні, яка б сприяла розвитку підприємництва, захисту прав споживачів та забезпеченню конкуренції на ринку. Результати дослідження можуть бути використані для розробки нових нормативно-правових актів, вдосконалення діяльності державних органів та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання торгівлі, регуляторні інструменти, конкуренція, захист прав споживачів, корупція, бюрократія, інвестиційний клімат, європейська інтеграція.

Рекомендоване посилання:

Манжула А. А., Власов. А. В. Адміністративно-правові інструменти регулювання торговельної сфери: зарубіжний досвід та українські реалії. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 103–108. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.13.

Актуальність теми

Проблема ефективного регулювання торговельної сфери набуває все більшої гостроти в умовах глобалізації та інтеграції української економіки в світові господарські відносини. З одного боку, лібералізація зовнішньої торгівлі та розвиток внутрішнього ринку створюють сприятливі умови для розвитку підприємництва та підвищення добробуту населення. З іншого боку, відсутність чіткої та прозорої системи адміністративно-правового регулювання може призвести до таких негативних наслідків, як:

Зростання корупції: Непрозорість процедур, дискреційні повноваження державних органів створюють умови для зловживань і хабарництва.

Створення перешкод для бізнесу: Заплутана система дозволів, ліцензування та інших адміністративних процедур збільшує витрати підприємців і уповільнює розвиток економіки.

Незахищеність прав споживачів: Відсутність ефективного контролю за якістю товарів і послуг може призвести до поширення фальсифікату та обману споживачів.

Недостатня конкуренція: Зловживання монопольним становищем, бар'єри для входу нових гравців на ринок можуть призвести до зниження якості товарів і послуг та підвищення цін.

Таким чином, актуальність дослідження адміністративно-правових інструментів регулювання торгівлі обумовлена необхідністю:

- 1) Оптимізації діючої системи регулювання з метою створення сприятливого бізнес-клімату та залучення інвестицій.
- 2) Захисту прав споживачів та забезпечення якості товарів і послуг.
- 3) Підвищення конкурентоспроможності української економіки на світовому ринку.
- 4) Зближення українського законодавства з європейським для успішної інтеграції в Європейський Союз.

Стан дослідження

Аналіз наукових праць вітчизняних дослідників (Іваненко С.М., Пономарьов О.В., Гончаренко Л.В., Колесник І.В., Смирнова О.Г., Таран В.А., Зозуля М.В., Дубинський О.І., Ковальчук Т.О.) підтверджує актуальність обраної теми. Автори цих досліджень детально аналізують сучасний стан адміністративно-правового регулювання торгівлі в Україні, виявляють існуючі проблеми та пропонують шляхи їх вирішення. Зокрема, Іваненко С.М. підкреслює необхідність постійного аналізу регуляторної політики в торговельній сфері з метою її адаптації до умов міжнародної інтеграції. Пономарьов О.В. досліджує проблеми державного регулювання внутрішньої торгівлі та пропонує шляхи їх подолання. Гончаренко Л.В. аналізує досвід ЄС в сфері адміністративного контролю за торговельною діяльністю, що є важливим для України в контексті євроінтеграції.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану адміністративно-правового регулювання торгівлі в Україні, виявленні його недоліків та розробці пропозицій щодо удосконалення. Особлива увага буде приділена порівняльному аналізу з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу та інших розвинених країн світу.

Виклад основного матеріалу

Адміністративно-правове регулювання торгівлі є багатограним процесом, який вимагає постійної адаптації до змін внутрішнього та зовнішнього середовища. Його ефективність безпосередньо впливає на розвиток економіки, добробут населення та інвестиційну привабливість країни.

Цілі та завдання адміністративно-правового регулювання торгівлі є значно ширшими за забезпечення конкуренції та захисту прав споживачів. Вони охоплюють комплекс взаємопов'язаних завдань, спрямованих на загальний розвиток економіки та підвищення добробуту населення.

Стимулювання інновацій проявляється, зокрема, у підтримці науково-дослідних робіт у сфері торгівлі, сприянні впровадженню нових технологій, таких як електронна комерція та інтернет-маркетинг [8, с. 33–34]. Держава може стимулювати інновації через податкові пільги для інноваційних підприємств, фінансування наукових досліджень та створення технопарків.

Підтримка малого та середнього бізнесу здійснюється через спрощення процедур реєстрації підприємств, надання доступу до фінансування, зменшення адміністративного тиску та створення спеціальних програм підтримки [2, с. 45–47]. Як зазначає Пономарьов, державне регулювання повинно створювати рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від їхнього розміру.

Забезпечення продовольчої безпеки передбачає регулювання виробництва, обігу та споживання харчових продуктів з метою забезпечення населення якісними та безпечними продуктами харчування. Це досягається через встановлення санітарних норм та правил, контроль за якістю продукції, підтримку вітчизняних виробників та розвиток сільського господарства [1, с. 57–58].

Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами є необхідною умовою для інтеграції в світову економіку та залучення іноземних інвестицій. Це передбачає адаптацію національного законодавства до вимог міжнародних договорів та угод, таких як угоди СОТ [5, с. 93–94].

Інші важливі цілі регулювання:

Соціальний захист: Захист прав споживачів, боротьба з недобросовісною конкуренцією, забезпечення доступності товарів і послуг для всіх верств населення.

Збалансований розвиток регіонів: Сприяння розвитку торгівлі у віддалених та малорозвинених регіонах.

Збереження довкілля: Впровадження екологічних стандартів у виробництві та споживанні товарів.

Забезпечення національної безпеки: Контроль за експортом та імпортом товарів, що мають стратегічне значення.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання торгівлі є багатограним інструментом, який дозволяє державі впливати на різні аспекти економічного та соціального життя.

Інструменти регулювання торгівлі є різноманітними та постійно розвиваються. Вони можуть бути як традиційними, так і сучасними, і їх ефективність залежить від конкретних умов ринку та цілей регулювання. Розглянемо детальніше деякі з них, спираючись на наведені джерела.

Традиційні інструменти регулювання:

1. Ліцензування: Це один з найпоширеніших інструментів, який передбачає отримання суб'єктом господарювання спеціального дозволу на здійснення певного виду діяльності. Ліцензування застосовується для регулювання таких сфер, як торгівля алкогольними напоями, тютюновими виробами, лікарськими засобами тощо [4, с. 75–80].

2. Сертифікація: Процес оцінки відповідності продукції встановленим вимогам. Сертифікація є обов'язковою для багатьох видів продукції, зокрема харчових продуктів, медичних виробів, будівельних матеріалів [3, с. 112–120].

3. Стандартизація: Розробка та встановлення стандартів, які визначають вимоги до продукції, процесів та систем. Стандартизація сприяє підвищенню якості продукції, полегшує торгівлю та забезпечує взаємозамінність продукції [5, с. 92–98].

Сучасні інструменти регулювання:

1. Технічні регламенти: Це нормативні документи, які встановлюють обов'язкові вимоги до продукції, процесів та систем. Технічні регламенти є більш гнучкими та адаптивними до змін, ніж традиційні стандарти [5, с. 55–62].

2. Саморегулювання: Це процес встановлення правил і стандартів самими учасниками ринку. Саморегулювання доповнює державне регулювання і може бути ефективним інструментом у сферах, де існує високий рівень професіоналізму та самоорганізації.

3. Електронний уряд: Впровадження електронних послуг у сфері регулювання торгівлі сприяє підвищенню прозорості, доступності та ефективності адміністративних процедур [8, с. 32–40].

Важливим аспектом є баланс між державним регулюванням та саморегулюванням. З одного боку, держава повинна забезпечувати захист прав споживачів, здоров'я населення та навколишнього середовища. З іншого боку, надмірне регулювання може стримувати розвиток бізнесу. Тому оптимальне співвідношення між державним і саморегулюванням є одним з ключових питань регуляторної політики.

Таким чином, сучасні тенденції в регулюванні торгівлі характеризуються рухом від жорсткого державного контролю до більш гнучких і адаптивних форм регулювання, що базуються на співпраці держави, бізнесу та громадських організацій.

Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність підходів до регулювання торгівлі. Кожна країна та регіон має свої особливості, які визначаються історичними, культурними, економічними та політичними факторами.

Європейський Союз. Європейський Союз є яскравим прикладом регіональної інтеграції, що базується на принципах єдиного ринку. Гончаренко Л.В. у своїх дослідженнях детально аналізує інструменти адміністративного контролю за торговельною діяльністю в ЄС. Автор підкреслює, що ЄС має розвинену систему технічних регламентів, стандартів та процедур оцінки відповідності, які забезпечують високий рівень захисту споживачів та сприяють вільному руху товарів [3, с. 112–120]. Іваненко С.М. додає, що європейська регуляторна політика спрямована на забезпечення балансу між конкуренцією та захистом суспільних інтересів [1, с. 55–62]. Прикладом виступає регулювання харчових продуктів в ЄС.

ЄС прагне створити єдиний ринок харчових продуктів, де компанії можуть вільно конкурувати. Це стимулює інновації, знижує ціни для споживачів і підвищує якість продукції.

Водночас, ЄС встановлює жорсткі вимоги до безпечності харчових продуктів, визначає обов'язкові стандарти якості та маркування. Це робиться для захисту здоров'я споживачів, запобігання харчовим отруєнням та алергічними реакціям. Крім того, ЄС регулює питання етичної виробництва харчових продуктів (наприклад, заборона певних методів тваринництва) та захисту довкілля (обмеження використання пестицидів).

Як цей баланс досягається?

1) Єдині стандарти: Встановлення єдиних стандартів для всіх країн-членів ЄС дозволяє забезпечити вільний рух товарів та одночасно гарантувати високий рівень захисту споживачів.

2) Ризик-орієнтований підхід: Регулятори ЄС фокусуються на найбільш значущих ризиках для здоров'я та безпеки споживачів, розробляючи відповідні регуляторні заходи.

3) Науково обґрунтовані рішення: Регуляторні рішення в ЄС приймаються на основі наукових досліджень та консультацій з експертами.

4) Гнучкий підхід: Регуляторна система ЄС є динамічною і постійно адаптується до нових наукових даних та змін ринкового середовища.

Регулювання харчових продуктів демонструє, як ЄС зумів знайти баланс між інтересами виробників, споживачів та держави. Харчова промисловість є однією з найбільш регульованих галузей, що робить цей приклад особливо показовим.

Проблеми безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів є актуальними для всіх країн світу, в тому числі для України.

Досвід ЄС демонструє, що ефективне регулювання торгівлі має бути збалансованим і враховувати різноманітні інтереси. Україна може багато чого взяти на озброєння з європейської практики, зокрема, при розробці та впровадженні національних стандартів якості та безпеки продукції, а також при створенні ефективної системи контролю за дотриманням законодавства.

США. Модель регулювання торгівлі в США характеризується високим рівнем конкуренції та мінімальним державним втручанням. Смирнова О.Г. зазначає, що американська система регулювання базується на принципах антимонопольного законодавства та захисту прав споживачів. Водночас, США широко використовують торговельні бар'єри для захисту внутрішнього ринку [5, с. 92–98].

Один із найбільш яскравих прикладів використання торговельних бар'єрів в США – це захист американського автомобільного ринку. Хоча США є одним із найбільших експортерів автомобілів у світі, американський уряд впроваджує низку заходів, які ускладнюють імпорт автомобілів з інших країн:

1) *Мита*: США накладають мита на імпорт автомобілів та автозапчастин, що робить імпортні автомобілі дорожчими для американських споживачів і таким чином захищає вітчизняних виробників.

2) *Квоти*: В деяких випадках США встановлюють квоти на імпорт автомобілів з певних країн, обмежуючи обсяг імпорту.

3) *Стандарти безпеки*: Американські стандарти безпеки для автомобілів часто відрізняються від європейських або азіатських, що ускладнює і здорожує процес сертифікації імпортних автомобілів.

4) *Протидія демпінгу*: США активно використовують антидемпінгові та компенсаційні мита для захисту вітчизняних виробників від несправедливої конкуренції з боку іноземних компаній, які нібито продають свою продукцію за заниженими цінами.

Країни Центральної Європи. Країни Центральної Європи, такі як Польща, Чехія та Угорщина, успішно інтегрувалися в Європейський Союз і перейняли багато європейських стандартів регулювання торгівлі. Зозуля М.В. та Дубинський О.І. (2020) досліджували адміністративні методи регулювання торгівлі в цих країнах і дійшли висновку, що вони активно використовують інструменти ліцензування, сертифікації та державного контролю. Водночас, ці країни зберегли певні національні особливості в регулюванні торгівлі [7, с. 45–52].

Загальні європейські стандарти:

1) Акцизи: Всі країни ЄС, включаючи країни Центральної Європи, застосовують акцизи на

алкогольні напої. Це єдиний податок, який оподатковує виробництво та продаж алкоголю.

2) Маркування: Єдині правила маркування алкогольних напоїв забезпечують споживачів достовірною інформацією про склад, об'єм та вміст алкоголю.

3) Ліцензування: Для виробництва та продажу алкогольних напоїв потрібна ліцензія, що контролює легальність цього бізнесу.

Національні особливості:

1) Системи ліцензування: Незважаючи на загальні європейські принципи, системи ліцензування в різних країнах Центральної Європи можуть відрізнятися за рівнем деталізації, вартістю та процедурою отримання. Наприклад, в одній країні може бути більше ліцензій для різних видів алкоголю (пиво, вино, міцні напої), а в іншій – більш узагальнена ліцензія.

2) Обмеження на продаж: Деякі країни можуть мати додаткові обмеження на продаж алкоголю, такі як заборона продажу алкоголю після певної години або обмеження на продаж алкоголю неповнолітнім. Ці обмеження можуть відрізнятися в різних регіонах країни або для різних видів алкогольних напоїв.

3) Підтримка місцевих виробників: Деякі країни можуть вводити додаткові податки на імпортний алкоголь або надавати пільги місцевим виробникам, щоб захистити національну алкогольну промисловість.

Споживання алкогольних напоїв має глибокі історичні корені в різних країнах, що впливає на культурні та соціальні аспекти регулювання. У деяких країнах релігійні переконання впливають на ставлення до алкоголю та відповідно на регулювання його виробництва і споживання.

Рівень алкоголізму та пов'язані з ним соціальні проблеми можуть відрізнятися в різних країнах, що вимагає різного підходу до регулювання.

Політичні партії та лобістські групи можуть впливати на формування алкогольної політики, відстоюючи інтереси різних груп населення.

Приклад регулювання алкогольних напоїв демонструє, що навіть в рамках європейської інтеграції країни Центральної Європи зберігають певну свободу у формуванні національної політики в цій сфері. Це свідчить про те, що процес євроінтеграції є складним і багатограним, і що національні особливості можуть зберігатися навіть в умовах загальноєвропейських стандартів.

Необхідно звернути увагу, що перспективи розвитку української системи регулювання торгівлі пов'язані з подальшою європейською інтеграцією, цифровою трансформацією та впровадженням принципів добросовісної конкуренції. Важливим завданням є створення ефективної системи контролю за дотриманням законодавства та забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку.

Слід поглибити гармонізацію національного законодавства з європейським, особливо у

сферах захисту прав споживачів, конкуренції та технічного регулювання. Цей процес потребує не лише формального перенесення норм, а й адаптації до специфіки української економіки.

Активна участь України в роботі таких органів, як Європейська комісія та національні регулятори країн-членів ЄС, дозволить отримати доступ до кращих практик та сприятиме розвитку єдиного цифрового ринку. Залучення представників бізнесу до процесу розробки та впровадження регуляторних актів є важливим елементом європейської інтеграції. Зарубіжний досвід свідчить про ефективність такого підходу.

Створення єдиного цифрового вікна для взаємодії бізнесу з державними органами, спрощення процедур реєстрації та ліцензування, а також впровадження електронної звітності. Ці заходи дозволять знизити адміністративний тиск на бізнес та підвищити прозорість регуляторних процесів. Необхідно розробити чіткі правила для електронної комерції, що охоплюватимуть питання захисту прав споживачів, захисту персональних даних, боротьби з шахрайством та ін. Досвід ЄС може стати в нагоді при розробці такої регуляторної бази. Впровадження електронних систем контролю за дотриманням законодавства дозволить підвищити ефективність державного нагляду та зменшити корупційні ризики.

Принципи добросовісної конкуренції:

Необхідно забезпечити ефективну роботу антимонопольних органів, посилити відповідальність за антиконкурентні дії та захистити інтереси споживачів. Зменшення адміністративних бар'єрів для малого та середнього бізнесу, забезпечення прозорого доступу до державних закупівель та сприяння розвитку конкуренції в усіх секторах економіки. Поширення інформації про правила конкуренції серед бізнес-спільноти, проведення навчальних заходів та розробка кодексів етики.

Створення ефективної системи контролю:

Зосередження уваги на найбільш ризикових сегментах ринку та суб'єктах господарювання. Створення механізмів для громадської участі у процесі контролю за дотриманням законодавства. Співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами у сфері обміну досвідом та розробки спільних стандартів.

Реалізація зазначених перспектив потребує комплексного підходу, який включатиме законодавчі зміни, інституційні реформи та зміну менталітету як у державних органах, так і в бізнес-середовищі. Лише за таких умов можна створити ефективну систему регулювання торгівлі, яка сприятиме розвитку української економіки та підвищенню добробуту населення.

Висновки

Аналіз сучасного стану адміністративно-правового регулювання торгівлі в Україні свідчить про необхідність проведення масштабних реформ. Існуюча система має ряд суттєвих недоліків, таких як надмірна бюрократизація, корупція, невідповідність європейським стан-

дартам. Це гальмує розвиток бізнесу, знижує інвестиційну привабливість країни та негативно впливає на добробут громадян.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на: Оптимізацію нормативно-правової бази, а саме спрощення та уніфікація законодавства, ліквідація дублюючих норм та застарілих положень; спрощення адміністративних процедур; зменшення кількості дозвільних документів та переведення більшості процедур в онлайн-режим; посилення прозорості та підзвітності, шляхом забезпечення публічного доступу до інформації, впровадження механізмів громадського контролю та посилення відповідальності посадових осіб; посилення прозорості та підзвітності на підставі забезпечення публічного доступу до інформації, впровадження механізмів громадського контролю та посилення відповідальності посадових осіб; боротьбу з корупцією шляхом створення ефективної системи антикорупційного контролю, посилення відповідальності за корупційні правопорушення та підвищення довіри громадян до державних органів.

Реалізація цих заходів дозволить створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу, підвищити інвестиційну привабливість України та забезпечити захист прав споживачів. Проведення таких реформ є складним і тривалим процесом, який потребує спільних зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства. Однак, тільки таким чином можна забезпечити сталий розвиток української економіки та підвищити добробут населення.

Список використаних джерел:

1. Іваненко С.М. Регуляторна політика в торговельній сфері: постійний аналіз України та ЄС. *Юридичний вісник України*. 2020. № 9. С. 55–62.
2. Пономарьов О.В. Державне регулювання внутрішньої торгівлі: проблеми та перспективи. *Бюлетень Міністерства економіки України*. 2019. № 4. С. 45–50.
3. Гончаренко Л.В. Інструменти адміністративного контролю за торговельною діяльністю: досвід ЄС. *Економіка і право*. 2018. № 6. С. 112–120.
4. Колесник І.В. Адміністративно-правові аспекти регулювання торговельної діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Юридичні науки. 2018. Т.2. С. 75–80.
5. Смирнова О.Г. Зарубіжний допуск адміністративного регулювання торгівлі: рекомендації для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 92–98.
6. Таран В.А. Економічні та правові аспекти торговельної політики влади: адміністративні підходи. *Право України*. 2019. С. 302–304.
7. Зозуля М.В., Дубинський О.І. Адміністративні методи регулювання торгівлі в

країнах Центральної Європи. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 45–52.

8. Ковальчук Т.О. Особливості адміністративно-правового регулювання інтернет-торгівлі в Україні та Європі. *Юридичний журнал*. 2022. № 1. С. 32–40.

References:

1. Ivanenko, S.M. (2020). Rehuliatorna polityka v torhovel'ni sferi: postiyni analiz Ukrainy ta YeS. [Regulatory policy in the trade sphere: constant analysis of Ukraine and the EU]. *Legal Bulletin of Ukraine*. № 9. pp. 55-62. (in Ukrainian).

2. Ponomarov, O.V. (2019). Derzhavne rehuliuвання vnutrishnoi torhivli: problemy ta perspektyvy. [State regulation of domestic trade: problems and prospects]. *Bulletin of the Ministry of Economy of Ukraine*. № 4. pp. 45-50. (in Ukrainian).

3. Honcharenko, L.V. (2018). Instrumenty administratyvnoho kontroliu za torhovel'noiu diialnistiu: dosvid YeS. [Tools of administrative control over trade activity: EU experience]. *Economics and Law*. № 6. pp. 112-120. (in Ukrainian).

4. Kolesnyk, I.V. (2018). Administratyvno-pravovi aspekty rehuliuвання torhovel'noi diialnosti v Ukraini. [Administrative and legal aspects of regulation of trade activity in Ukraine]. *Scientific Notes of the National University of Kyiv-Mohyla*

Academy. Yurydychni nauky. Т. 2. pp. 75-80. (in Ukrainian).

5. Smirnova, O.G. (2020). Zarubizhnyi dopusk administratyvnoho rehuliuвання torhivli: rekomendatsii dlia Ukrainy. [Foreign admission of administrative regulation of trade: recommendations for Ukraine]. *Entrepreneurship, economy and law*. № 7. pp. 92-98. (in Ukrainian).

6. Taran, V.A. (2019). Ekonomichni ta pravovi aspekty torhovel'noi polityky vlady: administratyvni pidkhody. [Economic and legal aspects of the government's trade policy: administrative approaches]. *Law of Ukraine*. № 3. pp. 302-304.. (in Ukrainian).

7. Zozulia, M.V., Dubynskyi, O.I. (2020). Administratyvni metody rehuliuвання torhivli v krainakh Tsentralnoi Yevropy. [Administrative methods of trade regulation in the countries of Central Europe]. *Business Inform*. № 2. pp. 45-52. (in Ukrainian).

8. Kovalchuk, T.O. (2022). Osoblyvosti administratyvno-pravovoho rehuliuвання internet-torhivli v Ukraini ta Yevropi. [Features of administrative and legal regulation of Internet commerce in Ukraine and Europe]. *Law Journal*. 2022. pp. 32-40. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 27.08.2024

**Manzhula A.,
Vlasov A.**

ADMINISTRATIVE AND LEGAL INSTRUMENTS FOR REGULATING THE TRADE SPHERE: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

The article is devoted to the analysis of administrative and legal instruments of trade regulation, in particular, to the study of foreign experience and its adaptation to Ukrainian realities. The author carries out a comparative analysis of legislative and institutional mechanisms of trade regulation in different countries, highlighting both effective practices and problematic aspects. Special attention is paid to the influence of administrative and legal norms on business development, protection of consumer rights and ensuring competition in the market. Advanced practices of trade regulation in developed countries, in particular, in the European Union and the USA, are analyzed. Key elements of effective regulatory systems are highlighted, such as transparency of procedures, minimization of bureaucratic barriers, and provision of equal conditions for all market participants. The state of administrative and legal regulation of trade in Ukraine is evaluated, its shortcomings and gaps are revealed. The author analyzes the current legal acts, the practice of their application and the impact on the development of entrepreneurship. A comparative analysis of foreign experience and Ukrainian realities is carried out, the strengths and weaknesses of the national system of trade regulation are revealed. On the basis of the conducted analysis, specific proposals are formulated regarding the improvement of the administrative and legal regulation of trade in Ukraine. In particular, measures are proposed to simplify procedures for obtaining permits, reduce the level of corruption, and improve the effectiveness of monitoring compliance with legislation. The relevance of the study is due to the need to create an effective and transparent system of trade regulation in Ukraine, which would contribute to the development of entrepreneurship, protection of consumer rights and ensuring competition in the market. The results of the research can be used for the development of new regulatory and legal acts, improvement of the activities of state bodies and increase of the competitiveness of the domestic economy.

Keywords: administrative and legal regulation of trade, regulatory instruments, competition, consumer protection, corruption, bureaucracy, investment climate, European integration.

Нескорожений В. І.,

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

м.Київ, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0047-3425>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

У статті сформовано поняття військово-технічного потенціалу як складової частини обороноздатності держави, що виражає можливість держави та конкретних військових формувань реалізовувати свої оборонні та наступальні функції на основі наявних матеріальних, технологічних, людських та інших ресурсів, які формують технічну оснащеність, інфраструктуру, рівень інноваційних технологій, підготовку особового складу та здатність адаптуватися до сучасних викликів та загроз. Важливу роль щодо формування військово-технічного потенціалу відіграє взаємодія між рівнем розвитку оборонної промисловості, якістю управлінських рішень, забезпеченням стратегічної логістики та нормативно-правовим забезпеченням. Виділено новітні проблеми розвитку військово-технічного потенціалу України: 1) дефіцит фінансування та ресурсів; 2) проблеми впровадження інноваційних розробок та технологій; 3) проблеми правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері оборони; 4) кадрові проблеми; 5) недостатня адаптація умов цифрової трансформації та кібербезпеки; 6) логістичні виклики; 7) питання розширення міжнародної співпраці та інтеграції. Крім того у статті сформовано перспективи розвитку військово-технічного потенціалу України. Зроблено висновок, що перспективами розвитку військово-технічного потенціалу України, є: 1) збільшення фінансування на оборонну сферу; 2) зміцнення національної технологічної незалежності (для забезпечення стійкості оборонного сектору критично важливою є розробка та впровадження власних передових технологій. Україна має можливість посилити виробничі потужності через інвестування в науково-дослідні проекти та установи з акцентом на виробництво критично важливих елементів для військової техніки); 3) покращення правового регулювання оборонної промисловості (наприклад, прийняття спеціальних законів, що спрощують бюрократичні процедури державно-приватного партнерства та створюють сприятливі умови для інвестицій у військовий сектор); 4) розвиток людського капіталу (необхідним є створення програм підтримки молодих спеціалістів та науковців у військово-технічній галузі, модернізація навчальних програм у технічних університетах та посилення співпраці між університетами та військово-промисловими підприємствами тощо); 5) розвиток національних програм кібербезпеки та цифрової оборони; 6) оптимізація логістичних процесів та модернізація інфраструктури (розвиток транспортної інфраструктури, покращення системи постачання озброєння, що підвищить оперативність реагування на виклики на полі бою); 7) інтеграція в міжнародні стандарти та співпраця з НАТО.

Ключові слова: безпека, інновації, інтеграція, модернізація, оборона, партнерство, потенціал, стандарти, стратегія, технології, нормативно-правове забезпечення, правове регулювання.

Рекомендоване посилання:

Нескорожений В. І. Проблеми та перспективи правового забезпечення розвитку військово-технічного потенціалу України. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 109–114. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.14.

Актуальність теми

На сьогодні одним із основних питань світової політики є питання трансформації системи міжнародної безпеки. Війна росії проти України стала чи не найбільшим сучасним викликом для системи регіональної та міжнародної безпеки. Повномасштабне вторгнення росії в Україну зробило видимими недоліки системи безпеки та продемонструвало необхідність реформування сфери оборони як окремих країн, так і безпекових організацій. Особливо така системна криза міжнародної безпеки вплинула на НАТО як основного опонента рф, змусивши держави-члени Альянсу переглянути оборонні стандарти Об'єднання та звернути увагу насамперед на посилення військового потенціалу [4, с. 7–13].

Наслідками та можливими перспективами російсько-української війни стурбовані не лише країни Європи, а й НАТО загалом. Про це свідчать рішення про новосформовану Стратегічну концепцію НАТО 2022 р., створення додаткових бойових груп НАТО, модернізацію оборонної структури та розташування військового контингенту на східному фланзі. У перспективі військовий сектор країн НАТО буде вдосконалений та набуде нової безпекової конструкції та потужності, завдяки реалізації трьох стовпів. Безперечно, держави НАТО відчують величезну загрозу з боку росії, тому вживають таких рішучих заходів для захисту власних кордонів і, ймовірно, збільшуватимуть витрати на оборону Альянсу і в наступні роки, незважаючи на динаміку російської агресії, аби забезпечити стан миру й стабільності в регіоні за будь-яких обставин на периферії та поза межами НАТО [4, с. 7–13].

Війна з росією, що триває, показала критичну важливість здатності держави самостійно захищати свій суверенітет, територіальну цілісність та безпеку громадян. Водночас, розвиток військових технологій та модернізація армії є не лише питанням виживання, а й необхідною умовою для посилення обороноздатності в контексті інтеграції України в європейські та міжнародні безпекові структури.

Огляд останніх досліджень

Аналіз проблем та перспектив розвитку військового потенціалу України має враховувати не лише суто військові та технічні аспекти, але й правові, політичні, економічні та міжнародні чинники. До числа вчених, які займаються цим питанням належать: як О. Антипенко, В. Гаврилюк, М. Дорошенко, Т. Задорожня, О. Івасечко, С. Ігнатенко, О. Костенко, П. Куліш, В. Можаровський, С. Назарченко, О. Руденко, Р. Троцький, Ю. Шевченко та інші.

При цьому, військовий потенціал не може розвиватися поза правовими рамками, що захищають права цивільних осіб та військових, а також забезпечують відповідність дій України міжнародним гуманітарним нормам під час воєнних конфліктів, що дозволяє забезпечити не

лише технічний розвиток армії, але й її функціонування на основі міжнародних стандартів права, що обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб на підставі існуючих безпекових норм та практику діяльності спеціальних суб'єктів, визначити та проаналізувати проблеми та перспективи розвитку військово-технічного потенціалу України.

Виклад основних положень

Є різні підходи до розуміння військового потенціалу. З позиції А. Алієва та А. Байрамова, бойовий потенціал військового формування (підрозділи, частини, з'єднання, об'єднання) - характеризує можливість виконання бойового завдання в реальній обстановці, конкретних погодних умовах і умовах місцевості. На бойові можливості військового формування великий впливають якісні характеристики офіцерів штабу і командирів частин. Однак неможливо описати точної математичною формулою характер людської діяльності, його фізичні та морально-психологічні можливості. З іншого боку, ігнорування людського фактору під час оцінки бойових можливостей такої складної системи, як військове формування, негативно позначається на об'єктивності результатів [1]. Р. Троцький, С. Назарченко вважають, що оцінка військового потенціалу держави є багатофакторним процесом, що включає комплексний аналіз економічних, технологічних, демографічних, геополітичних і військових аспектів. Використання структурованої методики дозволяє отримати об'єктивну і всебічну оцінку, яка може бути використана для прийняття стратегічних рішень. Комплексна оцінка військового компонента військового потенціалу держави вимагає аналізу багатьох аспектів, що охоплюють особовий склад, озброєння і техніку, підготовку і навчання, а також логістику і забезпечення. Важливо враховувати як кількісні, так і якісні показники, а також здатність держави до швидкої адаптації і модернізації своїх збройних сил у відповідь на нові виклики і загрози [2].

Бойовий потенціал В. Можаровський та П. Нор трактують як сукупність матеріальних і духовних факторів, визначаючих стан військ (сил) та їх здатність виконувати задачі, які ставляться перед ними. Матеріальною основою бойового потенціалу є технічна оснащеність військ (сил). Бойовий потенціал військ є важливішою складовою частиною воєнного потенціалу держави. Виходячи з цього визначення, бойовий потенціал певного військового формування (об'єднання, з'єднання, частини, підрозділу) залежить від багатьох факторів, зокрема, від кількості особового складу, рівня його підготовки та морально-психологічного стану, наявності і стану озброєння та військової техніки, підготовки командного складу щодо управління військами, а також від забезпеченості витратними матеріально-технічними засобами (боєприпасами, ракетами, паливо-мастильними матеріалами тощо) [3, с. 12].

На наш погляд, військово-технічний потенціал – це складова частина обороноздатності держави, що виражає можливість держави та конкретних військових формувань реалізовувати свої оборонні та наступальні функції на основі наявних матеріальних, технологічних, людських та інших ресурсів, які формують технічну оснащеність, інфраструктуру, рівень інноваційних технологій, підготовку особового складу та здатність адаптуватися до сучасних викликів та загроз. Важливу роль щодо формування військово-технічного потенціалу відіграє взаємодія між рівнем розвитку оборонної промисловості, якістю управлінських рішень та забезпеченням стратегічної логістики.

Щодо проблеми розвитку військово-технічного потенціалу України, найперше, слід проаналізувати потенціал агресора. Перемога над спробою росії підкорити Україну має ґрунтуватися на розумінні того, чого росія намагається досягти, як вона збирається досягти своїх цілей і її здатності реалізувати цей план. Російська теорія перемоги зазнавала різних ітерацій протягом війни, але зараз у Москві є чіткий план того, як вона має намір діяти далі. Окреслення намірів і можливостей росії не є оцінкою ймовірності її успіху [5].

Процес, за допомогою якого росія прагне досягти свого результату війни, складається з трьох етапів. Перший вимагає продовження тиску по всій довжині українського фронту з метою вичерпання боєприпасів і запасів особового складу Збройних сил України. Паралельно з цим російським спецслужбам доручено зламати рішучість міжнародних партнерів України продовжувати надавати військову допомогу. Після того, як військова допомога буде значно обмежена, так що українські запаси боєприпасів вичерпаються, Росія має намір розпочати подальші наступальні операції, щоб досягти значних – хоча й повільних – успіхів на полі бою. Потім ці здобутки мають намір використати як важіль впливу на Київ, щоб змусити капітулювати на російських умовах. Горизонт планування реалізації цих цілей, який є основою для формування російської сили та промислового виробництва, полягає в тому, що перемога має бути досягнута до 2026 року. Важливо розуміти, що російські цілі можуть розширюватися з успіхом, і враховуючи, що Кремль порушив майже всі важливі угоди як з Україною, так і з НАТО, немає впевненості, що навіть якщо Росія отримає те, що хоче від переговорів, вона згодом не окупє решту території України або не застосує силу деінде [5].

Якщо враховувати сучасні тенденції та характеристики збройного конфлікту на території України, існують наступні проблеми розвитку військово-технічного потенціалу України:

1) дефіцит фінансування та ресурсів. У даний час зброю і військовою техніку купують

Міністерство оборони та інші відомства, благодійні фонди і волонтери, місцеві органи влади прифронтових регіонів, військові частини та військовослужбовці. Від початку повномасштабної війни видатки державного бюджету на оборону суттєво зросли: з 2,3% ВВП у 2021 р. до 21,8% у 2022 р. і 32,2% ВВП у 2023 р. В I кварталі 2024 р. вони видатки становили майже 30% ВВП. Поряд з цим, на фінансування потреб ЗСУ спрямовувалися значні суми військової допомоги західних партнерів [6].

Хоча міжнародні партнери надають суттєву підтримку, Україна все ще стикається з дефіцитом фінансування на довгострокові військово-технічні програми. Високі витрати на підтримку армії та поточні військові операції відсувають на другий план модернізацію і розробку новітніх технологій.

2) впровадження інноваційних розробок та технологій. За останні 2 роки всі держави почали збільшувати бюджети на дослідження і розробку воєнних технологій. Міністерство оборони США виділило рекордні 130,1 мільярда доларів на цей напрям. Наприклад, Військові дедалі більше приділяють увагу штучному інтелекту та робототехніці. Очікується, що до 2025 року ринок військових роботів досягне 24,2 мільярда доларів США. Це означає, що складний річний темп зростання становитиме майже 11%. За повідомленнями, минулого року Міністерство оборони витратило 7,5 мільярда доларів на роботизовані платформи та технології. Армія США різко збільшила свій бюджет на робототехніку за шість років, перейшовши з 17 мільйонів доларів у 2015 році до 379 мільйонів доларів у 2021 році. Зараз у них запущено 20 програм робототехніки. Військові роботи цінні в бою з різних причин. Найбільш очевидним є те, що роботи можуть брати на себе ризики, які потенційно можуть призвести до людських жертв. Роботи також мають можливості, яких немає у людей: здатність не спати 24/7, здатність бачити з усіх боків, здатність миттєво обробляти інформацію тощо [7; 8].

Однак, незважаючи на певний прогрес у сфері створення безпілотних систем, бронетехніки та протиповітряної оборони, технологічна база залишається недостатньо розвинутою, в тому числі, існує залежність від імпортих технологій та комплектуючих ускладнює незалежне виготовлення передових зразків зброї.

3) проблеми правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері оборони. Однією з перешкод є недостатня законодавча база для стимулювання державно-приватного партнерства у сфері військово-технічних розробок. Приватні компанії стикаються з високими бюрократичними бар'єрами та складними процедурами отримання дозволів.

4) кадрові проблеми. У 2023 році Міноборони затвердило п'ятирічну Концепцію військової кадрової політики, який визначає

стратегічне бачення розвитку військової кадрової політики у сфері оборони впродовж наступних п'яти років - як під час дії воєнного стану, так і у мирний час. Головний акцент концепції – гарантоване задоволення потреб ЗСУ в людях під час повномасштабної війни, інтеграція в євроатлантичний безпековий простір, взаємосумісність ЗСУ зі збройними силами держав-членів НАТО [9].

Прийняття реформи військової кадрової політики також було обумовлено тим, що військово-промисловий комплекс України потребує кваліфікованих кадрів, однак спостерігається відтік фахівців за кордон через вищі зарплати та кращі умови праці.

5) недостатня адаптація умов цифрової трансформації та кібербезпеки. В умовах сучасної війни дедалі більшого значення набувають кіберзагрози та засоби протидії їм. Однак розвиток систем кібербезпеки та цифрової інфраструктури в Україні залишається неповним, що робить оборонний сектор вразливим до атак.

6) логістичні виклики. Тривалий характер бойових дій створює постійний попит на забезпечення армії озброєнням, технікою та іншими ресурсами. Проблеми з транспортною інфраструктурою та постачанням ускладнюють швидке відновлення та модернізацію озброєнь.

7) питання розширення міжнародної співпраці та інтеграції. Україна активно співпрацює з країнами НАТО, однак інтеграція до стандартів альянсу потребує часу та суттєвих інвестицій у модернізацію обладнання. Ускладнюють процес також політичні перешкоди на шляху до повної інтеграції у військові альянси.

Висновки

Враховуючи вищенаведені проблеми, які потрібно вирішувати для досягнення найбільш ефективної обороноздатності України, можна сформулювати відповідні перспективи розвитку військово-технічного потенціалу України, зокрема:

1) збільшення фінансування на оборонну сферу;

2) зміцнення національної технологічної незалежності (для забезпечення стійкості оборонного сектору критично важливою є розробка та впровадження власних передових технологій. Україна має можливість посилити виробничі потужності через інвестування в науково-дослідні проекти та установи з акцентом на виробництво критично важливих елементів для військової техніки);

3) покращення правового регулювання оборонної промисловості (наприклад, прийняття спеціальних законів, що спрощують бюрократичні процедури державно-приватного партнерства та створюють сприятливі умови для інвестицій у військовий сектор);

4) розвиток людського капіталу (необхідним є створення програм підтримки молодих спеціалістів та науковців у військово-

технічній галузі, модернізація навчальних програм у технічних університетах та посилення співпраці між університетами та військово-промисловими підприємствами тощо);

5) розвиток національних програм кібербезпеки та цифрової оборони;

6) оптимізація логістичних процесів та модернізація інфраструктури (розвиток транспортної інфраструктури, покращення системи постачання озброєння, що підвищить оперативність реагування на виклики на полі бою);

7) інтеграція в міжнародні стандарти та співпраця з НАТО.

Отже, розвиток військово-технічного потенціалу України вимагає вирішення низки правових, економічних, інноваційних, технічних, цифрових, логістичних та міжнародних аспектів, які мають бути пріоритетними напрямками реформування сектора національної безпеки та оборони.

Список використаних джерел:

1. Алієв А.А., Байрамов А.А. Визначення бойового потенціалу військового формування. *Воєнно-прикладні питання системного аналізу та математичного моделювання*, 2018. №3(64). DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2018-3-64/121-130>

2. Троцький Р., Назарченко С. Аспекти визначення військового потенціалу держави. *Наукові інновації та передові технології*, 2024. № 8(36). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36))

3. Можаровський В. М. Вплив озброєння та військової техніки на бойовий потенціал військових формувань. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2016. Вип. 3. С. 12–16.

4. Івасечко О. Посилення військового потенціалу держав Бухарестської дев'ятки в контексті російсько-української війни. *Humanitarian vision*. 2023. Vol. 9, Num. 1. С. 7–13.

5. Якими є військові цілі та потенціал Росії в Україні у 2024 році. *Texty.org.ua*: інформаційний веб-сайт, 2024. URL: <https://texty.org.ua/fragments/111770/yakymy-ye-vijskovi-cili-ta-potencial-rosiyi-v-ukrayini-u-2024-roci-zvit-brytanskyh-analitykiv/>.

6. Богдан Т. Як реформувати систему матеріально-фінансового забезпечення Сил оборони України? *Бізнес цензор*, 2024. URL: <https://biz.censor.net/m3494482>.

7. Department of Defense Releases the President's Fiscal Year 2024 Defense Budget. The Department of Defense, 2024. URL: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3326875/department-of-defense-releases-the-presidents-fiscal-year-2024-defense-budget/>

8. Кондрат С. Військові Технології: 6 Трендів 2023-2026. *Ukraine-lifehacker*: інформаційний веб-

сайт, 2023. URL: <https://www.ukraine-lifehacker.com/military-technologies-trends>.

9. Рекрутинг замість призову: Міноборони затвердило п'ятирічну Концепцію військової кадрової політики. *Суспільне новини*: інформаційний веб-сайт, 2023. URL: <https://suspilne.media/610259-minoboroni-zatverdilo-patiricnu-koncepciu-vijskovo-kadrovoi-politiki/>

References:

1. Aliiev, A.A., Bairamov, A.A. (2018). Vyznachennia boiovoho potentsialu viiskovoho formuvannia [Determination of the combat potential of a military formation]. *Voienno-prykladni pytannia systemnoho analizu ta matematychnoho modeliuvannia*, №3(64). DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2018-3-64/121-130> (in Ukrainian).

2. Trotskyi, R., Nazarchenko, S. (2024). Aspekty vyznachennia viiskovoho potentsialu derzhavy [Aspects of determining the military potential of the state]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, № 8(36). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)) (in Ukrainian).

3. Mozharovskyi, V.M. (2016). Vplyv ozbroiennia ta viiskovoi tekhniki na boiovyi potentsial viiskovykh formuvan [The influence of weapons and military equipment on the combat potential of military formations]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*, Vyp. 3. pp. 12-16. (in Ukrainian).

4. Ivasechko, O. (2023). Posylennia viiskovoho potentsialu derzhav Bukharestskoi deviatky v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny [Strengthening the military potential of the Bucharest Nine states in the context of the Russian-Ukrainian

war]. *Humanitarian vision*. Vol. 9, Num. 1. pp. 7-13. (in Ukrainian).

5. Yakymy ye viiskovi tsili ta potentsial Rosii v Ukraini u 2024 rotsi [What are the military goals and potential of Russia in Ukraine in 2024]. *Texty.org.ua*: informatsiinyi veb-sait, 2024. URL: <https://texty.org.ua/fragments/111770/yakymy-ye-vijskovi-cili-ta-potencial-rosiyyi-v-ukrayini-u-2024-roci-zvit-brytanskyh-analytikiv/> (in Ukrainian).

6. Bohdan, T. (2024). Yak reformuvaty systemu materialno-finansovoho zabezpechennia Syl obrony Ukrainy? [How to reform the system of material and financial support of the Defense Forces of Ukraine?] *Biznes tsenzor*. URL: <https://biz.censor.net/m3494482> (in Ukrainian).

7. Department of Defense Releases the Presidents Fiscal Year 2024 Defense Budget. The Department of Defense, 2024. URL: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3326875/department-of-defense-releases-the-presidents-fiscal-year-2024-defense-budget/> (in English).

8. Kondrat, S. (2023). Viiskovi Tekhnolohii: 6 Trendiv 2023-2026 [Military Technologies: 6 Trends 2023-2026]. *Ukraine-lifehacker*: informatsiinyi veb-sait. URL: <https://www.ukraine-lifehacker.com/military-technologies-trends> (in Ukrainian).

9. Rekrutynh zamist pryзову: Minoborony zatverdilo piatyrichnu Kontseptsiuu viiskovoi kadrovoy polityky. *Suspilne novyny*: informatsiinyi veb-sait [Recruiting instead of conscription: the Ministry of Defense has approved a five-year concept of military personnel policy]. 2023. URL: <https://suspilne.media/610259-minoboroni-zatverdilo-patiricnu-koncepciu-vijskovo-kadrovoi-politiki/> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28.08.2024

Neskorozhenyi V.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF LEGAL SECURITY FOR THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY AND TECHNICAL POTENTIAL OF UKRAINE

The article defines the concept of military-technical potential as a component of the state's defense capability, which expresses the ability of the state and specific military formations to implement their defensive and offensive functions on the basis of available material, technological, human and other resources that form technical equipment, infrastructure, and the level of innovative technologies, personnel training and the ability to adapt to modern challenges and threats. An important role in the formation of military-technical potential is played by the interaction between the level of development of the defense industry, the quality of management decisions and the provision of strategic logistics. The newest problems of the development of Ukraine's military-technical potential are highlighted: 1) shortage of funding and resources; 2) problems of implementing innovative developments and technologies; 3) problems of legal regulation of public-private partnership in the field of defense; 4) personnel problems; 5) insufficient adaptation of the conditions of digital transformation and cyber security; 6) logistical challenges; 7) the issue of expanding international cooperation and integration. In addition, the article outlines the prospects for the development of Ukraine's military-technical potential. It was concluded that the prospects for the

development of Ukraine's military-technical potential are: 1) increased funding for the defense sector; 2) strengthening national technological independence (to ensure the stability of the defense sector, the development and implementation of its own advanced technologies is critically important. Ukraine has the opportunity to strengthen production capacity through investment in research projects and institutions with an emphasis on the production of critical elements for military equipment); 3) improvement of legal regulation of the defense industry (for example, the adoption of special laws that simplify bureaucratic procedures of public-private partnerships and create favorable conditions for investments in the military sector); 4) development of human capital (it is necessary to create support programs for young specialists and scientists in the military-technical field, modernize training programs in technical universities and strengthen cooperation between universities and military-industrial enterprises, etc.); 5) development of national cyber security and digital defense programs; 6) optimization of logistics processes and modernization of infrastructure (development of transport infrastructure, improvement of the weapons supply system, which will increase the efficiency of responding to calls on the battlefield); 7) integration into international standards and cooperation with NATO.

Keywords: *security, innovation, integration, modernization, defense, partnership, potential, standards, strategy, technologies, regulatory and legal support, legal regulation.*

Ульмер М. М.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7685-7728>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ

Право звернення до судів вищих інстанцій з апеляційними та/або касаційними скаргами є важливою складовою судочинства в Україні. Згідно зі ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Таким чином, Конституція України закріплює гарантії перевірки в касаційному порядку судових рішень. Тож метою статті є дослідження поняття права на касаційне оскарження та його зміст. Встановлено, що законодавець у ст. 211 КАСУ вживає термін «право на касаційне оскарження», однак його зміст не розкриває. Також не можна не звернути увагу й на те, що наукою адміністративного процесу недостатньо досліджено зміст терміну «право на касаційне оскарження». Доведено, що право касаційного оскарження в адміністративному судочинстві – це гарантована державою сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки особлива юридична можливість оскаржити судові рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково у встановлений для цього строк. Обґрунтовано, що реалізація права на касаційне оскарження пов'язана з наявністю суб'єктивних (наявність певного кола суб'єктів, які мають право подати касаційну скаргу; наявність волевиявлення у зацікавленого суб'єкта реалізувати право касаційного оскарження), об'єктивних (наявність об'єкту перегляду, тобто судового рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, або судових рішень суду апеляційної інстанції) та формальних передумов (дотриманням суб'єктами оскарження процесуальних строків на звернення та процесуальної форми касаційної скарги). Недотримання суб'єктом оскарження будь-якої з вищезазначених передумов тягне диференційовані правові наслідки: залишення заяви без руху або повернення касаційної скарги.

Ключові слова: поняття; зміст; право на касаційне оскарження; реалізація права; об'єктивні, суб'єктивні, формальні передумови.

Рекомендоване посилання:

Ульмер М. М. Поняття та зміст права на касаційне оскарження. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 115–120. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.15.

Актуальність теми

Право звернення до судів вищих інстанцій з апеляційними та/або касаційними скаргами є важливою складовою судочинства в Україні. Згідно зі ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Таким чином, Конституція України закріплює гарантії перевірки в касаційному порядку судових рішень.

Згідно з частинами першою, другою статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. З цього приводу Конституційний Суд України у Рішенні від 25 грудня 1997 року N 9-зп у справі за зверненням жителів міста Жовті Води зазначив, що суд не може відмовити у правосудді, якщо ущемляються права і свободи громадян, інакше це було б порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене [1].

Встановлене законодавством право на касаційне оскарження рішень адміністративних судів України є складовою права кожного на судовий захист, оскільки перегляд таких рішень в касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Стан дослідження

Базове підґрунтя спостережень і висновків дисертації склали сучасні наукові праці вітчизняних юристів, в яких прямо або опосередковано висвітлюються досліджувані питання і окреслюються методологічні передумови для їх вирішення. Серед таких слід вказати роботи В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіди, А.О. Селіванова, В.С. Стефанюка, М.М. Тищенко та ін. Проте у працях цих учених визначаються загальнотеоретичні основи адміністративного процесу та досліджуються його фундаментальні інститути. Сутність та особливості касаційного провадження в адміністративному судочинстві залишаються майже невивченими.

Метою статті є дослідження поняття права на касаційне оскарження та його зміст.

Виклад основного матеріалу

Право на касаційне оскарження врегульовано у ст. 211 КАСУ, згідно з якою сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки, мають право оскаржити в касаційному порядку судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково, крім випадків, передбачених КАСУ. Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в

касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалене за наслідками апеляційного провадження.

Законодавець у ст. 211 КАСУ вживає термін «право на касаційне оскарження», однак його зміст не розкриває. Також не можна не звернути увагу й на те, що наукою адміністративного процесу недостатньо досліджено зміст терміну «право на касаційне оскарження».

Якщо звернутися до теоретичних надбань науки цивільного процесу, то можна зазначити, що зміст поняття «право на касаційне оскарження» також розглядається по-різному. Так, автори підручника «Цивільний процес України» за редакцією Голубєва Н.Ю., Харитонова Є.О. право касаційного оскарження розглядають як право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції щодо перевірки законності рішень і ухвал суду першої та (або) апеляційної інстанцій, що набрали законної сили [2].

Наприклад М.Й. Штефан вважає, що право касаційного оскарження – це право на порушення провадження в суді касаційної інстанції щодо перевірки законності рішень і ухвал суду, що набрали законної сили [3, с. 599].

Автори навчального посібника «Цивільний процес» за редакцією Ю. В. Білоусова право касаційного оскарження визначають як право на порушення діяльності суду касаційної інстанції з перевірки законності рішення суду першої та (або) апеляційної інстанції, що набрало законної сили [4, с. 243].

З наведених визначень ми можемо зробити висновок, що в них (визначення) право касаційного оскарження є тотожним такій процесуальній дії, як порушення діяльності суду касаційної інстанції. З цим, на нашу думку, не можна погодитися. Не можна ототожнювати право людини на звернення до суду касаційної інстанції з процесуальними діями, пов'язаними з порушенням (відкриттям) провадження.

Наприклад О.А. Тимошенко поняття право касаційного оскарження в цивільному процесі характеризує як передбачений цивільно-процесуальним законодавством комплекс правомочностей уповноважених суб'єктів на підготовку та подання касаційної скарги до суду касаційної інстанції щодо певного кола актів правозастосування судів першої та апеляційної інстанцій, що засноване на підставах неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права [5].

З цим визначенням також варто не погодитися. Право на касацію – це гарантований правом (Конституцією України) вид та міра можливої та дозволеної поведінки особи в адміністративному судочинстві.

Якщо звернутися до надбань теорії держави та права, суб'єктивне право особи – це гарантовані державою вид та міра можливої або

дозволеної поведінки. Суб'єктивне право, як вважає відомий теоретик права Матузов М.І. – це створювана та гарантована державою через норми об'єктивного права особлива юридична можливість діяти, яка дозволяє суб'єкту (як носію цієї можливості) вести себе певним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватися певними соціальними благами, звертатися у необхідному випадку до компетентних органів держави за захистом – з метою задоволення особистих інтересів та потреб, які не вступають всупереч суспільним [6, с. 145].

З виникненням конкретних правовідносин суб'єктивні права реалізуються через правомочності (можливість діяти особисто; можливість вимагати певної поведінки; можливість звертатися до компетентних органів державної влади тощо). Тому не можна ототожнювати право на касацію з правомочностями, адже саме правомочності суб'єкта характеризують динаміку правовідносин, завдяки їх сукупності реалізується суб'єктивне право особи.

Варто підтримати С.Я. Фурсу, яка вважає, що право на касаційне оскарження являє собою гарантовану державою особам, які брали участь у справі, їх правонаступникам та особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи та обов'язки на можливість звернення до суду касаційної інстанції з метою перевірки законності рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку та рішень, ухвал апеляційного суду, що набрали законної сили [7, с. 745].

Таким чином, С.Я. Фурса в основу розуміння права касаційного оскарження закладає певне суб'єктивне право, яке належить чітко визначеному колу суб'єктів, що гарантоване державою, та можливість звернення до суду касаційної інстанції відносно перевірки чітко визначеного переліку судових актів правозастосування. З огляду на це право касаційного оскарження являє собою певну можливість, що може бути реалізована шляхом відповідного волевиявлення, та яке в подальшому матиме правові наслідки відповідно до законодавства України [5, с. 110–111].

Таким чином, на нашу думку, право касаційного оскарження в адміністративному судочинстві – це гарантована державою уповноваженим суб'єктам особлива юридична можливість на звернення до Вищого адміністративного суду України задля перевірки законності та обґрунтованості судових рішень адміністративних судів першої та (або) апеляційної інстанції, які набрали законну силу.

Право касаційного оскарження може бути реалізоване за наявності певних передумов та підстав.

Як вважає С.В. Васильєв, підставою для порушення касаційного провадження, так само, як і для реалізації судом касаційної інстанції відповідного повноваження, є юридичний склад,

сукупність процесуальних юридичних фактів. У теорії цивільного процесу цю сукупність процесуальних фактів підрозділяють на дві групи: передумови і умови права касаційного оскарження. До передумов права касаційного оскарження можна віднести наступні факти:

1) наявність об'єкта касаційного перегляду, тобто рішення, що набрало законної сили, або ухвала суду першої або апеляційної інстанції;

2) наявність у касатора статусу особи, яка бере участь у справі;

3) волевиявлення касатора.

Умовою права касаційного оскарження є активний процесуальний юридичний факт – дія: подача касаційної скарги особою, яка має на це право, що приводить до реалізації права касаційного оскарження [8, с. 263].

Не можна не погодитися з позицією С.В. Васильєва, що подання касаційної скарги є умовою права касаційного оскарження. На нашу думку, подання касаційної скарги є підставою реалізації права касаційного оскарження.

На нашу думку, право касаційного оскарження виникає у зацікавлених осіб з моменту прийняття остаточного судового рішення по справі, яке набрало законну силу.

Для того, щоб виникла необхідність реалізувати право на касаційне оскарження необхідна наявність цілого ряду передумов, до яких можна віднести суб'єктивні та об'єктивні чинники, які у своїй сукупності дозволяють реалізувати суб'єкту своє право на касаційне оскарження.

Під суб'єктивними чинниками касаційного оскарження слід розуміти:

1) наявність певного кола суб'єктів, які мають право оскаржити судові рішення адміністративного суду попередньої інстанції та подати касаційну скаргу;

2) наявність волевиявлення у зацікавленого суб'єкта реалізувати право на касаційне оскарження. Тобто мова йде про наявність волевиявлення суб'єктів, які мають право на касаційне оскарження реалізувати це право.

До об'єктивних чинників слід віднести наявність судового рішення, що набрало законної сили, або ухвала суду першої або апеляційної інстанції. Зі змісту ст. 221 КАСУ очевидно, що об'єктивні чинники права на касацію пов'язані з існуванням таких видів судових рішень, які приймають адміністративні суди інших інстанцій:

1) судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку;

2) судові рішення суду апеляційної інстанції;

3) ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі;

4) ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони

перешкоджають подальшому провадженню у справі.

При цьому самостійним об'єктом оскарження може бути або все судове рішення, або його частина. Тобто судові рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку або судові рішення суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені як у частині, так і у цілому.

Стосовно ухвал суду першої інстанції, після їх перегляду в апеляційному порядку та ухвал суду апеляційної інстанції, можуть бути оскаржені у касаційному порядку лише за умови, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Зі змісту ч. 3 ст. 211 КАСУ випливає, що підставами касаційного оскарження є порушення адміністративними судами попередніх інстанцій норм матеріального чи процесуального права. Тобто не будь-яке судове рішення адміністративного суду може бути оскаржене у касаційній інстанції, а лише те, щодо якого існує сумнів в законності та обґрунтованості.

Таким чином, передумовами права касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є наявність обставин (суб'єктивних, об'єктивних та формальних), які надають можливість звернення до Вищого адміністративного суду України про перегляд судового рішення на предмет його відповідності нормам матеріального та процесуального права.

Для відкриття касаційного провадження у конкретній справі недостатньо мати право касаційного оскарження, необхідно належним чином це право реалізувати, тобто дотриматися певних формальних чинників, наявність яких потягне за собою відкриття провадження у справі. У юридичній літературі такі чинники називають умовами реалізації права на звернення до суду.

Звернення до теоретичних напрацювань з цивільного процесу свідчить, що під належною реалізацією права на звернення до суду слід розуміти дотримання заявником встановленого процесуальним законом порядку звернення до суду з позовною заявою (заявою). Саме цей, встановлений законом порядок звернення до суду, отримав у теорії та на практиці найменування умови реалізації права на звернення до суду під умовами реалізації права [9].

Таким чином, реалізація права касаційного оскарження неможлива без існування й формальних передумов, тобто фактів (обставин) процесуального характеру, які обумовлюють належний порядок реалізації касаційного оскарження. Зі змісту ст.ст. 212 та 213 КАСУ видно, що такими передумовами права касаційного оскарження є дотримання процесуальних строків та додержання процесуальної форми звернення до адміністративного суду касаційної інстанції.

Дотримання процесуальних строків права касаційного оскарження є однією з передумов

його реалізації. Відповідно до ст. 212 КАСУ касаційна скарга на судові рішення подається протягом двадцяти днів після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених КАСУ, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до ст. 160 КАСУ – з дня складення постанови в повному обсязі.

Таким чином, відповідно до ст. 212 КАСУ право касаційного оскарження може бути реалізоване протягом двадцяти днів після набрання законної сили судовим рішенням. У разі пропуску цього строку з поважних причин, адміністративний суд касаційної інстанції, за заявою особи, яка звернулася з касаційною скаргою, може поновити цей строк. При цьому протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху особа має право звернутися до суду касаційної інстанції з заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку.

У разі, якщо касаційна скарга була подана після закінчення строку на касаційне оскарження і заявник не порушує питання про поновлення цього строку або у поновленні цього строку відмовлено, якщо підстави, вказані у заяві, визнані неповажними, адміністративний суд касаційної інстанції повертає касаційну скаргу особі, яка її подала. Про поновлення строку на касаційне оскарження або про залишення касаційної скарги без руху адміністративний суд касаційної інстанції постановляє відповідні ухвали (ст. 214 КАСУ).

Незалежно від поважності причини пропуску строку касаційного оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з моменту набрання оскаржуваним судовим рішенням законної сили (ч. 4 п. 3 ст. 214 КАСУ).

Висновки

У результаті проведеного аналізу права касаційного оскарження та умов його реалізації можна зробити такі висновки:

1) На нашу думку, право касаційного оскарження в адміністративному судочинстві – це гарантована державою сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки особлива юридична можливість оскаржити судові рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції повністю або частково у встановлений для цього строк.

2) Реалізація права на касаційне оскарження пов'язана з наявністю суб'єктивних (наявність певного кола суб'єктів, які мають право подати касаційну скаргу; наявність волевиявлення

у зацікавленого суб'єкта реалізувати право касаційного оскарження), об'єктивних (наявність об'єкту перегляду, тобто судового рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, або судових рішень суду апеляційної інстанції) та формальних передумов (дотримання суб'єктами оскарження процесуальних строків на звернення та процесуальної форми касаційної скарги). Недотримання суб'єктом оскарження будь-якої з вищезазначених передумов тягне диференційовані правові наслідки: залишення заяви без руху або повернення касаційної скарги.

3) Виникнення та реалізація права касаційного оскарження залежить від сукупності певних передумов до яких належать:

1) суб'єктивні чинники, тобто: а) наявність певного кола суб'єктів, які мають право оскаржити судові рішення адміністративного суду попередніх інстанцій та подати касаційну скаргу; б) наявність волевиявлення у зацікавленого суб'єкта реалізувати право на касаційне оскарження;

2) до об'єктивних чинників слід віднести наявність об'єкту перегляду – судового рішення, що набрало законної сили, чи ухвали суду першої або апеляційної інстанції, щодо яких існують сумніви в їх законності та обґрунтованості;

3) до формальних чинників права касаційного оскарження входять дотримання процесуальних строків права на касацію та процесуальної форми касаційної скарги.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини 1 статті 239 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду). Справа N 1-30/2010. Рішення № 12-рп/2010 від 28 квітня 2010 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10>

2. Цивільний процес України: підручник / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубева. К.: Істина, 2011. 536 с.

3. Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 696 с.

4. Андрушко А.В., Білоусов Ю.В., Стефанчук Р.О., Угриновська О.І. та ін. Цивільний процес: навч. пос. К.: Прецедент, 2006. 293 с.

5. Тимошенко О.А. Касаційне провадження в цивільному процесі України. дис... к.ю.н.: 12.00.03. / Київ, 2012. 229 с.

6. Матузов Н.І. Особистість. Права. демократія. Теоретичні проблеми суб'єктивного права. К., 1996. 342 с.

7. Васильєв С.В. Цивільний процес України: навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 344 с.

8. Чучкова Н.О. Передумови виникнення та умови реалізації іноземними особами права на звернення до суду. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/Jursci

References:

1. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Suboty Artema Anatoliiovycha shchodo ofitsiinoho tлумачення положень пункту 2 chastyny 1 statti 239 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro zabezpechennia apeliatsiinoho oskarzhennia ukhval sudu) [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of the citizen Subota Artem Anatoliiovych regarding the official interpretation of the provisions of paragraph 2 of part 1 of Article 239 of the Civil Procedure Code of Ukraine (the case of ensuring an appeal of court decisions)]. Sprava N 1-30/2010. Rishennia № 12-rp/2010 vid 28 kvitnia 2010 r. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10> (in Ukrainian).

2. Holubiev, N.Iu., Kharytonova, N.Iu. (red.). (2011). Holubievoi Tsyvilnyi protses Ukrainy [Civil process of Ukraine]: pidruchnyk. K.: Istyna, 536 p. (in Ukrainian).

3. Shtefan, M.I. (2001). Tsyvilnyi protses [Civil process]: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spetsialnostei vyshchikh zakladiv osvity. Vyd. 2-he, pererob. ta dop. K.: Vydavnychi Dim «In Yure», 696 p. (in Ukrainian).

4. Andrushko, A.V., Bilousov Yu.V., Stefanchuk R.O., Uhrynovska O.I. ta in. Tsyvilnyi protses [Civil process]: navch. pos. K.: Pretsedent, 2006. 293 p. (in Ukrainian).

5. Tymoshenko, O.A. Kasatsiine provadzhenia v tsyvilnomu protsesi Ukrainy [Cassation proceedings in the civil process of Ukraine]: dys... k.i.u.n.: 12.00.03. / Kyiv, 2012. 229 p. (in Ukrainian).

6. Matuzov, N.Y. Lychnost. Prava. Demokratyia. Teoretycheskye problemy sub'ektyvnoho prava [Personality rights Democracy. Theoretical problems of subjective law]. K., 1996. 342 p. (in Ukrainian).

7. Fursa, S.Ya. (red.). (2009). Tsyvilnyi protses Ukrainy: akademichniy kurs [Civil process of Ukraine: academic course]: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. K.: Vydavets Fursa S.Ya.: KNT, 2009. 848 p. (in Ukrainian).

8. Vasyliiev, S.V. (2013). Tsyvilnyi protses Ukrainy [Civil process of Ukraine]: navchalnyi posibnyk. K.: «Tsentр uchbovoi literatury», 344 p. (in Ukrainian).

9. Chuchkova, N.O. Peredumovy vynyknennia ta umovy realizatsii inozemnyyы osobamy prava na zvernennia do sudu [Prerequisites for the occurrence and conditions for the exercise by foreign persons of the right to apply to the court]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/Jursci (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 29.08.2024

Ulmer M.

CONCEPT AND CONTENT OF THE RIGHT TO CASSATION APPEAL

The right to appeal to higher courts with appeals and/or cassation complaints is an important component of the judicial system in Ukraine. According to Art. 129 of the Constitution of Ukraine, one of the main principles of the judicial system is the provision of a cassation appeal of a court decision, except for cases established by law. Thus, the Constitution of Ukraine enshrines the guarantees of review in the cassation procedure of court decisions. Therefore, the purpose of the article is to study the concept of the right to a cassation appeal and its content. It is established that the legislator in Art. 211 of the CASU uses the term «right to cassation appeal», but does not reveal its meaning. Besides, one cannot fail to pay attention to the fact that the science of administrative process has not sufficiently investigated the meaning of the term «right to cassation appeal». It was proven that the right to cassation appeal in administrative proceedings is guaranteed by the state to the parties and other persons participating in the case, as well as to persons who did not participate in the case, if the court decided the issue of their rights, freedoms, interests and obligations a special legal opportunity to appeal the court decision of the court of first instance after its revision in the appeal procedure, as well as the court decision of the court of appeal in whole or in part within the period established for this purpose. It was substantiated that the realization of the right to cassation appeal is connected with the presence of subjective (the presence of a certain circle of subjects who have the right to file a cassation appeal; the presence of the will of the interested subject to exercise the right of cassation appeal), objective (the presence of the subject of review, i.e. the court decision of the court of first instance after their review in the appellate procedure, or court decisions of the court of appeal) and formal prerequisites (observance by the subjects of the appeal of the procedural deadlines for the appeal and the procedural form of the cassation appeal). Non-compliance by the subject of the appeal with any of the above-mentioned prerequisites entails differentiated legal consequences: leaving the application without movement or returning the cassation appeal.

Keywords: *concept; content; the right to cassation appeal; implementation of the right; objective, subjective, formal prerequisites.*

Франтовський Є. М.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6966-3135>

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що створення нової державницької інституції у межах державного апарату України, зміна статусу останньої із центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом на правоохоронний орган, а відтак, її зайняття нею особливого місця у межах правоохоронної системи України та визначення пріоритетних напрямків діяльності, продукує необхідність детального доктринального дослідження останньої. Відзначимо, що адміністративно-правове забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань на сьогодні залишається мало дослідженим питанням представниками вітчизняної правової доктрини. Разом із тим, системний підхід до дослідження відповідної проблематики надає можливість встановити певні проблемні аспекти даного механізму. Таким чином, на сьогодні актуальним видається питання пошуку можливих шляхів удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань. Наголошено, що правове регулювання діяльності Державного бюро розслідувань можна розтлумачити як встановлення за допомогою правових норм меж діяльності, а також правил поведінки службових та посадових осіб ДБР. У даному аспекті правове регулювання, слід тлумачити широко, а саме розглядати у його межах як законодавче, підзаконне, так і відомче регулювання. Аналізуючи проблемні питання функціонування Державного бюро розслідувань, встановимо, що, на наше переконання, детальної правової регламентації потребують організаційні засади функціонування Державного бюро розслідувань, а також питання взаємодії даної інституції із іншими суб'єктами публічного адміністрування. Саме тому, подальші законодавчі ініціативи мають бути спрямовані на те, аби врегулювати вище зазначені нами питання. Визначено, що задля забезпечення професійними кадрами доречно також здійснити реформування у першу чергу університетської юридичної освіти та запровадити на юридичних факультетах та в інститутах можливість вивчення антикорупційних студій. Реформування вищої юридичної освіти саме у такому ключі надасть можливість вже з ранніх етапів готувати професіоналів до відповідних правоохоронних органів із спеціальним статусом, що у подальшому значно полегшить процедуру кадрового добору до правоохоронних органів, Державного бюро розслідувань зокрема.

Ключові слова: проходження служби, розслідування та розкриття злочинів, стандарти якості, спеціалізовані правоохоронні інституції, навчання, перепідготовка.

Рекомендоване посилання:

Франтовський Є. М. Напрями удосконалення засобів адміністративно-правового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань в Україні. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2024. № 2. С. 121–129. DOI: 10.32844/ibpala-2024-2.16.

Актуальність теми

Створення нової державницької інституції у межах державного апарату України, зміна статусу останньої із центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом на правоохоронний орган, а відтак, її зайняття нею особливого місця у межах правоохоронної системи України та визначення пріоритетних напрямків діяльності, продукує необхідність детального доктринального дослідження останньої. Відзначимо, що адміністративно-правове забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань на сьогодні залишається мало дослідженим питанням представниками вітчизняної правової доктрини. Разом із тим, системний підхід до дослідження відповідної проблематики надав можливість встановити певні проблемні аспекти даного механізму. Таким чином, на сьогодні актуальним видається питання пошуку можливих шляхів удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань.

Стан дослідження

Проблематику діяльності правоохоронних органів вивчали такі науковці як: О.М. Бандурка, О.В. Батраченко, О.І. Безпалова, В.В. Волік, Ю.В. Гаруст, В.В. Галуцько, О.Ю. Дрозд, О.В. Джафарова, В.Г. Коваленко, А.Т. Комзюк, Т.М. Кравцова, А.М. Куліш, В.І. Курило, Р.М. Марчук, О.М. Музичук, А.В. Носач, О.А. Падалка, А.О. Собакарь, М.В. Старинський, Т.О. Татарова, С.О. Шатрава та інші. Окрім питання адміністративно-правового статусу Державного бюро розслідувань досліджували Л.І. Аркуша, Н.М. Бакаянов, О.В. Ільченко, В.В. Комашко, В.І. Литвиненко, М.С. Моїсєєв, Р.М. Труба, В.І. Цимбалюк, І.В. Цюприк та інші.

Виклад основного матеріалу

Відзначимо, що не дивлячись на у більшій своїй мірі ефективність функціонування ДБР як суб'єкта публічного адміністрування в правоохоронному секторі, на сьогодні у межах доктринальної площини та практики піднімаються питання з приводу удосконалення засобів адміністративно-правового забезпечення його діяльності, а відтак, і підвищення рівня ефективності діяльності останнього. Підтримуючи думку учених з приводу того, що створення Бюро – далекоглядний інституціональний та правовий крок до формування потужного централізованого органу, наділеного правоохоронними функціями, що спрямований на консолідацію обов'язків із виявлення, відвернення та розкриття корупційних злочинів, скоєних високопосадовцями, співробітниками судових та правоохоронних органів [1, с. 136], вважаємо за необхідне сконцентрувати увагу на підходах, визначених у межах правової доктрини, та паралельно встановлювати власні пропозиції до відповідної модернізації. Таким чином, нижче нами буде розглянуто ряд шляхів удосконалення засобів адміністративно-правового забезпечення діяльності ДБР.

І. По-перше, на наше переконання, удосконалення потребує законодавство, котре урегулює діяльність ДБР.

Як відзначається у межах правової доктрини, нині правове регулювання діяльності ДБР перебуває на стадії свого становлення, що підтверджується незначною кількістю чинних на сьогодні законодавчих та підзаконних актів. Частково це пояснюється тим, що воно ще не виконує покладені на нього завдання повноцінно. Водночас це зумовлює неврегульованість низки інших питань діяльності ДБР [2, с. 141]. На наше переконання, діяльність будь-якої державної, особливо правоохоронної інституції має бути врегульована належним чином на рівні вітчизняного законодавства. Щодо ДБР, то на сьогодні фактично основними нормативно-правовими актами, що врегульовують його діяльність, залишаються Конституція України, Закон України «Про Державне бюро розслідувань» та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України. Окрім законів, також існують окремі підзаконні акти, котрі регулюють лише точкові питання діяльності та функціонування ДБР, як, наприклад, Указ Президента «Про символіку Державного бюро розслідувань» від 19.05.2019 р. № 292/2019. Очевидно, що така кількість нормативно-правових актів недостатня для забезпечення безперерйного та ефективного функціонування органу правопорядку. До прикладу, діяльність ФБР США на сьогодні врегульована федеральним законом та цілим комплексом нормативно-правових актів Президента США та Генерального прокурора. Дана система нормативно-правового пласту безумовно позитивно впливає на реалізацію даною інституцією своїх повноважень, адже фактично всі дії, котрі здійснюються службовими та посадовими особами ФБР є чітко нормативно врегульованими. Відтак, на сьогодні особливо актуальним видається доповнення вітчизняного законодавства у контексті розширення кількості нормативно-правових актів, що будуть регулювати діяльність ДБР. С.С. Алексєєв підкреслює, що регулювати – це визначати поведінку людей та їх колективів, спрямовувати його функціонування та розвиток, надавати йому певних меж, цілеспрямовано його впорядковувати [3, с. 31]. Зазначену думку поділяє Д.А. Керімов, підкреслюючи, що термін «регулювати» означає встановлювати межі, масштаб поведінки людей, вносити в суспільні відносини стабільність, систему, порядок і тим самим спрямовувати їх у певному напрямі [4, с. 363]. Таким чином, базуючись на загальному розумінні терміну регулювання встановимо, що правове регулювання діяльності ДБР можна розтлумачити як встановлення за допомогою правових норм меж діяльності, а також правил поведінки службових та посадових осіб ДБР. У даному аспекті правове регулювання, слід тлумачити

широко, а саме розглядати у його межах як законодавче, підзаконне, так і відомче регулювання. Аналізуючи проблемні питання функціонування ДБР, встановимо, що, на наше переконання, детальної правової регламентації потребують організаційні засади функціонування ДБР, а також питання взаємодії даної інституції із іншими суб'єктами публічного адміністрування. Саме тому, подальші законодавчі ініціативи мають бути спрямовані на те, аби врегулювати вище зазначені нами питання. Більше того, доцільно встановити, що відповідно до Стратегічної програми розвитку Бюро на 2017–2022 рр., потребують розроблення та впровадження такі акти щодо співпраці з іншими державними органами та міжнародними організаціями: 1) «Порядок обміну інформацією між Державним бюро розслідувань та державними органами України»; 2) «Порядок обміну інформацією між Державним бюро розслідувань та міжнародними правовими та правоохоронними організаціями (за погодженням із Міністерством закордонних справ)»; 3) «Порядок укладання та затвердження меморандумів про співпрацю із правоохоронними органами іноземних держав» [5]. На сьогодні із вище перерахованих нормативно-правових актів, жодний так і не розроблений й відповідно не прийнятий. Даний стан речей має бути виправлений у найкоротший строк.

Окрім того, у довгостроковій перспективі, послуговуючись досвідом іноземних держав, необхідним видається систематизація антикорупційного законодавства, зокрема й законодавства, що регулює діяльність ДБР. Встановимо, що у межах правової доктрини існують різні підходи, щодо того, що слід розуміти під терміном «систематизація». Відтак, встановлюється, що «систематизація – це впорядкування законодавства, приведення його до внутрішньо узгодженої системи» [6, с. 837]. Розглядаючи питання систематизації національного антикорупційного законодавства, доречно сконцентрувати увагу на його кодифікації. Як встановлюється у межах правової доктрини, будь-яка кодифікація є юридично-технічною, відповіддю на потребу у правовій визначеності, породжену кризою джерел права, пов'язаною з безсистемним зростанням їх кількості, з труднощами досягнення усних та розрізнених правових норм, зі стрімкою законодавчою інфляцією [7, с.114]. Окрім того, на наше переконання, саме кодифікація як один із видів систематизації вітчизняного законодавства, є найбільш вдалою, адже допомагає не лише привести нормативно-правові акти до певної системи, але й усунути відповідні недоліки та неузгодженості, що можуть мати місце у межах вітчизняного законодавства, загалом та антикорупційного зокрема.

Таким чином, враховуючи проблемні явища, котрі на сьогодні простежуються у межах правової доктрини та правової системи загалом

можемо встановити, що першочерговими кроками на шляху до удосконалення вітчизняного законодавства у контексті діяльності ДБР є прийняття цілого ряду законів та підзаконних актів, котрі були б спрямовані на забезпечення регулювання організаційних та функціональних аспектів діяльності вище зазначеної інституції, а також у довгостроковій перспективі кодифікації нормативно-правового пласту антикорупційного законодавства, зокрема й законодавства, що регулює діяльність ДБР.

II. По-друге, враховуючи те, що ДБР, являє собою правоохоронну інституцію, котра реалізовує повноваження, які тісно пов'язані із громадським інтересом, то доцільно запровадити систему підзвітності ДБР у першу чергу перед громадськістю, а також запровадити систему оцінки ефективності діяльності ДБР. Першочергово, аналізуючи проблематику підзвітності ДБР громадськості, вважаємо, що на сьогодні дана проблематики лише частково вирішена у межах вітчизняного законодавства. Відтак, у межах Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а саме у ч. 3 ст. 12 встановлюється положення про те, що Директор ДБР зобов'язаний не пізніше 30 днів з дня призначення його на посаду підготувати стратегічну програму на п'ятирічний термін діяльності ДБР. Разом із тим, вважаємо, що дана стратегічна програма у більшій своїй мірі не може вважатися елементом підзвітності та відповідальності ДБР перед громадськістю. У даному разі, доцільно звернутися до досвіду іноземних держав, зокрема Литви.

Так, досвід Литовської Республіки є прогресивнішим за український, зважаючи на наступне:

– по-перше, відповідно до законодавства даної держави, подання звіту здійснюється два рази на рік, що дозволяє оперативно реагувати на зміну пріоритетів діяльності правоохоронного органу, виявляти недоліки організаційної структури, підготовки кадрів, управління і усувати їх;

– по-друге, надання пропозицій щодо удосконалення діяльності правоохоронного органу дає органам державної влади та громадськості можливість контролювати реалізацію висунутих пропозицій, що обумовлює вищу відповідальність керівництва за діяльність органу загалом, а також вдосконалення норм законодавства України, які регулюють діяльність ДБР у разі наявності в ньому прогалин [8].

Таким чином, у межах досвіду Латвії можна простежити пряму взаємодію інституцій громадянського суспільства із суб'єктами публічного адміністрування. Таким чином, має місце реалізація не лише конституційних прав громадян, але й удосконалення роботи державницьких інституцій. Щодо України, то на сьогодні системною проблемою державницького апарату загалом є відсутність зв'язку між громадськістю та представниками влади. Відтак, у практичній площині простежуються ряд прогалин, котрі

потребують системному та комплексному регулюванню. Таким чином, вважаємо, за необхідне, для удосконалення діяльності ДБР запровадити систему взаємодії ДБР та громадськості у межах механізму підзвітності, що може бути здійснено шляхом внесення відповідних змін до національного законодавства, та відповідних дій у межах практики. Відтак, буде мати місце реалізація так званого громадського контролю за діяльністю ДБР. Відзначимо, що категорія «громадський контроль» диференційовано розглядається у межах правової доктрини. У контексті підзвітності ДБР громадськості відповідний громадський контроль може стати надійним та дієвим механізмом реалізації даною інституцією власних повноважень із дотриманням букви та духу закону.

Переходячи до аналізу системи оцінки ефективності діяльності ДБР, встановимо, що на сьогодні в Україні відсутня система оцінки ефективності діяльності органів правопорядку, зокрема й ДБР. Таким чином, послуговуючись досвідом іноземних держав доцільно розробити власні державницькі інституції та системи, що будуть спрямовані на те, аби проводити відповідні оцінки. У даному аспекті доречним видається коротко окреслити досвід США та Великої Британії.

Відповідно до законодавства США діє спеціально розроблена система Compstat, котра за допомогою індикативних показників, комп'ютерних програм та технічного забезпечення надає можливість встановити реальну оцінку ефективності діяльності органів правопорядку у США. Разом із тим, комплексний аналіз дії даної системи у США надає можливість сформулювати певний ряд недоліків останньої, котрі у разі запровадження відповідної моделі в Україні мають бути усунуті. Відтак, недоліки останньої полягають у тому, що:

- по-перше, система Compstat – це система, яка здійснює оцінку ефективності діяльності органів правопорядку лише щодо особливо тяжких злочинів. Разом із тим всі інші криміногенні прояви залишаються поза межами оцінки даної системи, що на наше переконання, є неприпустимим, адже даний підхід спрямований у більшій своїй мірі на поверхневу оцінку ефективності діяльності правоохоронних органів та не сприяє реальній оцінці дій даних суб'єктів;

- по-друге, система Compstat заснована на використанні внутрішніх показників ефективності діяльності органів правопорядку, не використовуючи так звані зовнішні чинники впливу на оцінку відповідної ефективності. Таким чином, відповідна оцінка у більшій своїй мірі залишається однобічною та неповною, що негативно впливає на правильність останньої загалом.

Таким чином, вважаємо, що запозичення досвіду США у межах оцінки ефективності діяльності органів правопорядку на сьогодні є вкрай актуальним. Разом із тим, здійснюючи

відповідні запозичення доцільно пам'ятати про певні недоліки системи, що були зазначені нами вище. Встановимо, що у межах правової доктрини, для оцінки ефективності діяльності органів правопорядку у даній системі пропонується оцінювати наступні виміри діяльності:

- зниження рівня віктимізації;
- притягнення правопорушників до відповідальності;
- зниження відчуття страху та підвищення персональної безпеки;
- забезпечення безпеки у публічних місцях (включаючи безпеку дорожнього руху);
- чесне, ефективне та доцільне використання фінансових ресурсів;
- чесне, ефективне та доцільне застосування засобів впливу;
- задоволення потреб споживачів поліцейських послуг [9, с. 28–29].

Відтак, система Compstat може бути пристосована до українських реалій, та може належним чином забезпечити оцінку ефективності діяльності ДБР із урахуванням відповідних недоліків та необхідності їх удосконалення.

Цікавим для аналізу оцінки ефективності діяльності правоохоронних інституцій видається досвід Великої Британії. Відзначимо, що у даній державі існує окрема та водночас унікальна система забезпечення оцінки ефективності діяльності органів правопорядку. Дана система іменується методикою PEEL, де оцінка ефективності правоохоронних органів відбувається за окремими показниками. Відповідно до даної системи існує три основні показники діяльності органів правопорядку, а саме:

- Ефективність. Даний показник визначає повноту виконання правоохоронними органами своїх повноважень.

- Доцільність. Даний показник оцінює, наскільки ефективно територіальна поліцейська служба використовує наявні у неї ресурси. При оцінці даного напрямку визначається ефективність управління ресурсами, наявними у службі, доцільність планування та здійснення фінансової діяльності тощо.

- Легітимність. Даний показник оцінює ступінь довіри населення до поліцейського підрозділу. За даним напрямком оцінюється робота підрозділу із забезпечення дотримання його працівниками норм професійної етики, а також стан взаємодії підрозділу з населенням, ступінь довіри до нього [10].

При цьому на основі оцінки даних показників формується загальний звіт, котрий і представляє собою оцінку ефективності діяльності правоохоронних інституцій, що характеризується тим, що у його межах кожний із вище перерахованих показників деталізується, шляхом розкриття особливостей діяльності правоохоронних органів за окремими напрямками, котрі віднесені до їх компетенції. Такий деталізований підхід беззаперечно позитивно впливає на

комплексний аналіз оцінки діяльності правоохоронних інституцій у Великій Британії.

Таким чином, відзначимо, що система PEEL у більшій своїй мірі є комплексною та спрямованою на те, аби не лише забезпечити оцінку ефективності діяльності суб'єктів правопорядку, але й визначити пріоритетні напрямки удосконалення діяльності правоохоронних інституцій.

Відтак, з аналізу всього вище викладеного можемо встановити, що у нас є достатні підстави вважати, що на сьогодні практика іноземних держав, вказує на необхідності запровадження в Україні системи, котра була б спрямована на те, аби оцінювати ефективність функціонування правоохоронних інституцій загалом, та ДБР зокрема. Таким чином, на наше переконання, базуючись на досвіді іноземних систем та методик оцінки ефективності діяльності правоохоронних інституцій, таких як Compstat та PEEL, в Україні можливо здійснити розробку власної системи, котра б з одного боку, базувалася б на досвіді іноземних держав, а з іншого відповідала б вимогам вітчизняної правової системи, культури та практики.

III. По-третє, особливої уваги потребує також процедура добору та навчання осіб, що займають посади у ДБР. Відтак, на сьогодні особа може займати посаду у ДБР лише у разі успішного проходження нею конкурсного відбору та у разі відповідності її вимогам національного законодавства. При цьому логічно встановити, що працівник ДБР повинен мати певний спектр знань у межах розслідування та розкриття злочинів, що віднесені до його компетенції. Разом із тим, встановимо, що рівень злочинності, а також спектр способів та методів вчинення злочинів невпинно росте. Відтак, актуальним залишається питання постійного навчання та удосконалення своїх професійних навиків посадовими та службовими особами ДБР. У даному аспекті, на наше переконання, доречним видається звернутися до досвіду Польщі. У Польщі аналогом ДБР є Центральне антикорупційне бюро, навчання працівників якого детально регламентовано у національному законодавстві. Навчання співробітників Центрального антикорупційного бюро Польщі здійснюється в наступній послідовності:

1) базова підготовка;

2) спеціальна підготовка;

3) підготовка в системі підвищення кваліфікації. При цьому зазначена система підготовки (навчання) стосується усіх службовців Центрального антикорупційного бюро Польщі – базова і спеціальна підготовка обов'язкові для службовців, прийнятих на посади незалежно від їх стажу роботи або праці поза Центральним антикорупційним бюро Польщі і безпосередньо пов'язані з проходженням служби у цьому спеціалізованому органі по запобіганню та протидії корупції [11, с. 96]. Окрім того, Р. Гречанюк звертає увагу на те, що базова

підготовка охоплює широкий перелік питань, пов'язаних із діяльністю Центрального антикорупційного бюро Польщі, серед яких:

– основи діяльності та організаційно-штатна структура Центрального антикорупційного бюро Польщі;

– юрисдикція і повноваження Центрального антикорупційного бюро Польщі;

– основи кримінального і процесуального права;

– основи захисту секретної інформації;

– прагматика службовців;

– аналітична діяльність;

– надання першої долікарської допомоги;

– підстави і порядок застосування засобів безпосереднього примусу і вогнепальної зброї, вогнева підготовка.

У свою чергу, спеціалізоване навчання працівників Центрального антикорупційного бюро Польщі фокусується виключно на підготовці до виконання завдань, що вимагають спеціалізованої професійної кваліфікації із оперативно-розшукової, аналітично-інформаційної, контрольної діяльності, а також дізнання та досудового слідства. При цьому лише тих службовців, які мають відповідний стаж служби в Центральному антикорупційному бюро Польщі, позитивну характеристику і перебувають на посадах, що вимагають спеціальної кваліфікації, відправляють на таке навчання, яке триває 2–3 тижні. У свою чергу, на навчання з підвищення кваліфікації направляють службовців, які обіймають посади, що вимагають додаткової професійної кваліфікації для набуття поглиблених знань і професійних навичок, необхідних для виконання завдань та службових повноважень, а також для отримання додаткових повноважень. Тематика цих навчань залежить від потреб окремих структурних підрозділів [12, с. 79].

Таким чином, дана навчальна система службовців спеціалізованого структурного підрозділу надає можливість працівникам останнього, не лише показувати високий рівень знань при прийнятті їх на роботу, але й підтримувати їхній рівень під час проходження служби, що безперечно впливає на ефективність та швидкість розслідування та розкриття злочинів. Відтак, задля впровадження високих стандартів якості діяльності спеціалізованих правоохоронних інституцій, доречним є впровадження досвіду Польщі у систему України, та розроблення програм навчання та перепідготовки працівників ДБР.

Окрім того, слідує встановити, що на наше переконання, враховуючи специфіку роботи ДБР, та завдань, котрі виконують службовці та посадові особи даної інституції наявність лише теоретичних та практичних знань національного законодавства є недостатнім для того аби у належній мірі виконувати повноваження встановлені законодавством. Відтак, можемо зазначити на суттєвому недолікові вітчизняного законодавства, а саме на відсутності вимог щодо

рівня фізичної та вогневої підготовки відповідних кандидатів та службовців ДБР. Таким чином, враховуючи характер та сферу протиправних діянь на розкриття та розслідування якої направлені повноваження ДБР, доречно внести зміни до національного законодавства та передбачити у ньому додаткові вимоги до відповідних службовців. Окрім того, відповідні навички слід не лише показати на конкурсному відборі, але й підтримувати протягом усього періоду зайняття своєї посади у ДБР. Таким чином, на законодавчому рівні слід запровадити механізм періодичної перевірки відповідності особи зайнятої нею посади. Встановимо, що становлення вимог щодо фізичної та вогневої підготовки працівників антикорупційних органів не є новим у межах світової практики. Відтак, у межах дослідження вченого О.І. Федоренко встановлюється, що підготовка співробітників ФБР також має певні особливості, на які слід звернути увагу. Зокрема, початкова підготовка агентів ФБР охоплює чотири блоки, які співробітники ДБР проходять протягом 16 тижнів:

- перший блок: теоретична підготовка, яка передбачає вивчення законодавства, що регулює дії співробітників ФБР у боротьбі зі злочинами, які належать до компетенції зазначеного органу;
- другий блок: вогнева підготовка;
- третій блок: практичне відпрацювання ситуацій;
- четвертий блок: фізична підготовка.

Навчання і підвищення кваліфікації вищого керівного складу ФБР здійснює Національна академія ФБР залежно від потреб окремого штату в підготовці кадрів, а також положень його законодавства [13, с. 110].

Таким чином, аналізуючи відповідний досвід США та практичну необхідність забезпечення належної фізичної та вогневої підготовки службових та посадових осіб ДБР, вкрай актуальним видається розроблення вітчизняної системи вимог відповідності відповідним навичкам, а також системи забезпечення перевірки володіння даними навичками у процесі проходження служби.

Можемо встановити, що на сьогодні вітчизняні та закордонні науковці, досліджуючи питання удосконалення засобів адміністративно-правового забезпечення діяльності правоохоронних інституцій, зокрема й інституцій із спеціальним статусом таких, як ДБР, у контексті кадрового забезпечення, на наше переконання, підходять до розгляду відповідної проблематики у більшій мірі поверхнево. Поверхневість відповідних досліджень полягає у тому, що фактично правова доктрина не заглиблюється у саму суть проблематики кадрового забезпечення антикорупційних інституцій. Тож у контексті дослідження кадрового забезпечення ДБР, доцільно встановити, що на сьогодні в українській вищій юридичній школі відсутні або майже відсутні навчальні дисципліни, котрі б готували службовців саме для антикорупційних

органів. Відтак, на початкових етапах підготовки майбутніх юристів, не приділяється належна увага навчання дисциплін відповідної антикорупційної тематики, що враховуючи функціонування на сьогодні цілого спектру антикорупційних органів, зокрема ДБР, НАБУ, САП є недоречним. Таким чином, вважаємо, що задля забезпечення вище перерахованих інституцій професійними кадрами доречно також здійснити реформування у першу чергу університетської юридичної освіти та запровадити на юридичних факультетах та в інститутах можливість вивчення антикорупційних студій. Реформування вищої юридичної освіти саме у такому ключі надасть можливість вже з ранніх етапів готувати професіоналів до відповідних правоохоронних органів із спеціальним статусом, що у подальшому значно полегшить процедуру кадрового добору до правоохоронних органів, ДБР зокрема. Відтак, на разі актуальним видається розроблення ряду освітніх програм та навчальних курсів, котрі будуть спрямовані на підготовку майбутніх працівників спеціалізованих інституцій. При цьому при здійсненні відповідної підготовки доречно звернутися до міжнародного досвіду та відповідних міжнародних освітніх програм, котрі ґрунтовно спрямовані на підготовку високопрофесійних працівників у відповідній сфері.

Також можемо встановити, що на сьогодні актуальним залишається питання удосконалення структури ДБР та відповідної чисельності працівників у структурних підрозділах ДБР та розмежування завдань, прав та обов'язків між собою.

IV. По-четверте, доцільним видається розроблення системи взаємодії правоохоронних органів між собою. Не дивлячись на те, що на сьогодні у межах Закону України «Про Державне бюро розслідувань», а саме у ст. 22 питання взаємодії ДБР з іншими державними органами є врегульоване, проте практичний аспект взаємодії відповідних інституцій залишається до сьогодні проблемним питанням. Відзначимо, що в Україні склалася у більшій своїй мірі негативна практика конкуренції, а не взаємодії правоохоронних органів, зокрема спеціалізованих правоохоронних інституцій між собою, що пов'язано із нечіткістю законодавчо сформованих повноважень. Таким чином, на сьогодні законотворці мають сконцентрувати увагу на тому, аби не лише ефективно розмежувати повноваження спеціалізованих антикорупційних інституцій, але й на тому, аби розробити ряд механізмів взаємодії між ними. Окрім того на наше переконання, розроблення механізму взаємодії ДБР із іншими органами, характеризується рядом особливостей, до яких на наше переконання, можна віднести:

- По-перше, те, що відповідна взаємодія носить суспільно-корисний характер, оскільки спрямована на виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних

правопорушень, що віднесені до компетенції різних правоохоронних підрозділів.

- По-друге, мета даної взаємодії зводиться до необхідності врегулювання суспільно-значимих проблемних аспектів, котрі існують у сфері взаємодії між відповідними органами.

- По-третє, взаємодія ДБР із іншими суб'єктами публічного адміністрування носить як двосторонній, так і багатосторонній характер.

- По-четверте, правовідносини, що виникають між ДБР та іншими державними інституціями носять диференційований характер, що опосередковується як матеріальним, так і процесуальним та управлінським змістом.

Таким чином, на наше переконання, на сьогодні актуальним залишається питання розроблення системи механізму взаємодії ДБР з іншими суб'єктами публічного адміністрування, у першу чергу з НАБУ та САП.

Відзначимо, що аналізуючи шляхи удосконалення засобів адміністративно-правового забезпечення діяльності ДБР, доцільно звернутися до думки Скулиш Є.Д., котрий у своєму дослідженні наводить міжнародні стандарти, яким має відповідати ДБР, а саме:

а) незалежність від політичного та іншого незаконного впливу (структурна та операційна автономія, порядок призначення та звільнення керівника і т. ін.);

б) підзвітність органу (регулярне звітування, інформування громадськості тощо);

в) високий рівень професійної підготовки співробітників (конкурсний відбір працівників, їх навчання і т. ін.);

г) наявність достатніх повноважень для ефективної роботи (спеціальні оперативно-розшукові та слідчі заходи, доступ до фінансової інформації, тощо) [14].

Погоджуючись із позицією вище зазначеного науковця, на наше переконання, доречним видається розроблення системи взаємодії ДБР із аналогічними органами порядку іноземних держав, адже це буде сприяти створенню системи правових стандартів функціонування відповідних інституцій, а відтак, і позитивно впливати на цілісний комплекс реалізації ними своїх повноважень.

По-п'яте, адміністративно-правове забезпечення діяльності ДБР також опосередковане певним статусом та іміджем й ідеологією даної інституції. На наше переконання, ідеологія правоохоронних органів може бути розглянута як філософський концепт діяльності правоохоронних інституцій, зокрема й ДБР, що опосередковує особливості реалізації відповідною інституцією власних повноважень та сприйняття даних повноважень суспільством, крізь призму системи поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок. Відзначимо, що ідеологія ДБР на сьогодні ще не сформована. Беззаперечно негативно впливає на процес формування останньої наявність відповідних прогалів у

законодавстві, а також відсутність системи взаємодії державницьких інституцій між собою. Таким чином, встановимо, що на сьогодні нагальним видається питання формування власної ідеології ДБР, ідеології, котра б була заснована на базових принципах права та ідеології, котра б розкривала основне призначення діяльності даної інституції в суспільстві.

Висновки

Окрім власне самої ідеології не менш важливим питанням залишається питання формування позитивного іміджу ДБР у суспільстві. Підвищення авторитету ДБР, сприйняття даного суб'єкта публічного адміністрування, як дійсно необхідного у межах державницького апарату та такого, котрий виконує особливі та важливі повноваження, буде спрямований на те, аби забезпечити підтримку громадськості діяльності ДБР, а відтак й сприяти виконанню ним своїх повноважень на належному рівні.

Список використаних джерел:

1. Комашко В.В. Особливості організаційно-правових основ функціонування Державного бюро розслідувань як однієї з новел Кримінального процесуального кодексу. *Вісник АМСУ*. Серія: «Право». 2014. № 1 (12). С. 132–138.

2. Моїсєєв М.С. Адміністративно-правове регулювання діяльності Державного бюро розслідувань України. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 3. С. 138–141.

3. Алексєєв С.С. Теорія права. К. : БЄК. 1995. 320 с.

4. Керімов Д.А. Методологія права. Предмет, функції, проблеми філософії права. К.: Юрінком. 2003. 241 с.

5. Стратегічна програма діяльності Державного бюро розслідувань на 2017–2022 рр. URL: <https://dbr.gov.ua/strategicNea-programa-dialNeosti>

6. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.

7. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

8. Юнокас В. Служба спеціальних розслідувань та боротьба з корупцією у Литві. *Чинючник*. 2002. № 5 (2). URL: <http://www.law.edu.ua/doc/document.asp?docID=1145978>

9. Roberts, David J., Law Enforcement Tech Guide for Creating Performance Measures That Work: A Guide for Executives and Managers. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services, 2006. 168 p.

10. Her Majesty's Inspectorate of Constabulary. State of Policing. The Annual Assessment of Policing in England and Wales 2015. URL: <http://www.justiceinspectors.gov.uk/hmic/wp-content/uploads/state-of-policing-2015.pdf>

11. Йосифович Д.І. Порядок формування та структура Центрального антикорупційного бюро Республіки Польща. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). С. 92–97.

12. Гречанюк Р. Підготовка та матеріальне забезпечення службовців спеціального антикорупційного органу Республіки Польща. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 76–83.

13. Федоренко О.І. Особливості підготовки поліцейських кадрів у США. *Вісник Національної академії оборони*. 2010. № 5 (18). С. 109–113.

14. Скулиш Є.Д. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 215–215.

References:

1. Komashko, V.V. (2014). Osoblyvosti orhanizatsiino-pravovykh osnov funktsionuvannia Derzhavnoho biuro rozsliduvan yak odniiei z novel Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu [Peculiarities of the organizational and legal foundations of the functioning of the State Bureau of Investigation as one of the novelties of the Criminal Procedure Code]. *Visnyk AMSU. Serii: «Pravo»*. № 1 (12). pp. 132–138. (in Ukrainian).

2. Moiseiev, M.S. (2018). Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan Ukrainy [Administrative and legal regulation of the activities of the State Bureau of Investigation of Ukraine]. *Visnyk NTUU «KPI»*. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vyp. 3. pp. 138–141. (in Ukrainian).

3. Alekseev, S.S. (1995). Teoriia prava [Theory of law]. K. : BleK, 320 p. (in Ukrainian).

4. Kerimov, D.A. (2003). Metodolohiia prava. Predmet, funktsii, problemy filosofii prava [Methodology of law. Subject, functions, problems of the philosophy of law]. K.: Yurinkom. 241 p. (in Ukrainian).

5. Stratehichna prohrama diialnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan na 2017–2022 rr. [Strategic Program of the State Bureau of Investigation for 2017–2022]. URL: <https://dbr.gov.ua/strategicNea-programa-dialnosti> (in Ukrainian).

6. Shemshuchenko, Yu.S. (red.). (2012). Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk [Large encyclopedic legal dictionary. Under the editorship

Acad]. NAN Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dop. K. : Vyd-vo «Iurydychna dumka», 1020 p. (in Ukrainian).

7. Zaichuka, O.V., Onishchenko, N.M. (red.). (2006). Teoriia derzhavy i prava [Theory of the state and law]. Akademichnyi kurs : pidruch. K. : Yurinkom Inter, 688 p. (in Ukrainian).

8. Yunokas V. Sluzhba spetsialnykh rozsliduvan ta borotba z koruptsiieiu u Lytvi [Special Investigation Service and the Fight against Corruption in Lithuania]. *Chynovnyk*. 2002. № 5 (2). URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1145978> (in Ukrainian).

9. Roberts, David J. (2006). Law Enforcement Tech Guide for Creating Performance Measures That Work: A Guide for Executives and Managers. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services, 168 p. (in English).

10. Her Majestys Inspectorate of Constabulary. State of Policing. The Annual Assessment of Policing in England and Wales 2015. URL: <http://www.justiceinspectors.gov.uk/hmic/wp-content/uploads/state-of-policing-2015.pdf> (in English).

11. Yosyfovych, D.I. (2013). Poriadok formuvannia ta struktura Tsentralnoho antykoruptsiinoho biuro Respubliky Polshcha [Formation procedure and structure of the Central Anti-corruption Bureau of the Republic of Poland]. *Mytna справа*. № 4 (88). pp. 92–97. (in Ukrainian).

12. Hrechaniuk, R. (2015). Pidhotovka ta materialne zabezpechennia sluzhbovtziv spetsialnoho antykoruptsiinoho orhanu Respubliky Polshcha [Training and material support of employees of the special anti-corruption body of the Republic of Poland]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 1. pp. 76–83. (in Ukrainian).

13. Fedorenko, O.I. (2010). Osoblyvosti pidhotovky politseiskykh kadriv u SSHa [Peculiarities of training of police personnel in the USA]. *Visnyk Natsionalnoi akademii oborony*. № 5 (18). pp. 109–113.

14. Skulysh, Ye.D. (2013). Problemni pytannia stvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan [Problematic issues of the creation of the State Bureau of Investigation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4 (75). pp. 215–215. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 23.08.2024

Frantovskyi Ye.

DIRECTIONS OF IMPROVING THE MEANS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATIONS IN UKRAINE

The relevance of the article lies in the fact that the creation of a new state institution within the state apparatus of Ukraine, the change of the status of the latter from a central body of executive power with a special status to a law enforcement body, and therefore its occupation of a special place within the law enforcement system of Ukraine and the determination of priority areas of activity, produces the need for a detailed doctrinal study of the latter. It should be noted that the administrative and legal support of the activities of the State Bureau of Investigation remains a poorly researched issue by representatives of the domestic legal doctrine. At the same time, the systematic approach to the study of the relevant issues made it possible to establish certain problematic aspects of this mechanism. Thus, today the issue of finding possible ways to improve the administrative and legal support of the State Bureau of Investigation seems to be relevant. It is emphasized that the legal regulation of the activities of the State Bureau of Investigation can be interpreted as establishing the limits of activity with the help of legal norms, as well as the rules of conduct of officials and officials of the State Bureau of Investigation. In this aspect, legal regulation should be interpreted broadly, namely, both legislative, by-law, and departmental regulation should be considered within its limits. Analyzing the problematic issues of the functioning of the State Bureau of Investigations, we will establish that, in our opinion, the organizational principles of the functioning of the State Bureau of Investigations, as well as the issues of interaction of this institution with other subjects of public administration, require detailed legal regulation. That is why further legislative initiatives should be aimed at settling the above-mentioned issues. It was determined that in order to provide professional personnel, it is also appropriate to reform university legal education in the first place and to introduce the possibility of studying anti-corruption studies at law faculties and institutes. Reforming higher legal education in this way will provide an opportunity to prepare professionals for the relevant law enforcement agencies with special status from the early stages, which will greatly facilitate the recruitment process for law enforcement agencies, the State Bureau of Investigation in particular.

Keywords: *service, investigation and detection of crimes, quality standards, specialized law enforcement institutions, training, retraining.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), яий має загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Наукова стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською та українською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською та українською мовами.
4. Анотацію англійською та українською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською та українською мовами).
6. Структура текстової частини:
 - актуальність теми;
 - стан дослідження;
 - мета статті;
 - виклад основного матеріалу;
 - висновки;

• У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та References (відповідно до стилю APA). *Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.*

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• *Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.*

• **Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилати у такому форматі:**

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (___) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою .

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- *До уваги авторів: при подачі статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.*

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції. Надані матеріали не повертаються.

Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»
03035, Україна, м. Київ, вул. Г. Кірпи, 2 А
Тел.: +38-067-465-7993

Наукове видання

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Електронний науковий журнал

№ 2'2024

Відповідальний редактор – *Шкарупа К. В.*

Рекомендовано до опублікування 01.10.2024.
Формат 60x84/8

Свідоцтво про внесення суб'єкта господарювання до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 8106 від 22.05.2024

Scientific Magazine

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Electronic Scientific Journal

No. 2'2024

Managing Editor – *Shkarupa K.*

Recommended for publication 01.10.2024.
Format 60x84/8

Certificate of incorporation of the business entity into the state
the register of publishers, manufacturers and distributors of the publishing house
products DK No. 8106 dated 22.05.2024